Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Kjeld Ejdorf

Fra fjord til fredning

Mosen i Karlslunde og Karlstrup

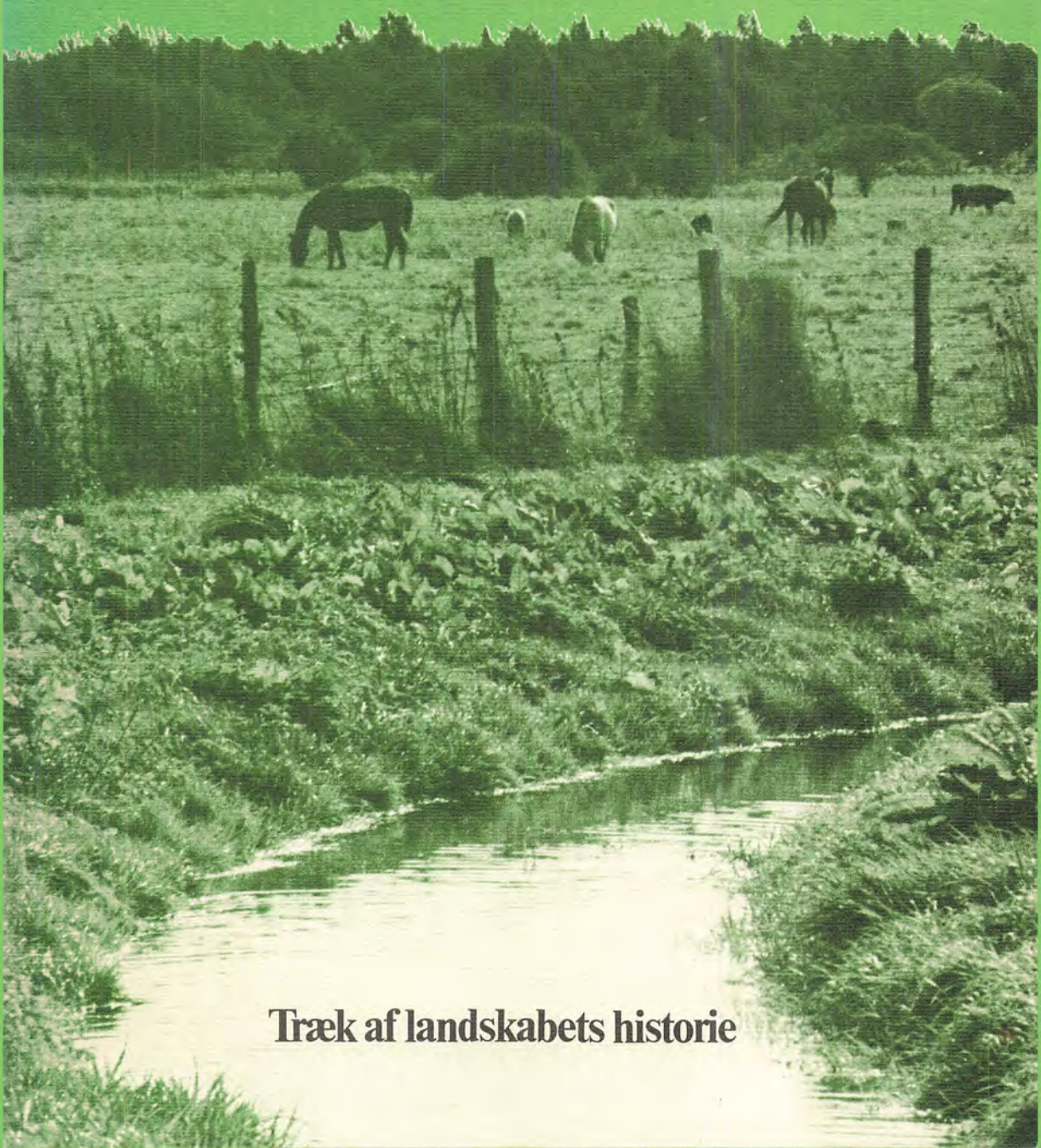

Træk af landskabets historie

©

Fra fjord til fredning
Kjeld Ejdorf 1985
ISBN 87-981753-0-0

Sats:
Cavling Fotosats

Lay-out omslag:
Gert Hansen Reklame AS

Forsidebillede:
Karlslunde Mose 1983

Grundkort:
Gert Pedersen nov 1980

Udsnit af kort, hvortil Geodætisk
Institut har ophavsret, er gengivet
med Instituttets tilladelse A 497/84

Oplag:
500

Tryk: Havdrup Bogtrykkeri

Kjeld Ejdorf

Fra fjord til fredning

Mosen i Karlslunde og Karlstrup

7 Forord
8 Mosen i Karlslunde og Karlstrup
10 Mosen i dag
15 Mosens miljø
16 Flora
19 Mosens fugle
21 Fauna
22 Lidt om jagt
24 Mellem Heden og Jernen
27 Patentkalkværket
28 Landskabets udvikling
31 Kildevæld
32 Stormflod og oversvømmelse
35 Mosen i Middelalderen
36 Gamle stednavne
38 Karlslunde Sogn
40 Karlstrup Sogn
44 Oldermandslavet
46 Natur til kultur
48 Strandmarken
49 Mosen som kulturlandskab
51 Udskiftningen
54 Peter Nielsen skrev...
55 Morten i Mosen
56 At bortlede vand
58 Kongens Enge drænes
59 Møllebækken
60 Mosevand
62 Græsning og dyrkning
65 En verden der forsvandt
67 Hovgården
68 Tørvegravning
72 Lauras Mose
73 Mosebrand
75 På vej mod fredningen
79 Planer og planer
80 Plantagen i Skalbagen
81 Engpark og naturpark
83 Oceanhavnen
84 Dispositionsplanen
85 Rådhusgrunden
87 Tværvej eller ej
89 Flere visioner
90 Året 1977
96 Lidt om fredningsbestemmelserne
97 Tanker om Mosens fremtid
99 Jeg tænker på
104 Afslutning
105 Kilder og henvisninger

Træk af landskabets historie

For støtte ved bogudgivelsen ønsker forfatteren at takke:
Carlsen-Langes Legatstiftelse
Gammelkjøgegaard
Museumsrådet for Roskilde Amt
Solrød Kommune
Grundejerforeningen Trylleskoven
Handelsbanken, Solrød Center
Solrød Lions Club
Solrød Lokalhistoriske Forening

Dansk folke-ferie
Karlslunde Feriecenter

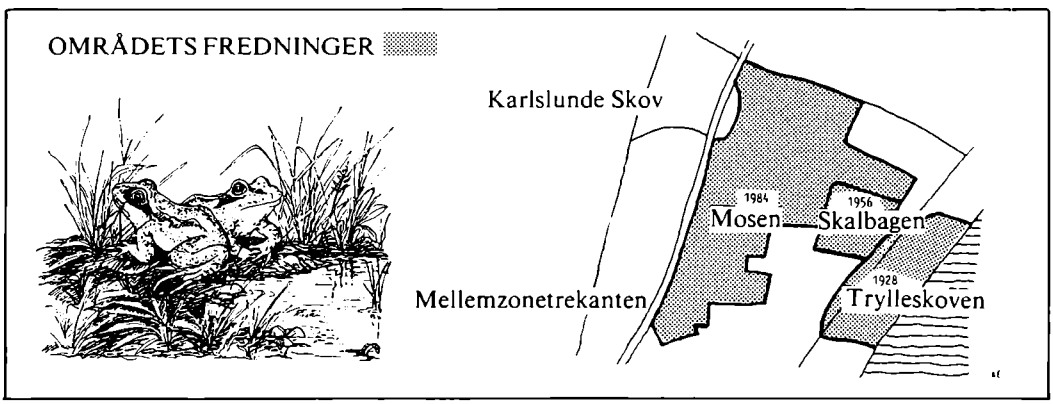

Forord

Mosen er det sidste større naturområde ved Køge Bugt, beliggende mellem Greve og Solrød kommuner.

En grøn enklave mellem vore boligområder, men hvor helheden er nogenlunde intakt.

Byudviklingen har de seneste år haft stor indflydelse, hvorved Mosen er blevet genstand for større debat og en langvarig fredningssag.

Sagt lidt i retning af moderne planlægningsordvalg er Mosen blevet en del af byen, et bynært fritidsområde.

Mosen rummer idag en række naturtyper i et afvekslende landskab af vådområder og landbrugsarealer.

Mosen er *ikke* en park eller et arkitekttegnet landskab, men et område, der med sin natur og sit landbrug er velegnet som passivt fritidsområde, og som sådan kan bevares for os og vore efterkommere.

sårbar natur

Jo mere byen har udviklet sig på vor egn, med desto stærkere kontrast og sårbarhed står Mosen som et landskab, hvor naturoplevelserne forekommer væsentlige for nutidens bymennesker.

Derfor er Mosen meget vigtig som pædagogisk-rekreativt område, hvor de kulturhistoriske og geologiske forhold er grundlaget for de ornitologiske værdier, der tilsammen har været medvirkende til at søge Mosen fredet.

fjord til fredning

Fra oldtidsfjordens kyster og spejlende vande til landsbyernes græsning og tørveskær og sluttelig rekreativt, fredet område for bymennesker er der unægtelig sket en utrolig forandring af landskabet siden istidens slutning.

Denne beskrivelse af Mosen trækker linier gennem stedets omskiftelige historie frem til idag. Flere gange gentages oplysninger og medvirker til at sammenkæde og belyse udviklingen. Samtidig kunne bogen opfattes som en slags status, et kortvarigt øjebliksbillede, hvori de kulturhistoriske og miljømæssige forhold fremstår som brikker i et mere komplekst puslespil, nemlig i vores dagligdag. Herved er bogen også et lille stykke samtidshistorie.

debat

Beskrivelsens indhold og forfatterens lejlighedsvise debatform er selv sagt en nærliggende måde at gennemgå området på. Man kan være enig eller ikke i de fremførte synspunkter eller holdninger, men nærværende publikation er naturligvis også ud over det rent informative et lokalt indlæg i en altid værende »grøn debat«.

brug bogen

Selv om ikke alle emner kan synes lige dybgående behandlet, kunne MOSEN I KARLSLUNDE OG KARLSTRUP måske alligevel blive en opslagsbog og et udgangspunkt for læserens egne oplevelser i Mosen.

For mange værdifulde oplysninger om landbrug, tørvegravning, bebyggelse osv. skal jeg især takke lokale beboere i Karlslunde og Karlstrup, ligesom de lokalhistoriske arkiver i Solrød og Greve har ydet bistand med materiale.

På gensyn i Mosen
Kjeld Ejdorf

Mosen i Karlslunde og Karlstrup

Mosen i Karlslunde og Karlstrup er en grøn nabo til det kendte kystlandskab, Trylleskoven, der gennem mange år har været et velbesøgt udflugts- og badested, knapt 30 km syd for København.

grønt strøg

Mosen forbinder kystlandskabets klitter og hede med et markant og langstrakt, grønt strøg af moser og å-dale, der strækker sig gennem Heden fra Trylleskoven via Snoldelev og Havdrup Moser til Lejre.

liniærpark

Dette lange strøg er i Idéskitse 1973 af Fredningsplanudvalget blevet benævnt »liniærpark« (har intet at gøre med den gængse danske opfattelse af begrebet *park*), hvor naturoplevelser i fredfyldte omgivelser af æstetisk og kulturhistorisk værdi spiller en rolle, og landskaberne opnår en vis indbyrdes sammenhæng.

spredningskorridor

I Hovedstadsrådets planlægningsdokument april 1983 tillægges denne linie stor værdi for flora og fauna og registreres i den forbindelse som en »spredningskorridor« for førnævnte.

navngivning

Karlstrup Mose er den største og mest naturprægede del af moselandskabet og er flere gange i regional sammenhæng benyttet som fællesnævner for stedet.

Mosens øvrige navne som Brødmosen, Karlslunde Mose, Engstrup Mose og Vase Eng kendes og omtales lokalt som sådan.

Endelig er der en række navne på mindre lokaliteter i Mosen, som idag næsten er gået i glemmebogen, eller som bruges i de boligområder, der de seneste år er vokset ud i Mosen og har opdelt denne i mindre enheder.

Mosen

I nærværende gennemgang af MOSEN I KARLSLUNDE OG KARLSTRUP bruges dog kun betegnelsen: Mosen.

Det er navnet, der både i fortid og nutid almindeligvis benyttes og viser den dagligdags og uprætentiøse opfattelse af lokaliteten, hvorfor navnet også vil blive brugt her.

Når et sted i Mosen skal beskrives mere specifikt, vil det blive omtalt ved dets rette navn.

Andre beboere ville måske hellere holde fast ved det gamle halvofficielle og nok meget korrekte navn:Karlslunde- Karlstrup Moser. Det lyder desværre så gumpetungt, og hvad med Engstrup Mose og Vase Eng?

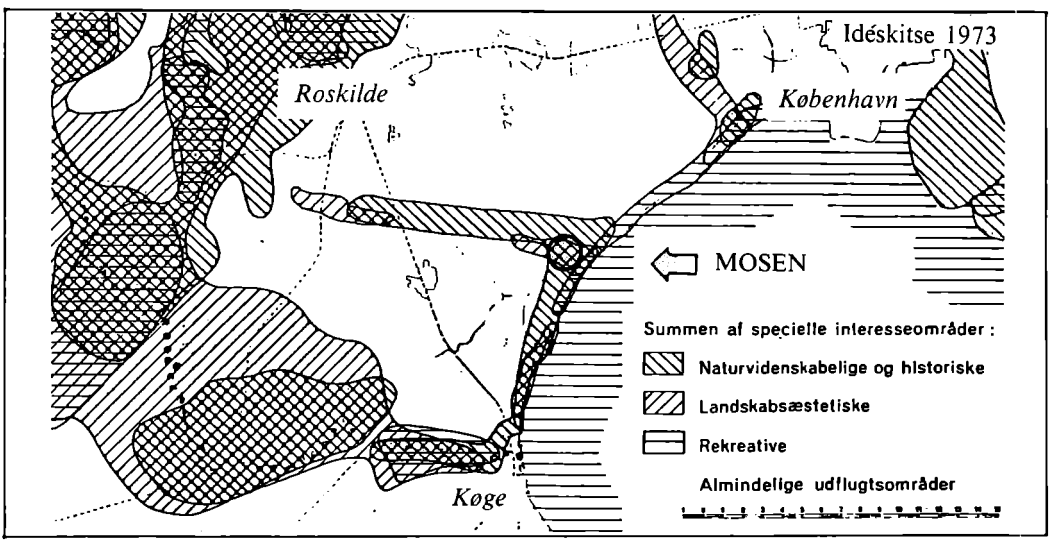

Derfor må det være rimeligt fremover at give Mosen et nyt navn. Dels kan man undgå at bruge ét lokalitetsnavn fremfor et andet, dels kan naturområdet opfattes under ét navn, der også er mere anvendeligt i regional sammenhæng – og landskabelige relationer iøvrigt.

Trylle-mosen

Tør jeg foreslå mine læsere at gå ind for navnet: TRYLLEMOSEN? Jo, fordi landskabet er nabo til det kendte regionale udflugtsområde Trylleskoven, fordi kyst og mose hører sammen med det grønne strøg mod Lejre, og ikke mindst, at navnet TRYLLEMOSEN siger noget om stedets naturværdi som vådområde med oplevelsesmuligheder og dejlige naturindtryk, man som naturvandrer kommer ud for.

Der blev i 1978 rejst fredningssag for ca. 129 ha mose, beliggende i Greve og Solrød kommuner, hvoraf størstedelen af arealet ligger i landzone.

areal

Arealet er begrænset af Karlslunde Mosevej, bebyggelsen Engparken, S-banen, bebyggelsen i Karlstrup Mose (grundejerforeningen Trylleskoven), markerne i syd ved Jernvejsgården og Vase Eng, samt motorvejen. Præsteengen øst for S-banen er med i fredningssagen. Moserne i Ellesmad og Brødmosen er ikke med i fredningen.

ejer forhold

I Karlslunde Mose er ejerforholdet i 1982 overgået til Statsskovvæsenet efter mageskifte med Greve kommune, der selv har været ejer et par år. Administreres af Skovstyrelsen.

Karlslunde Mose og tilgrænsende areal ved motorvejen er belagt med lokalplanerne: 13.02 og 13.03 (Rastepladsen).

Den øvrige del af mosen, som ligger i Solrød kommune, var indtil for få år siden overvejende i privat eje, med Cementfabriken som største enkelte ejer. Men efter fabrikens lukning for en halv snes år siden, er arealerne i Karlstrup Mose blevet afhændet, bl.a. til forpagteren af Engstrupgård, og ejendomsfirmaet KK-huse ved Mosevænget.

I midten af Engstrup Mose har staten et areal under Miljøministeriet, et såkaldt §5-areal, der tidligere som flere andre arealer er opkøbt ved Køge Bugt, fortrinsvis til rekreative formål.

Solrød kommune har de seneste år overtaget flere lodder, deriblandt den store græseng i Vase Eng (matr. 8k).

Mellemzonetrekanten mageskiftes til Skovstyrelsen, der afgiver arealer ved Jersie Strand i Magleengen.

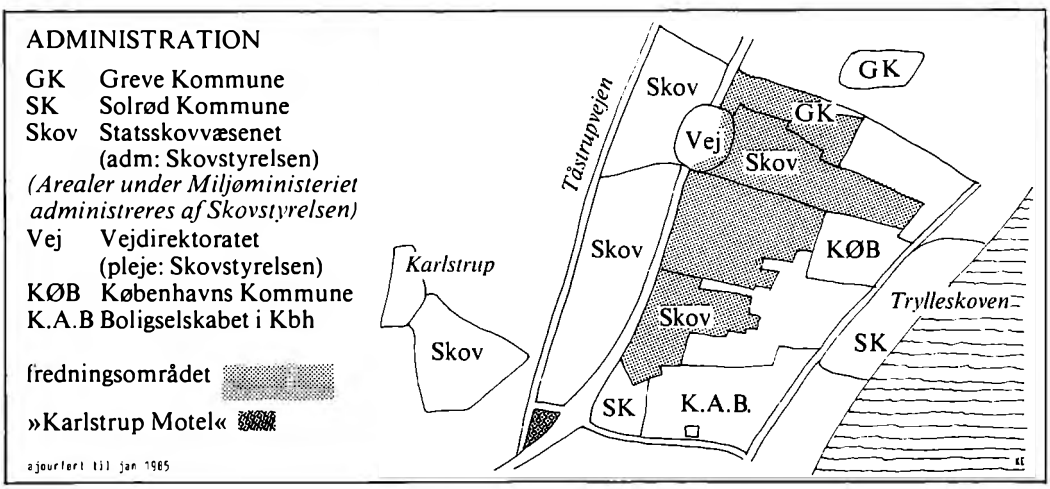

Mosen i dag

»mose«

Det samlede indtryk af landskabet idag er Mosen som et relativt tørt afvandet område, hvor navnet »mose« kun er lidet dækkende mht vandflader.

Mosen favner trods alt en række naturtyper i et endnu afvekslende landskab, bestående af småsøer og tilgroede tørvegrave, kratskove af gråpil, sivskove og rørsumpe, overdrev og græsenge med heste og kvier, levende hegn, samt enkelte strimler med ager.

vådområde?

Begrebet »mose« falder ikke juridisk helt sammen med den mere folkelige eller botaniske opfattelse. Naturfredningsloven giver nok mere en praktisk og landbrugsmæssig begrundet definition, der skærer gennem problemet: »mose eller ikke«.

§43

»Mose- og engarealer, der pr. 1. januar 1979 var udnyttet til vedvarende græsning eller høslet, ligger i dette tilfælde uden for begrebet mose, og er således ikke omfattet af den amtslige godkendelsesordning. Inddragelse af arealer til landbrugsmæssige formål (f.eks. græsning og høslet) er efter 1. januar 1979 *ikke lovligt* uden forudgående tilladelse«.

kratskovene

Det iøjnefaldende er først og fremmest kratskovene! De udbreder sig i den vestlige og sydlige del af Mosen. For bare 30-40 år siden var her mest åbne enge og tørveskær.

Nu er det denne, næsten urskovsagtige og stedvise ret utilgængelige kratvegetation af overvejende gråpil, der har gjort landskabet så spændende, ligesom det har muliggjort tilstedeværelsen af en række fuglearter og givet dem relative fristeder. Et kongerige for nattergale.

udsyn

Dersom beskueren på afstand og fra højere terræn lader øjet vandre ud over Karlstrup Mose, synes landskabet som dækket af et lavt og jævnt tæppe af små grønne puder.

Om disse kratskove med deres spredte lysninger af meget artsrig staudevegetation siger Botanisk Institut:
»Det er et typisk næringsrigt, tilgroet tørvegravsområde i Østdanmark og som sådan af almen naturhistorisk karakter«.

Engstrup Mose

Andre steder i Mosen, men især dog Engstrup Moses sydlige del, findes mere og mindre tilgroede ovedrev/enge.

Da landskabet for årtier siden blev opgivet som landbrugsjord, udvikledes på stedet en overdrevsagtig vegetation, der som en særpræget savanne med en tiltagende bevoksning af tjørn spredte sig ud i landskabet fra skel og levende hegn.

Særlig iøjnefaldende i forårstiden er den stærkt gule, hulkravet Kodriver, der sine steder ses som et tæt og betagende tæppe. Sammen med den øvrige vilde flora, må dette område karakteriseres som det i botanisk henseende mest interessante.

I midten af Engstrup Mose findes en fugtig, udbredt sivskov med enkelte trådte spor. Hen på sommeren, når sivene står frodigt og meterhøjt, fornemmer man den vilde og uplejede naturs kriblende spænding, ja man må næsten frygte at fare vild.

Også i den sydvestlige del af Karlslunde Mose ved Søen findes en tæt og kraftig sivskov.

græsengene

I kontrast til disse naturtyper står de åbne græsenge med sommertidens hesteflokke i de store indhegninger. Græsningen er som sådan blot en videreførelse af århundredegammel landbrugstradition.

æstetik i landskabet

De store vidtstrakte udsyn over de grønne enge i Karlslunde og dele af Karlstrup Moser har med sin landskabelige dybde stor landskabsæstetisk værdi.

Vaseeng. Gammel pil (Salix Viridis) i skellet til Jernvejsgården.

Ellesmad

Mod nord og vest indrammes Mosen af smukke moræneskråninger med kornmarker og levende hegn. Denne landskabskontrast forløber vestpå gennem dalen i Ellesmad i en særdeles markant udformning, der egentlig er denne egn fremmed.

stejle pladsen

Kører man op ad Holmevej til midten af Mosen, forbavser det nok den første gang at se lange rækker af kraftige stolper. Her er stejleplads for fiskere i Mosede Havn. Stejlepladsen benyttes stadig til ophængning af svære bundgarn. Lugten af garn og tang minder os om bugtens nærhed og Mosens fortid som fjord.

Pladsen er ret beset et fremmed indslag i Mosens natur, men på den anden side har det ikke ødelagt noget. Det er et element, som vel har vundet hævd på stedet og som også står som et paradoks. Noget fremmed i naturen, som man alligevel finder helt acceptabelt. Stejlepladsen har været her en snes år, og de store stolper ser ud til at være gode udsigtpladser for spejdende musvåger om vinteren, hvor denne fugl er hyppig gæst.

Hvert år opdages ganske vist ændringer i Mosen. Flora, fauna, stier, dyrkning og græsningsforhold, udsmidning af affald, ja oftest i småtingsafdelingen. Det ville være for meget at forlange alt dette præsenteret her, ja det ville gøre beskrivelsen for diffus.

kort over Mosen

Man må slå sig til tåls med helheden og forskellige detaljer, der udtrykker noget om landskabet. Bedste svar herpå synes at være et kort fra november 1980, som Gert Pedersen har tegnet. Det er på alle måder et fortrinligt kort, der både ved sin helhed, nydelige streg og rigdom på detaljer giver et præcist overblik og som sætter læseren i stand til at orientere sig.

Kortet er blevet til efter grundige feltobservationer og har næsten det enkelte træ plottet ind. Kortet blev udarbejdet til brug for Hans Petersens fuglegruppe, der gennem de sidste år har indsamlet data om fuglelivet.

andre moser

Brødmosen, Søen og Kongens Enge er ved byudviklingen adskilt fra resten af Mosen. Kun Brødmosen opfattes idag som et moseområde. Kongens Enge er blevet til idrætsplads og skole, Søen som en mere friseret park.

lyd og støj

Selv om man herude i Mosen kan være nok så opslugt af naturens fortræffeligheder, får man aldrig lov til helt at glemme, hvor man befinder sig i Danmark.

Motorvejen med sin evige susen, højspændingsledningerne langs ad den, S-togsdæmningen og vore egne boligområder omkring og i Mosen. Lyden/støjen opdager man, når man en tidlig sommeraften går rundt og lytter til fuglesangen. Nattergalen synes næppe selv at være generet af den hårde konkurrence på »lydfronten«. Det er svært at bo ved Køge Bugt og så finde et sted, hvor man kan »høre« stilheden.

Apropos stilhed.

Skal man tro beboerne ved Brødmosen, er nattergalesangen undertiden så vældig, at man må lukke vinduerne for fredens skyld. Det er dog en byrde, man gerne vil affinde sig med.

Endnu før motorvejen åbnede husker jeg en lille detalje. Søen i Karlstrup Mose en aprilaften. Levende, boblende og urolig, fyldt med kvækkende frøer, der næsten virkede øredøvende. Efter motorvejen var det sket med både kvæk og den »fredelige« idyl.

stier og færdsel

Overalt i Mosen kan man færdes til fods, lettest på overdrev og græsenge, tillige med de trådte spor langs grøfterne og Midtergrøften.

Alle områder er for så vidt passable, men heldigvis i forskellig sværhedsgrad.

Bortset fra en enkel kommunalt anlagt grussti i Karlslunde Mose langs sydsiden

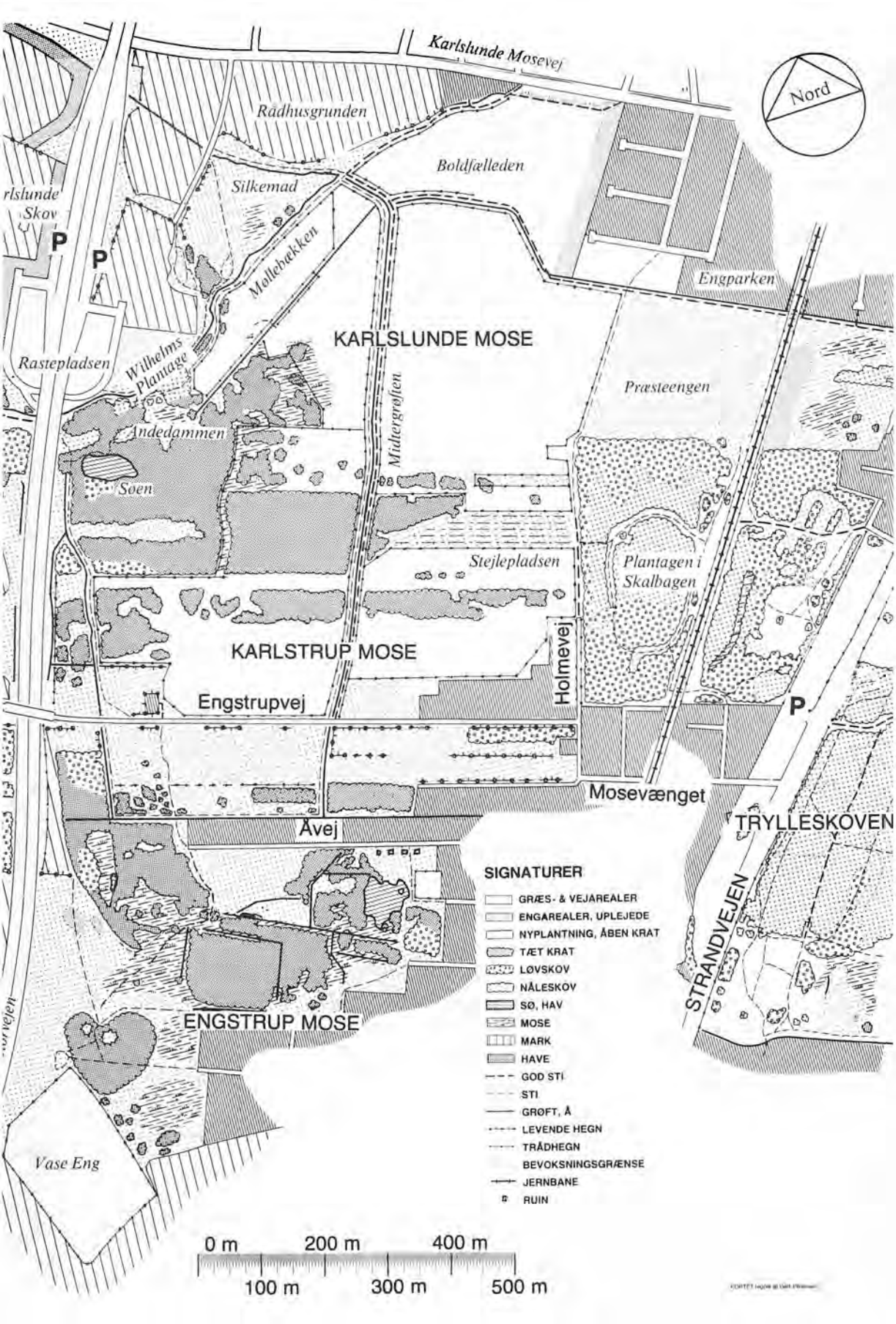
Karlslunde Mosevej
Nord
Rådhusgrunden
Boldfælleden
Silkemad
Møllebakken
Engparken
rlslunde
Skov
P
P
KARLSLUNDE MOSE
Rastepladsen
Wilhelms
Plantage
Midtergrøften
Præsteengen
Andedammen
Søen
Stejlepladsen
Plantagen i
Skalbagen
KARLSTRUP MOSE
Holmevej
Engstrupvej
P
Mosevænget
Åvej
TRYLLESKOVEN
STRANDVEJEN
ENGSTRUP MOSE
Vase Eng
SIGNATURER
GRÆS- & VEJAREALER
ENGAREALER, UPLEJEDE
NYPLANTNING, ÅBEN KRAT
TÆT KRAT
LØVSKOV
NÅLESKOV
SØ, HAV
MOSE
MARK
HAVE
GOD STI
STI
GRØFT, Å
LEVENDE HEGN
TRÅDHEGN
BEVOKSNINGSGRÆNSE
JERNBANE
RUIN
0 m
200 m
400 m
100 m
300 m
500 m

af Boldfælleden, er trafikstrukturen indtil nu baseret på de mange trådte stier og spor. Det viser at folk, trods en umiddelbar landskabelig uoverskuelighed ved førstegangsbesøg, forstår at bevæge sig rundt i terrænet, når man efterhånden bliver fortrolig med Mosen.

indret dig efter naturen

Også årstiderne kan bestemme tilgængeligheden, hvor f.eks. den frodige urtevegetation hen på sommeren skjuler mindre benyttede spor. I den vestlige del af Karlslunde og Karlstrup Moser findes passager gennem kratskovene, hvor udbredte vandsamlinger om foråret forhindrer almindelig færdsel, med mindre man kender vejen og bruger gummistøvler, hvad der forekommer at være en charme mere. At klæde sig på efter naturforhold og vejrlig til en tur i Mosen, skulle vel ikke være sværere end at finde shorts og sandaler frem, når vi skal ud til stranden.

Til gengæld kan en god frostvinter give et lettilgængeligt og bæredygtigt underlag på de ellers bløde og sumpede steder.

til fods

Til daglig savner man nok som naturvandrer steder med en planke lagt over grøfter og bække, så man lettere kan komme rundt mellem de enkelte områder af Mosen uden meget store omveje.

For ridende findes allerede gode muligheder for færdsel derude, især langs hegn, skel og Midtergrøft. Om der ved stigende aktivitet med ridende kan ske ødelæggelser af stier og spor synes nok tænkeligt.

Et mindre, men dog ikke uvæsentligt punkt i fredningssagen har været sti-problematikken. Her har det været fredningsfolkenes opfattelse, at der ved anlæggelse af nye stier, som amt og kommuner kræver, skal vises det størst mulige hensyn til vegetation, fauna og oplevelsesmuligheder.

Stierne må ikke skære naturen i stykker, men trækkes ud i kanterne, så man bevarer den størst mulige sammenhæng. Ingen kan være tjent med Mosen som en grøn kulisse, hvor stier på kryds og tværs har efterladt en samling grønne frimærker. Nye stier bør ellers følge hegn, skel, grøfter og bække, som vil fremhæve og understrege landskabets kulturhistoriske værdi.

ikke bypark

Mosen, som vi indtil nu har kendt den, er ikke et »arrangeret« landskab, hvor arkitekter eller politikere har fundet ud af, hvordan borgerne bedst er tjent med et rekreativt, grønt område i form af en bypark, men muligheden ligger nu inden for rækkevidde.

Mosen som kulturlandskab

Man må forstå, at Mosen med dens rige oplevelsesmuligheder er vokset ud af en kulturhistorisk betinget udvikling, der før var bestemt ud fra landsbyernes behov for græsning, tørveskær og agerbrug, men nu også er påvirket, ja måske truet af en storbys udvikling. Sagt på anden måde ville nogen nok idag tale om kommunens eller befolkningens behov for rekreative områder, noget svært definérbart, som politikere, foreninger, klubber og beboere på forskellig vis kunne formulere – og diskutere.

passiv natur

Det må så konstateres, at Mosen idag står ved en skillevej. Skal Mosen være natur og/eller bypark? Kan og vil de kommunale myndigheder og beboere respektere en status quo-fredning, som fredningen tilsigter? Skal der indlægges forskellige aktiviteter i Mosen, eller ønsker man fortsat et passivt naturområde?

Mosens miljø

Det basale grundlag for områdets plantevækst, fugle- og dyreliv, for græsning og tørvegravning er mosejorden. Om moser og deres biologiske forhold iøvrigt må der henvises til relevant faglitteratur.

tørv

Men sagt meget enkelt er Mosen et sted, hvor der dannes tørv! Og tørveaflejringer er jordarter, hvis indhold af organisk stof udgør mere end 70% af tørvægten og et tørvelag mere end 30 cm tykt.

mosen defineres

I naturfredningsmæssig henseende følger definitionen på en mose ikke helt en botanisk og folkelig opfattelse af »mose«.

Her kan en mose defineres som *»et uopdyrket område med tørvedannelse, som regelmæssigt er gennemtrængt af vand«*. Moser er et fællesbegreb for en række typer af *vådområder,* der betegnes forskelligt efter deres plantevækst, jordbund og fugtighedsforhold.

Om mosen betegnes som mose, kær, sump eller eng har altså ingen betydning for definitionen.

tørvedannelse

Mosens tørvelag dannes, når mosebunden i en rørsumpvegetation pga utilstrækkelig ilttilførsel ikke får omdannet de døde plantedele. Står området under vand medvirker dette til manglende iltning. De døde plantedele omdannes til humusstoffer, som udgør en væsentlig del af den dannede tørv.

afvanding

Afvander man mosejorden ved grøftning og bortledning af vand, gennemluftes jorden, plantedelene sønderdeles og iltes, og ved regnormenes bistand omdannes de øverste tørvelag efterhånden til muld, hvorved mosen bliver til eng. Herved kunne mosejorden udnyttes af landbruget til græsning, høslet og i mindre grad agerbrug.

kærmose

Ud fra plantevæksten, vandet og dets kalkindhold, samt kulturhistoriske betingede forhold kan Mosen med rimelighed karakteriseres som en *kærmose* (lavmose), der ytrer sig som rørsump, kær og enge, samt med arealer, der benyttes til græsning, høslet og lidt dyrkning.

mangfoldighed

P.g.a. Mosens matrikelmæssige opdeling og ejerforhold har forskelle i opdyrkning, grænsing og tørvegravning yderligere bidraget til en række naturtyper eller *biotoper* som tørvehuller, kratskove, rørsumpe, hegn, græsenge og overdrev, altsammen i forskellige grader af tilgroning i en sådan mangfoldighed, at man som naturiagttager må kalde det en heldig berigelse for Mosens flora og fauna. Og derved vor oplevelse af naturen.

naturtilstanden forandrer sig

Denne situation er altså en tilstand, der er under stadig udvikling, bestemt af klimaforhold, arealanvendelse, lokalpolitiske og fredningsmæssige forhold, samt befolkningens interesse. At styre eller forudse hvordan naturtilstanden skal og kan foregå er ingenlunde nogen let opgave, men ingen kan komme uden om en stillingtagen til forholdene, og ejerne, bl.a. Solrød Kommune og Skovstyrelsen, samt Hovedstadsrådet, Fredningsnævnet og Danmarks Naturfredningsforening bør snarest, og mest fordrageligt i et samarbejde, tage sig af disse fremtidige forhold omkring naturbeskyttelse og efterleven af fredningsbestemmelserne. Det er, sagt med et fagligt udtryk, netop successionsforholdenes udviklingstrin, der skal grubles over. Ellers burde Solrød Kommune udarbejde en lokalplan for Mosen, ligesom det allerede er tilfældet i Greve Kommune.

Flora

Som mosen har udviklet sig gennem de seneste århundreder og nu fremtræder, er det den kulturhistoriske faktor, der har været afgørende for de botaniske forhold. Vi kalder Mosen natur – med rette og ser samtidig paradokset.

ekskursion 1920

Botanikerne havde tidligt fået øje på Mosen.
Et dusin botanisk interesserede foretog 16. maj 1920 en ekskursion til Solrød Strand.

Fra Tåstrup Station kørtes i smukt solskinsvejr til Korporalskroen, hvor lærer M.P. Christiansen tog imod. Efter fortæring af den medbragte frokost vandrede selskabet ud i Karlslunde Mose, hvor man hurtigt fordybede sig i talrige blomstrende mælkebøttearter.

Det hedder videre: »*I Mosen, der ikke undersøgtes nøjere, saas Dusk-Fredsløs, Sødgræs, Vandranunkel, Vandrollike, Kærfladbælg, Trenervet-Snerre, Mælkebøtte (T. Gelertii), Mælkebøtte (T. hamatum), Bredbladet og Smalbladet Dunhammer, og en Bevoksning, hvis Blade stod midt mellem de to sidste Arter og sandsynligvis maa tydes som en Bastard mellem dem. Et Kær fandtes helt dækket af Ricciocarpus natans (andemad).*

Derpå nåedes stranden, fortsætter den botaniske dagbog, og selskabet vandrede videre sydpå mod Solrød Strand.

Afvandingsforholdene, der spillede en rolle for landbrugets græsning, ændrede sig betragteligt i 1900-tallet, sidst ved Møllebækkens omlægning, i retning af meget tør mose.

Nogen detaljeret kortlægning og undersøgelser af tidligere botaniske forhold foreligger desværre ikke. Man må nøjes med at konstatere, at Mosens landskabsudvikling svarer til forholdene andetsteds i landet.

vidjer

Af interesse for naturgæsten skal enkelte træk fremhæves. Mosens udbredte bevoksninger af pil er stærkt influerede af de pilearter, der gennem årene tidligere blev udplantet for at få vidjer, der var særligt egnet til kurvefletning. Her omtales Rydén fra Karlstrup som interesseret i plantningen.

Derved er der opstået mange krydsninger. Af plantede og/eller naturlige arter kan nævnes gråpil, båndpil, grøn pil, øret pil og femhannet pil.

Nord og øst for boldfælleden plantede kommunen for et par år siden et skovbælte af båndpil og andre løvfældende træer og buske.

Enkelte steder, f.eks. i nordskellet af Præsteengen, ses store gamle stynede piletræer.

I Brødmosen kan man et par steder i den stærkt tilgroede mose endnu »se« skellene mellem moselodderne i form af en lang række kæmpestore piletræer.

gamle pil af karat

Mest fremtrædende blandt Mosens træer er dog den høje række af flerstammede pil og poppel, der står i markskellet ud til Karlslunde Mose ved boldfælleden, hvor en marksti fører ind til Mosen.

De mere end éthundrede år gamle træer adskiller her Mosen fra det højereliggende morænelandskab og bibringer derved Karlslunde Mose en æstetisk værdi af højeste karat, hvor træerne står som en imponerende modvægt til de åbne græsenges landskabelige dybde. Ad stien her fra Mosevejen har man en dejlig adgang til Mosen.

birk

Birken har som et pionér-træ fået sikkert fodfæste. Ved Søen ud til motorvejen ses en hel del flerstammede birke, der muligvis har udviklet sig sådan efter brændselshugst tidligt i opvæksten.

Den bør iøvrigt slet ikke plantes, da den ved sin vandsugende evne stærkt medvirker til yderligere udtørring af Mosen.

Engstrup Mose

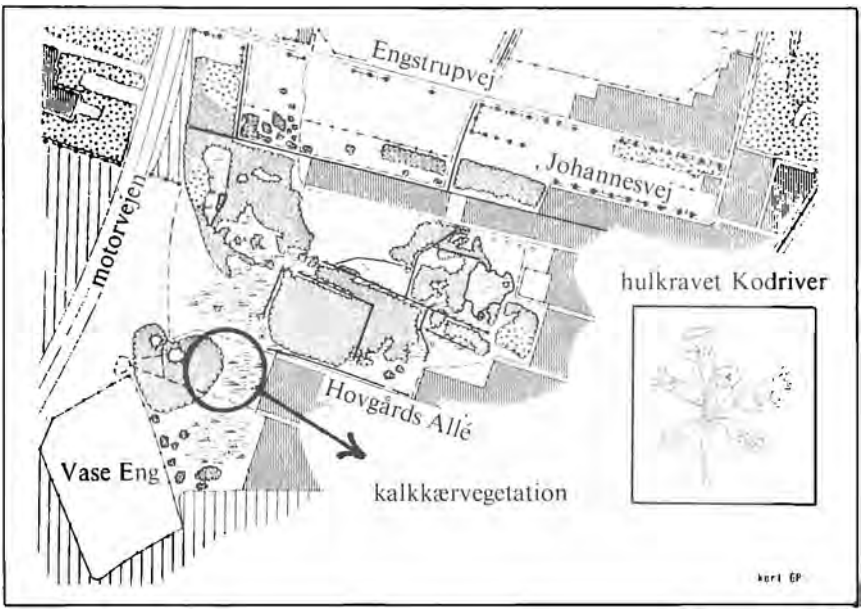

birkelunde

En i lokalplan13.02 oprindelig foreslået, stor og sammenhængende birkeskov i Præsteengen blev heldigvis neddæmpet til mindre »birkelunde«, og er i virkeligheden ganske overflødig.

Om der i skel, hegn eller grupper bør suppleres med enkelte bær- og frugtbærende træer eller buske af hensyn til fuglelivet kunne måske overvejes.

Alt i alt er det dog ikke tilplantning, der er brug for, men derimod naturpleje. Også for de landskabelige udsyn!

kalkkær

Skal enkelte områder af Mosen fremhæves, må det blive Engstrup Moses vestlige område ved Hovgårds Allé, hvor et mindre afskrabet og lavt areal på lerbund huser en mere spændende vegetation.

Området kan karakteriseres som en kalkkærsvegetation, hvoraf kan nævnes: Vrietorn, nyserøllike, dværgstar, vild hør, fladstrået siv, mark-tusindgylden og hulkravet kodriver.

I rørsumpen nordligere i Engstrup Mose kan nævnes: Bastard af femhannet pil x gråpil, samt gul frøstjerne.

Engstrup Mose synes sammen med Brødmosen at være de bedste botaniske lokaliteter og bør undersøges nøjere, mener botaniker Bjørn Hjorth.

En lille grantykning i Præsteengen og Wilhelm Andersens lille plantage med gran og birk ved Andedammen i Karlslunde Mose, samt Engstrupgårds gamle frugtplantage ved Engstrupvej er også facetter af Mosens historie. De gamle frugttræer må nu vige for KK-husene.

engblomme

Enkelte steder i Karlslunde Mose er set den efterhånden sjældne engblomme.

Et smukt og skovagtigt hegn med store elme- og ahorntræer, hvidtjørn og mirabel forekommer i et gammelt markskel langs Johannesvej. Enkelte steder i Mosen er poppel, røn, hyld, vild rose samt andre løvtræer.

På en strækning langs Møllebækken i Karlslunde Mose forekommer en del ask, og i vestsiden af moselodden 18c i Karlstrup Mose står en enkel række grå-el.

hvidtjørn

Ligeledes bør nævnes udbredte bevoksninger af hvidtjørn i skel, hegn og overdrev. Tjørnen klarer sig godt i de kreaturafgræssede enge.

at slå rør

»*Vi slog rør om vinteren*« fortæller Laura Larsen fra Karlstrup. Der var tidligere behov for at udnytte tagrørene som tækkemateriale til egnens gårde og huse. Havde man ikke en moselod, spurgte man sig frem hos andre. Der var rør nok.

plant en primula

Kampagnen for bedre grønt miljø »Plant et træ« burde måske tillempes Mosens botaniske forhold. Hvad med »Plant en primula«?

Uden dog af fordybe mig i detaljer kunne jeg forestille mig at sagkyndige kom med et forslag til udplantning og såning af urter, træer eller buske, som uden særlige foranstaltninger naturligt burde klare sig i Mosen. En sådan tanke kan synes rimelig, netop da så mange arter tidligere må være forsvundet. Man kan foreslå f.eks. primula (kodriver), skovplanter, gøgeurter (orkideer) og forskellige græsser. Dette kunne berige Mosens natur, oplevelser og pædagogiske sigte.

Søen i Karlstrup Mose set fra motorvejen, sommeren 1983

Mosens fugle

en lille perle

I midten af 70'erne begyndte registreringen af Mosens fugle, hvor Mosen indtil da havde været mærkeligt upåagtet af ornitologiske kredse. Men allerede i 1977 kunne Dansk Ornitologisk Forening i en indsigelse til Greve kommunes lokalplan 13.02 karakterisere Mosen som »en lille perle«.

Hans Petersen

Udforskningen af fuglelivet er de seneste år fulgt op af Hans Petersens fuglegruppe, der med stort lokalkendskab har registreret ca. 90 fuglearter. Men også uden at være specialist kan man få megen glæde og fornøjelse af Mosens fugle, for fugleinteressen og studierne kan sagtens dyrkes året rundt. Det er bare med at komme igang.

læs og lær

Man kan forberede sig hjemmefra ved at studere fuglebøger og lære fuglesangen at kende, ved f.eks. at lytte til kassettebånd med indspillede fuglestemmer. For ofte er fuglene svære at få øje på, når de opholder sig i krat og skov. Da de fleste fugle har en vis »flugttærskel«, og reagerer ved at flyve væk fra fredsforstyrreren, må man som fugleiagttager tage højde for dette og medbringe sin kikkert i naturen. Den er simpelthen uundværlig.

viben og sanglærken

Enkelte fugle ude i Mosen kan man nok ikke undgå at stifte bekendtskab med. *Viben,* der i flokke trækker hertil sydfra og varsler forårets komme. Den raster og finder føde i de åbne områder en kortere periode. *Sanglærken* er ligeledes en forårsbebuder, der med sine triller fylder luften med sang. Selv om man måske ikke tror det, er *sanglærken* Danmarks mest udbredte fugleart.

en maj-aften i Mosen

For det almindelige fugleinteresserede publikum er maj-juni måned af største interesse. Trækfuglene, heraf mange sangfugle, er vendt tilbage fra deres sydligere vinterkvartérer. De finder deres territorium og bygger rede, og fuglesangen er bl.a. en markering af dette område overfor artsfællerne.
På en god maj-aften skulle man let nå op på en snes fuglearter.

gøg og nattergal

Blandt de hjemvendte fugle er *gøgen* så speciel, at alle kan udskille dens kukken i fuglekoret. Næsten lige så let er det at få fat i den uanselige og ikke særlige sky fugl, *nattergalen,* der med sin formidable stemmepragt forvandler Mosen. Den kan høres mere eller mindre døgnet rundt nu. Dens stemme kan sammenlignes med en »klukken« indledt af et par skarpe toner, senere fulgt af nogle »vrede«, snerrende lyde. Er *nattergalen* først gået ind på »lystavlen«, kan man glæde sig over den alle steder i Mosen.

græshoppesanger

Græshoppesangeren, hvis sang netop svarer så godt til sit navn, er endnu sjælden. Den har ynglet i Danmark siden 1950, og blev for 10 år siden hørt og set første gang i Mosen. Den er siden blevet registreret ret få gange hvert år i kratområderne. Dens undertiden timevise, ensformige og svirrende sang på 2 høje toner bør man ikke overhøre på turen i Mosen.

sport i naturen

For mange naturinteresserede er det ligefrem en sport at få registreret årets første iagttagelse af bl.a. *gøg, nattergal* og *landsvale,* sædvanligvis 1-7. maj. Prøv selv! Disse iagttagelser, samt flere andre fænologiske oplysninger samles undertiden i landsdækkende naturundersøgelser gennem Natur & Ungdom.

rovfugle

Mosen er også en særdeles god raste- og fødelokalitet for trækkende rovfugle. *Musvåge* og *tårnfalk (motorvejsfalken)* forekommer almindeligt året rundt. I vinterhalvåret også den lidt lysere musvåge, *fjeldvågen.* (Den kaldes også *låddenbenet musvåge* eller *vintermusvåge).*

agerhøne
allike
blåmejse
blå kærhøg
blishøne

bogfinke
broget fluesnapper
bynkefugl
bysvale
digesmutte

dobbelt bekkasin
dompap
duehøg
engpiber
fasan

fiskehejre
fjeldvåge
(låddenbenet musvåge)
fuglekonge
gråand
grå fluesnapper

grågås
gransanger
gravand
græshoppesanger
grønbenet rørhøne

grønirisk
grønsisken
gråkrage
gråspurv
gulbug

gulspurv
gul vipstjert
gærdesanger
gærdesmutte
gøg

halemejse
havesanger
husskade
hvepsevåge
hvidklire

hvid vipsstjert
hættemåge
jernspurv
kvækerfinke
kærnebider

kærsanger
landsvale
løvsanger
misteldrossel
munk

mursejler
musvit
musvåge
nattergal
natugle

ringdrossel
ringdue
rødben
rødhals
rødrygget tornskade

rødstjert
rørsanger
rørspurv
råge
sangdrossel

sanglærke
silkehale
sivsanger
sjagger
skovpiber

skovspurv
solsort
spurvehøg
stillids
stor flagspætte

stor kobbersneppe
stor korsnæb
stor regnspove
stor tornskade
sumpmejse

svaleklire
tornirisk
tornsanger
træløber
tyrkerdue

tårnfalk
vandrefalk
vandrikse
vibe
vindrossel

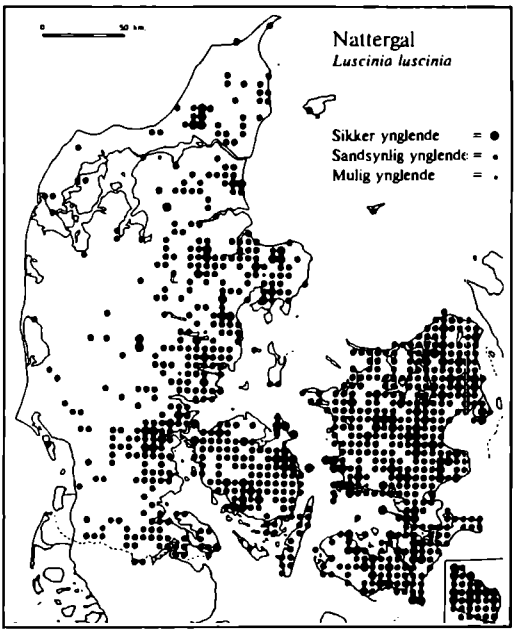

Efter Tommy Dybbro:

De danske ynglefugles udbredelse.

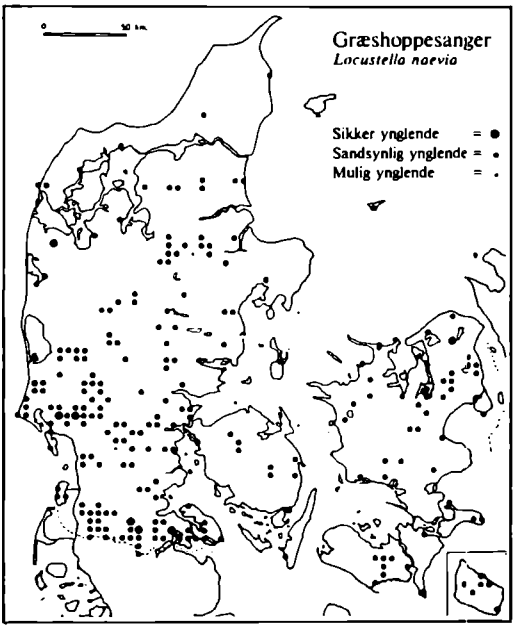

Fauna

Egentlige notater eller grundigere undersøgelser om Mosen synes desværre ikke at foreligge, så denne spændende side af Mosens liv må læseren vente på til en bedre lejlighed.

De følgende oplysninger er derfor mest spredte iagttagelser gennem de seneste år.

Mosen opfattes som et vådområde, hvor der skulle være gode biotoper for padder. Der er også både but- og spidssnudet frø, og den ses overalt, mest ved grøfter og vandhuller.

Der er også fanget lille vandsalamander i Karlslunde Mose og Engstrup Mose. Skrubtudser ligeledes i Mosen. Markfirben og snoge er lejlighedsvis omtalt.

frøvandringer

For flere af disse dyr er Mosens fugtighedsforhold, soleksponering og vandsamlinger en bydende nødvendighed for arternes eksistens. Mest interessant er omtale af de tidligere berømte frøvandringer i Engstrup Mose om foråret, hvor beboerne i sommerhusene oplevede tusinder af frøer, der søgte mod vandhullerne.

I takt med Mosens udtørring/bebyggelse er frøerne næsten forsvundet, sammenlignet med de tidligere forhold.

En lignende frøvandring oplevede jeg i 1976, en meget tør sommer, hvor der nede ved Søen opstod en vældig ravage efter sommerens vistnok eneste regnbyge. I titusindvis hoppede og kravlede den nye generation af frøer ud i landskabet, bort fra vandet. Asfaltvejen under motorvejsbroen var et bølgende tæppe af frøer.

Som Mosen er nu, tør og relativ tilgroet, skal man ikke mere forvente store bestande af frøer. Mosen er ikke undersøgt i forbindelse med Atlasundersøgelsen over danske padder. (Natur & Ungdom).

gnavere

Overalt i Mosens grøfter og vandsamlinger kan ses vandrotter. Også mus eller spor deraf, f.eks. i uglegylp eller dyreeskrementer, ses overalt. I det hele taget er Mosen et givtigt spisekammer for tårnfalke, ugler og ræve.

på afveje

Hvad Mosen savner i artsrigdom, har den til gengæld i det aparte. I Søen blev der så tidligt som i april måned 1976 opdaget en meget stor sumpskildpadde! Den smuttede desværre bort, da jeg ville fange den, men forinden havde jeg taget et par halvdårlige fotos. Ud fra beskrivelsen bestemte Zoologisk Museum den til værende »rødøret terrapin fra Nordamerika«. Skildpadden blev iøvrigt set af flere i løbet af sommeren.

skolestorken

Den tidligste oplysning om fuglelivet i Mosen kommer i 1913, omend kun indirekte.

Storkeparret på Karlslundegården efterlod en unge ved afrejsen. Den overvintrede i et hønsehus ved skolen i Karlslunde, men om dagen gik den frit om i skolegården mellem børnene. Den fløj bort den følgende sommer.

At storkefamilien har benyttet det udstrakte moseområde som spisekammer berettes af flere.

guld og sølv

Til det aparte må ligeledes omtales udsætninger af guld- og sølvfasaner, der stammede fra Zoologisk Have. En beboer, der arbejdede i Zoo, tog fugle med hjem, som var til overs. Fuglene blev sat ud i Engstrup Mose og skulle jo nok kunne klare sig, men blev senere kun set enkelte gange.

husmår

I boligområderne i Mosen har husmåren fundet sig godt til rette, og man hører ofte om den. Egern, som klarer sig godt i Trylleskoven, er ikke set på denne side af landevejen, selv om den i Plantagen måtte have visse muligheder. Harer synes ikke at være så almindelige mere.

Der er slet ingen oplysninger om iagttagelser eller fangt af odder i dette århundrede, og man må formode, at Mosens udstrækning og omfattende græsning i et stedse mere afvandet landskab forlængst har udelukket den. Den fandtes endnu i 1930'erne i Jersie Mose.

ræv i Mosen

Ikke sjældent ses ræve i Mosen. I haverne bliver de fodret af beboerne, der næsten betragter dem som kæledyr. Men ude i Mosen er stilen en lidt anden. Her drives årligt jagt på rævene. Jagten er muligvis rimelig og velbegrundet. Blot skal det nævnes, at rævene hører til i Mosens økologiske kredsløb, men der er nu næppe nogen fare for, at de skal forsvinde.

Rådyr er de sidste par vintre set i Mosen. Dyrene er kommet hertil fra området vest for motorvejsbroen. Men deres nærværelse er absolut en undtagelse. Mosen er for lille, og med hunde, trafik og støj i og omkring området vil de hurtigt jages væk igen eller stresses ihjel.

Lidt om jagt

Fra at være oldtidsfolkenes livsgrundlag er jagten unægtelig svundet ind gennem tiderne, til nu kun at være en hobby med minimale muligheder.

Allerede i yngre stenalders bondesamfund blev jagt efterhånden kun et supplement til agerbrug og kvægavl, sådan som de seneste års lokale arkæologiske udgravninger har klarlagt.

hofskytte

I Middelalderen og frem til 1800-tallet er ejendomsretten til jorden og dermed jagtretten snævert forbundet, og udøves af godsejerne som fornøjelse og adspredelse, hvor lokale bønder måtte stå til rådighed under jagten, når herskabet glimrede ved sin nærværelse. Til daglig stod områderne under beskyttelse af godsets jæger eller hofskytte.

Da Mosen i 1800-tallet overgår til selveje, bibeholder Gl.Kjøgegård muligvis sine jagtinteresser i Karlstrup Mose. I et skøde fra 1915 på matr. 6a nævnes f.eks., at jagtretten er overdraget Carlsen-Langes Legatstiftelse for 10 år fra 1. januar 1914.

Op i 1900-tallet hører også jagten med i billedet af Mosen, men det er tydeligvis kun et fåtal, der udøver den.

Terrænet betød jagtmuligheder på fasan, agerhøns, harer og vildænder, mens jagt på ræve, krager, skader og duer var en anden side af emnet.

For enkelte kunne det spille en betydelig rolle, men for mange ejere syntes jagt ikke at være af interesse.

Søren Steffensen

Mest omtalt er slagter Søren Steffensen, der i en længere årrække før 1940 lejede jagtretten til en større del af Mosen.

Jagtlejen blev udbetalt i naturalier. *»Det var en hare for vores eng«* (matr.5+6), fortæller Svend Hansen. *»Det var ikke meget, men det var taksten dengang«.*

Jagten i Mosen overgik derefter til Karlslunde Jagtforening, der stadig har interesser i området.

Familien Wilhelm Andersen byggede i midten af 50'erne et mindre fritidshus i den vestlige del af Karlslunde Mose, hvor man i 1. verdenskrig havde gravet tørv.

jagtpleje og andedam

Omkring denne tidligere grav opsattes et flethegn, bag hvilket ællinger af tamænder blev sat ud. Der blev også sat ællinger ud af vildænder, så der senere på året var mulighed for jagt.

Ude i graven blev der opstillet et andehus, og hele arrangementet var en form for jagtpleje.

Familien havde en række gode år ude i mosen, men i de sidste år inden Greve Kommune overtog Karlslunde Mose var man ude for bortskydning af ænder og en del hærværk på huset. Også på den måde var Mosen »opdaget« af områdets beboere. Tilbage er nu kun selve betonfundamentet og nogle stolper ude i andegraven.

Men Mosen blev også benyttet af andre jægere, som ikke tog det så tungt med de gener, som deres aktiviteter medførte. Og så måtte politi og grundejerforeninger lægge øre til klagerne.

tæt på

Undertiden blev jagten imidlertid så ubehagelig for beboerne, at idelig bragen fra jagtgeværer og haglnedfald i haver og på hustage fik folk ud af haverne.

Selv om jægerne ikke kunne godtgøre nogen jagtret ved beboernes henvendelser, var de alligevel utilbøjelige til at fjerne sig. Det blev en gang nogle beboere for broget, så de i stedet for en politianmeldelse piftede jægernes biler, der stod parkeret ved Mosen. Det var en klar tale, der i lange perioder holdt denne type jagtinteresse på afstand.

Alt i alt må man notere, at jagten i Mosen ikke har noget større omfang, men at den lejlighedsvis forekommer, undertiden ret spontant. Når man ser bort herfra, er der kun jagten i Karlstrup Mose, der foregår på en mere organiseret måde.

rævejagt

En enkelt gang om året må rævene her stå for skud. I den lange »korridor« (matr.18) mellem motorvej og Midtergrøft opstilles en skyttekæde, mens andre jægere med hunde fra nord i Karlslunde Mose driver rævene ned mod skyttekæden.

Ellers kan det oplyses, at Solrød Kommunes forpagtningskontrakter ikke omfatter jagtret på kommunens egne arealer, så jagt her har derfor ingen lovlig baggrund.

Jagten på Jernvejsgårdens marker er udlejet af KAB, er derfra oplyst overfor mig.

Men under alle omstændigheder må jagten siges at være et levn fra ældre jagttraditioner, der nog næppe i alle tilfælde harmonerer med hensigterne i fredningen, selv om jagt ikke er direkte omtalt i fredningsbestemmelserne.

Peter Nielsen skrev (Citatet med tilladelse fra Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser.)

Den eneste Indsamling jeg har set anvendt var af Vibeæg, man kogte dem og spiste dem men det var kun paa en Gaard som laa nær ved Mosen, Jeg har hørt om at paa en Gaard hvistvak i Tshøj blev samlet Vibeæge, som det var blevet raadet at en dødssyg Søn skulde spise, men det vis hvist uden Resultat.

Mellem Heden og Jernen

mosebassin

Mosen udfylder en betydelig, bassinagtig lavning i det omkringliggende moræne-landskab, HEDEN.

Lavningen er gennem årtusinder blevet fyldt med aflejringer af gytje, sand og tørv, hvor de skiftende moselag med deres indhold af vigtige geologiske vidnesbyrd som planterester og pollen har »arkiveret« Mosens lange historie frem til vor tid.

Sammen med sporene efter menneskelig aktivitet udgør disse data en nøgle til Mosens kulturhistorie, hvorfor man må håbe, at Mosen ikke fortsat udtørrer til skade for fremtidens videnskabelige undersøgelser.

marint forland

Mosen kan karakteriseres som et marint forland, hvor strandvoldsdannelsernes afspærring og senere landhævning omskabte oldtidens fjordkompleks til en strandsø.

Ved omdannelse af organisk materiale og bækløbenes aflejringer foregik en yderligere tilgroning, så strandsøen ændrede sig til ferskvandssøer, moser og kær.

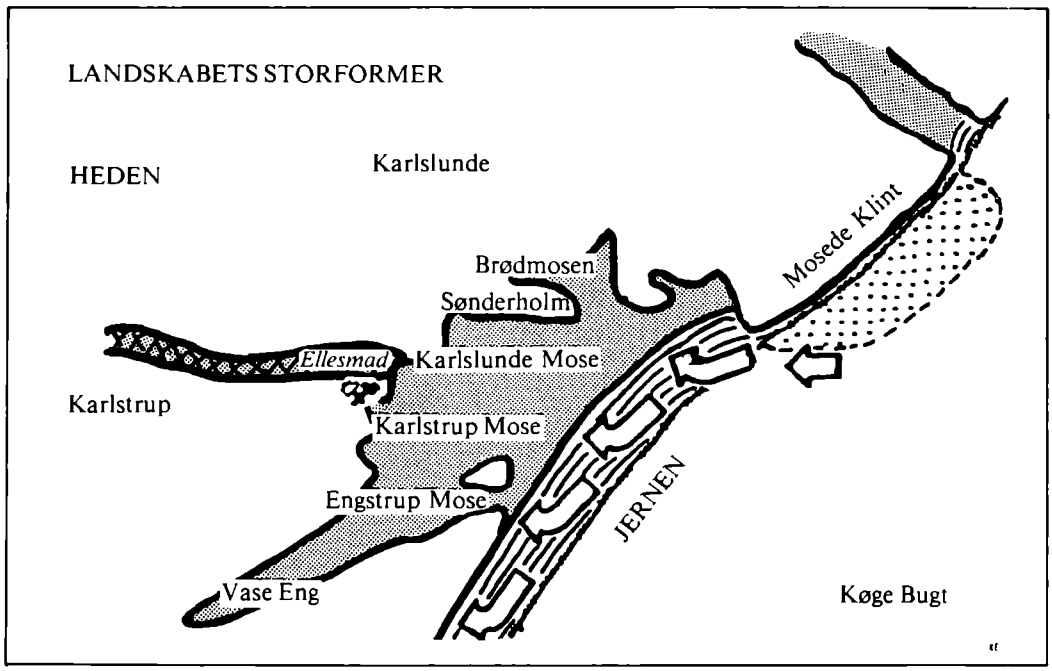

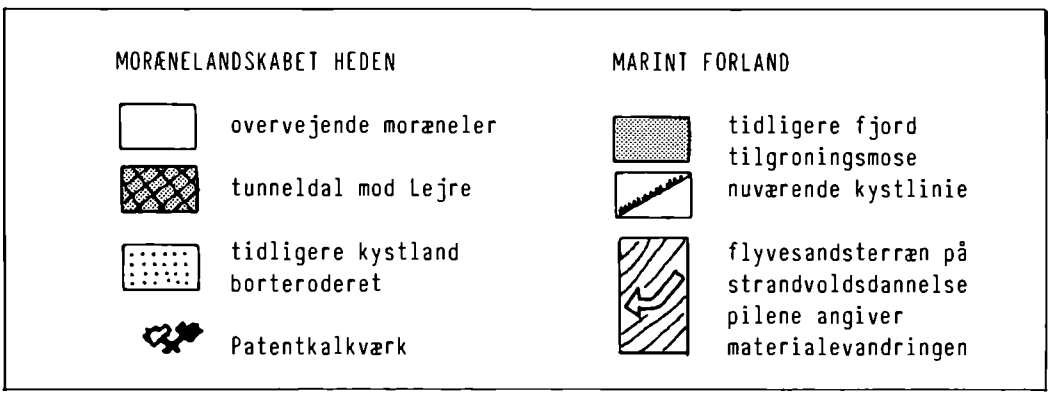

græsning

Mosen med dens udbredte tørvedannelser omskabtes i de seneste århundreder til enge – et menneskeskabt land med grøfter og hegn, hvor jordbunden blev til græsgange for kreaturer og til tørvegrave for landsbyerne.

Mosens grundvandsstand og sand- og blødbundsaflejringer har sammen med terrænets niveau over havets overflade haft betydning for byudviklingen i og omkring Mosen og sine steder nødvendiggjort pilotering, som det f.eks. var tilfældet med byggeriet af Engparken.

overfladen

Det skabte landskabs overflade præges af et tyndt og relativt jævnt morænedække af ler, iblandet sand, sten og kalk. Under morænen findes tykke kalklag, hvis overflade blev høvlet glat ved istidsgletschernes fremadskriden.

Kalkoverfladen i undergrunden synes i høj grad at have været formdannende for det overliggende morænelandskab, mens selve morænen og jordbevægelse siden istiden har tilsløret det underliggende kalklandskabs relief.

dalstrøg

Lige vest og nord for Mosen fremtræder et kraftigere og reliefrigt morænelandskab, opdelt af markante og iøjnefaldende dalstrøg. Her dækkes kalkoverfladen kun af ganske tynde morænelag. Så tæt er kalken på overfladen, at man flere steder på egnen har brudt kalk, bl.a. Cementfabrikken og Patentkalkværket.

tunneldal

Hvor motorvejen krydser Mosen i Ellesmad på en høj bro synes undergrundsforholdene særlig interessante.

En istidsgletscher har ved isfremstød ellęr smeltevandets kraft skåret en 30-40 meter dyb kløft ned i den underliggende kalk.

Ved aflejringer efter Istiden er kløften fyldt ud med tørv, gytje, sand og ler.

Det markante dalstrøg Ellesmad benævnes geologisk som en *tunneldal.* Dalen fortsætter i en yderst udjævnet tilstand i Køge Bugt.

Tøbrud i Ellesmad-dalen mellem Korporalskroen og motorvejsbroen.
Skråningen i baggrunden er en del af den kommende »Karlslunde Skov«. Feb. 1982.

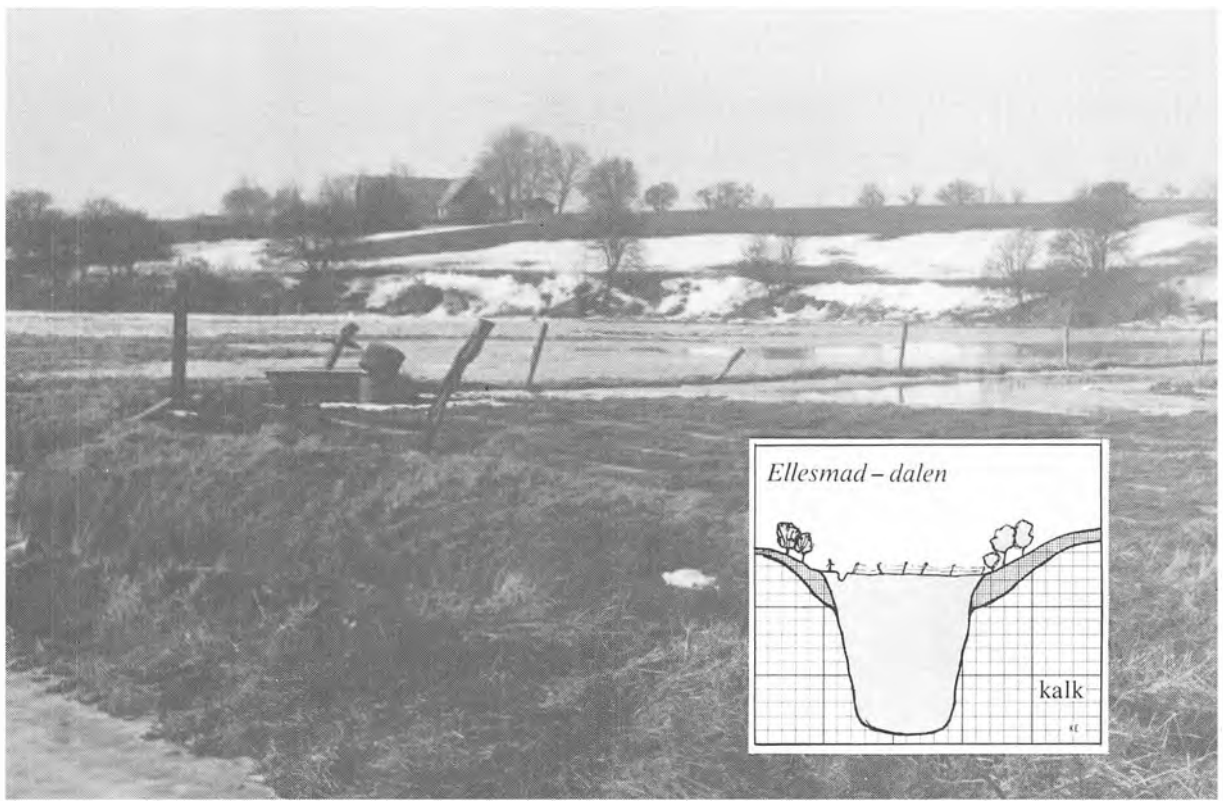

broen

Bygningen af motorvejsbroen foregik heller ikke uden store vanskeligheder. Et større antal betonpæle med jernarmering blev hamret ned til den faste kalk. Pælene skulle tjene som basis for selve brokonstruktionen. Dette arbejde blev udført af firmaet Nybyg.

En beboer har fortalt, at brodækkene var gledet skævt, da man påbegyndte brokonstruktionen. Arbejdet blev færdigt som det skulle og motorvejen åbnet i 1972.

Tune-stillingen

De omtalte terrænforhold har også tidligere haft militær-strategisk betydning.

Mosen og Ellesmad udgjorde en beskeden del af den københavnske ydre befæstning under 1. verdenskrig (1914-1918). Fra Mosede Fort strakte sig en række skyttegrave, pigtrådsspærringer og maskingeværstillinger mod vest og nordvest i en bue til Roskilde Fjord, benævnt som Tune-stillingen.

tung hest

Efter krigen fik de lokale gårdmænd udbetalt erstatninger for de gener, der var forvoldt med de militære anlæg. Det blev godt betalt, hævdes det. Herefter måtte gårdene selv finde ud af, hvad de ville stille op med dem.

Skyttegravene blev dækket med jord, man pløjede videre som før, og så tænkte man ikke mere over dét. Heller ikke gårdejeren på Søndergård. Ikke før hesten under markarbejdet mange år senere trådte ned gennem jord og rådne planker fra et jorddækket opholdsrum i en skyttegrav, hvor der ikke var fyldt tilstrækkeligt op med jord.

pigtråden

De fleste lodder i Mosen var dengang ikke indhegnet, men nu blev kilometervis af militærets pigtråd genanvendt ude i landskabet til kreaturhegn, brugt af lodsejerne selv eller solgt videre til anden side. Den benyttede pigtråd adskilte sig ikke fra den gængse civile udgave.

skydebane

Det nærmeste Tunestillingen kom i ildlinien, var da Karlslunde Skytteforening fra 50'erne til motorvejens anlæggelse havde et mindre skydebaneanlæg vestligt i Karlslunde Mose. En mindre kassemat fra 1. verdenskrig blev benyttet på bakkeskråningen.

Denne lille betonkælder kunne til for 2 år siden ses tydeligt endnu i skellet mellem Karlslunde Skov og motorvejen.

kalken

Flere steder kan man iagttage kalkindslag i morænen, f.eks. i Karlstrup Møllebæk, der øst for Rastepladsen snor sig i kanten af Karlslunde Mose. I bækløbets bare skrænter ses striber af kalk. Ved motorvejsanlægget omkring 1970 kunne man i jordbunker ved Vase Eng finde flere sten og blokke af kalk, der var afrundede og »polerede« med tydelige skurestriber. Stenene har været med i istidsgletscheren som slibemiddel i bunden af isen.

kridthus

Kalken optræder på flere andre måder i egnens historie. F.eks. omtaler Trap i 1898, at der er 2 kalkbrænderier i Karlslunde.

Ved jordarbejde i gastracéet nord for Karlslunde Mosevej forekom kalkindslag flere steder. I det samme område lå tidligere en kridthus, men bygget af kridtsten fra Stevns, ligesom Vandmøllens længer i Karlstrup.

Kridthuset, hvor der engang var gartneri, fik senere et lidt mere poetisk navn: »Lykkesholm«.

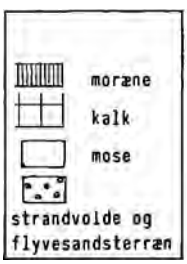

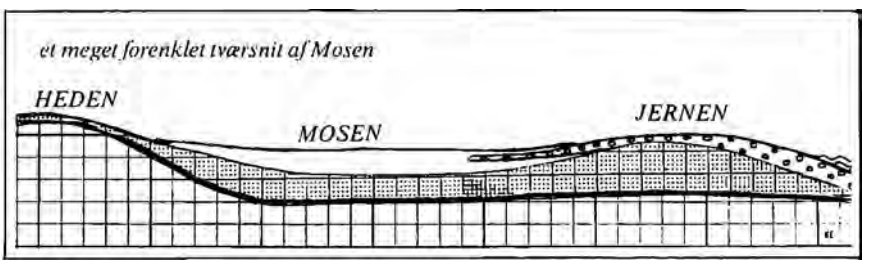

Patentkalkværket

Få år før og under 2. verdenskrig blev der gravet kalk i en moræneknold ud til Ellesmad. Virksomhedens navn var Sjællands Patentkalkværk A/S. Jorden blev købt i 1935, og arbejdet gik igang i 1937.

Fhv. kalkbrænder Henry Dahl Christensen fra Karlslunde fortæller, at værket fremstillede mørtel, hydratkalk og pulverkalk, samt gødningskalk af kalkaffald.

Stjernekalken

Ved indgangen mødtes man af en reklame for »Stjernekalk«.

Der var over 30 ansatte, der kørte i 3-holdsdrift. I mere rolige perioder med 2-hold.

2 skorstene

De 2 ovne, der med deres 25 m høje skorstene synede godt i landskabet, kørte døgnet rundt af hensyn til brændingen og med en konstant høj varme. Hver ovn blev opvarmet med gas, der tilførtes fra 2 koksfyr ved siden af.

Under krigen måtte man klare sig med tørv, briketter og brunkul, der ikke var så velegnede. Tørvene kom ikke fra Mosen, som man måske kunne tro.

kalkbrud

Kalkbruddet, indtil 10 m dybt og mere end 100 m langt, blev uddybet med sprængstof. Den løsnede kalk sorteredes, inden den blev hældt op i tipvognene, der blev trukket af et elektrisk spil.

Arbejdet var hårdt, men de ansatte var da nogenlunde tilfredse med lønnen, der kunne være ren akkord eller med forskellige tillæg, alt efter arbejdets art. En kalkbrænder tjente vel 4-5000 kr. om året.

lukning i 1943

Da Faxe Kalkbrud overtog værket ca. 1941, blev ovnene sprængt, hvorefter der kun blev harpet kalk til gødningsbrug. Det kom fra den affaldskalk, der lå samlet i bunker. Når det gik sådan for Patentkalkværket, var det vel for at udelukke en konkurrent og styre markedet. Inden krigens slutning blev værket da så omsider lukket (ca. 1943).

Fra anden side nævnes, at Faxe Kalks rotérovne kun kunne fungere med kul, hvorfor de fik tildelt et kultilskud af statens knappe kulreserver. De andre værker var så tvunget til brug af tørv o.l. Pga. svigtende afsætning og en lavere pris hos Faxe, måtte »Kalkkontoret« med Statens accept fordele puljen og skabe mere ens priser. Derfor kom Patentkalkværket i klemme.

borgestue

Patentkalkværkets kantine ses endnu i dag. Det er det lille træhus, der ses på Engstrupvej ved motorvejsbroen og nu benyttes som helårsbeboelse.

Endnu nogle år lå kalkbruddet hen som en særpræget lille sø, der hurtigt blev en god lokalitet for gedder og ål. Men Karlslunde-Karlstrup kommune brugte så hullet til losseplads, og sporene fra værket forsvandt.

losseplads

Lossepladsområdet er nu under stærk tilgroning. Ved husene ud til den lille grussti mellem Korporalskroen og motorvejen er en indhegnet skråning til svin. På dette areal ligger en del kalkbrokker og flint.

reminiscens

Råstofindvindingen på egnen er vel uigenkaldeligt bragt til ophør, det gælder også Cementfabriken, og det er derfor temmelig svært at forestille sig en genoptagelse af kalkbrydningen, men rent faktisk har godset Gl.Kjøgegård en tinglyst ret til at udvinde kalk.

På flere moseloder i Karlstrup Mose er anmærket følgende:
»Stamhuset har forbeholdt sig Ret til Kalk m.v. 1876«.

Hvad der ligger bag denne ret og hvorfor den skulle gælde i Mosen, står hen i det uvisse, for netop her går kalkoverfladen i dybden. Ved fredningskendelsen er denne ret ikke gjort gældende.

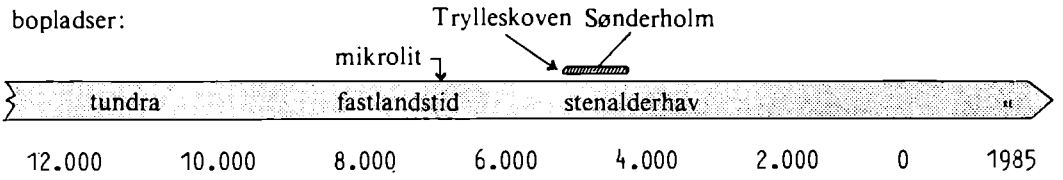

Kronologi efter revideret C-14 datering (»Jeg ser på oldsager«, Pol. håndbog

Landskabets udvikling

nyt land

For 12-15.000 år siden, da ismasserne smeltede bort fra det østsjællandske område, fremstod et bart, arktisk tundralandskab, hvortil senere indvandrede planter, dyr og mennesker, mens klimaet efterhånden mildnedes.

fastlandstid

Efter afsmeltningen henlå det nuværende landskab og dele af Køge Bugt som ét stort landområde, så Østersøen lå milevidt fra nutidens kyst.

Fra denne fjerne tid møder vi første gang menneskene i Mosen – i form af én spinkel tildannet flintflække, en mikrolit fra Yngre Maglemosekultur, som formodes at være benyttet indlagt i odden af spyd eller pil. Mosen var da et mindre søområde, med en vandoverflade flere meter under det nuværende terræn.

stenalderhavet

Flere tusinde år efter istidens slutning i Danmark lå stadig store områder isdækket længere nordpå. Men også her smeltede isen bort efterhånden, med det resultat, at verdenshavets vandspejl steg hastigere end landområderne tilsvarende hævede sig efter befrielsen fra ismassernes kolossale vægt.

fjorden udvikles

Efterhånden steg vandspejlet, så de lavereliggende skov- og sødækkede landskaber druknede.

Køge Bugt opstod, og havet fortsatte med at stige, indtil det nåede sit maksimum i dette område, ca. 2,5 m højere end i nutiden. Denne havstigning, der i virkeligheden dækker 4 havstigningssvingninger gennem flere årtusinder i oldtiden, blev i allerhøjeste grad grundlaget for landskabsudviklingen.

fjordkompleks

For 5-7.000 år siden var Mosen da et større, lavvandet fjordkompleks med øer og holme, hvor stenalderjægerne havde deres bopladser omkranset af vældige skove.

Sønderholm

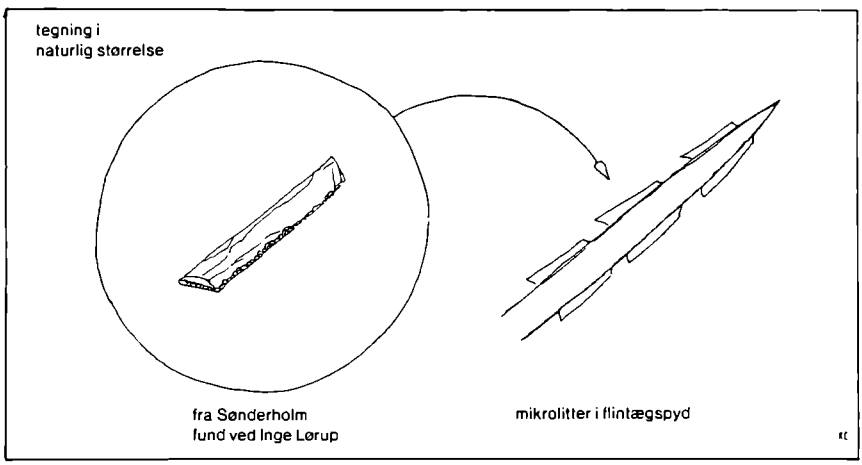

bopladser

2 betydningsfulde bopladser er udgravet de seneste år af Køge Museum. De dækker flere perioder af ældre stenalders ertebøllekultur (jægerstenalder).

Udgravningerne viser ikke overraskende en nøje tilpasning og udnyttelse af naturressourcerne. Fiskeri og muligheder for sæljagt, og jagt på kronhjort, rådyr, vildsvin og fugle, indsamling af nødder og bær har været eksistensgrundlaget for oldtidsfolkene.

Udvalget i naturens Bilka savnede tilsyneladende intet. En gennemgang af det bevarede knoglemateriale fra Sønderholm-bopladsen fortæller om det rige dyreliv, der fandt vej til stenalderfolkenes affaldslag. Af andre dyr kan nævnes: marsvin, bæver, odder, vildkat, ræv, skovmår, pindsvin, edderfugl, and, havørn, lomvie, alk, pighaj, hornfisk, ål, småtorsk og fladfisk.

Den mindste og ældste boplads kom frem i lyset, da DSB bortgravede moselagene i Plantagen for at anlægge en solid banedæmning, og den anden og særdeles fundrige boplads fandtes i en have på Karlslunde Mosevej (Sønderholm boplads).

I Køge Museums oldtidsudstilling er flintredskaber og fotos udstillet fra den lille boplads.

kystlandskabet modelleres

Under havstigningen blev de nydannede kyster uafladelig udsat for stærke erosionskræfter som brænding, bølgeslag og strømninger. De af bølgerne nedbrudte og udvaskede sten-, sand- og grusmasser blev ved sydgående materialevandring på strandplanet bragt til roligere vande, hvor en aflejring fandt sted.

Det højtliggende kystland ved Mosede Klint har utvivlsomt været storleverandør af det materiale, som de sydligere kyststrækninger er opbygget af.

strandvolde

Enorme sandmængder blev »pumpet« ind i fjordens munding og dannede en bred tærskel, på hvilken strandvolde og revler opstod. Fund af flintredskaber viser, at dette allerede foregik i ældre stenalder.

Selv om landskabet ændrede sig på dramatisk vis, er udviklingen foregået så trægt, at det enkelte menneske næppe har taget notits af det.

se også »Køge Museum 1975-77«

Bopladsens pilespidser var sammen med det øvrige typefattige og ensartede redskabsinventar medvirkende til, at arkæologerne kunne udskille den ældre ertebøllekultur i en særlig periode: »Trylleskovfasen«.

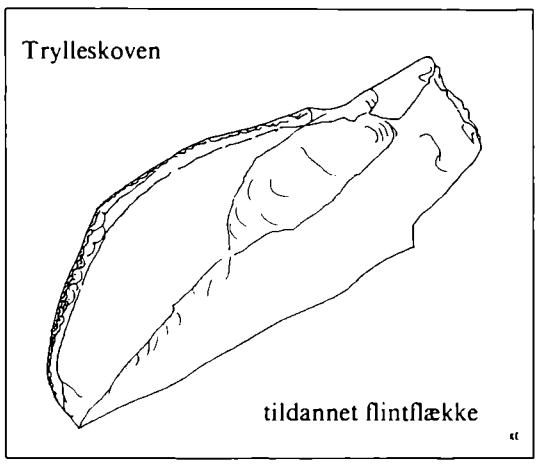

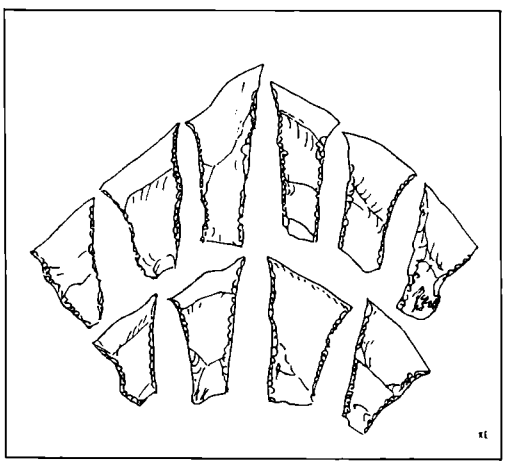

afspærring

Fjorden blev derfor mere og mere lukket af, selv om der rimeligvis flere steder har været strømåbninger mellem bugt og fjord.

strandsø

Datidens kraftigere tidevandsbevægelse i forbindelse med bølgeslag og vindstuvning fortsatte længe efter med at påvirke og modellere strandvoldsdannelsen tværs over fjorden, der langsomt ved afspærring omdannedes til en strandsø (lagune).

Ved en permanent afspærring og tilløb fra bække og kilder opstod for en tid stor ferskvandssø.

Yderligere har landhævningen gennem de sidste årtusinder forstærket kystens modstandskraft over for de marine kræfter, der oprindelig skabte kystlandskabet.

hårdt sand

Denne sandkyst, der som en guirlande hænger mellem Mosede Klint og Solrød Strand benævnes JERNEN; dvs. landskabet med *»hårdt, fladt sand«*.

I Bondestenalder og Bronzealder taber fjorden/søen sin betydning som spisekammer. Bopladser og landsbyer opstår ude i landskabet, hvor skovrydninger og jordbundsforhold har gjort det gunstigt at dyrke marker og sætte kvæg på græs.

På denne egn, som andre steder langs Sjællands kyster, optræder sporene tydeligst efter bronzealderfolkene.

De lange rækker og grupper af høje i et strøg over Solrød, Karlstrup og Karlslunde markerer også en sandsynlig oldtidsvej, der mod nord og syd forbinder sig til andre bygder.

På Jernen med dens klitter og heder må der også have været en oldtidsvej. Her er også fundet høje og begravelsespladser.

forsumpning

Geologisk set afsluttes landskabsdannelsen med ferksvandssøer, moser og kær. Ved yderligere tilgroning og forsumpning af landskabet dannes udbredte tørvelag, der idag dækker hele Mosen og den jordbund, vi træder på derude.

Tørvedannelsen rækker rimeligvis over de sidste 2000 år. Østover mod stranden præges jordbunden mere og mere af marine sandlag.

flyvesand

I moselagene findes indslag af flyvesand på flere niveauer, der dermed viser, at området har været udsat for sandflugt. Sandet må stamme fra datidens strand og sandflader eller fra vegetationsløse flader på Jernen.

Enkelte håndgribelige spor fra Mosens geologiske fortid finder vi ret let.

hjerte-musling

Mange steder i Karlslunde og Karlstrup Mose, fra Plantagen til motorvejsbroen, ses skaller af hjertemuslinger, oftest i muldvarpeskud og på grøftekanter, hvor man ved vandløbsvedligeholdelse har renset bunden af grøften og henlagt slammet på kanten.

Kig efter hjertemuslingerne – der er også andre muslinger og mosesnegle.

Kildevæld

En kilde opstår, hvor grundvandet kommer frem til jordoverfladen. Afstrømningen er afhængig af nedbør, jordbundsforhold og grundvandsspejlets niveau.

Generelt kan siges, at der de sidste 100 år er forsvundet en utrolig mængde af kilder, hovedsagelig pga. dræning og vandindvinding.

Det er karakteristisk for kilderne, at de oftest fremvælder, hvor terrænet har et stærkt fald til Mosen. Det er sikkert, at der langt tilbage i tiderne har været langt flere kilder i kanten af Mosen. Særlig i de nordligste områder omkring Brødmosen og Sønderholm, hvor terrænforholdene gør det sandsynligt.

Det er ellers ret sparsomt, hvad der foreligger af oplysninger om kilderne. De nævnes i 1926 som et mindre afsnit i en helt anden sammenhæng: Oldtidsveje i Københavns Amt.

kildegeologi

»Mellem Roskilde Fjord og Kjøge Bugt er Afstanden kun 15 Km, og Terrænnet hæver sig mellem Tune og Reerslev til en Højde af 69 M over Havet, saa at der er gode Betingelser for Fremkomsten af Kilder baade omkring Roskilde Fjord og langs Kjøge Bugt. Navnlig ved Kagstrup og Solrød, hvor Bryozokalken, som her danner Undergrunden, naar op til 10-12 M over Havoverfladen, dannes der langs Bugten en Række Kilder af de Vandaarer, som bevæger sig langs Kalkens Overflade«.

Vandets bevægelse langs kalkoverfladen kendes udmærket af beboere med egen brøndboring.

kilden i Silkemad

Omkring Mosen var der tidligere flere kilder. Et geologisk kort fra 1899 viser 4 kilder ud til Ellesmad og Silkemad, hvoraf den sidste er den kendeste.

På kortet fra 1898 ses kun én kilde, i Silkemad. Derimod er ingen kilder angivet på et målebordsblad fra 1856. At kilderne må være derude, kan der ikke herske tvivl om. Årsagen til den manglende registrering må være, at man ikke havde samme korttegningstraditioner, som i nyere tid, og endelig: At kilderne kan have været for beskedne til at tages højtideligt.

Selv om kilden i Silkemad endnu var angivet på kort fra 1932, er den forsvundet meget tidligere.

Kildekalkens aftryk af planterester kan give et fingerpeg om tidligere tiders naturforhold. Under navn af frådsten har kildekalk i Middelalderen været anvendt som bygningssten.

kildekalk

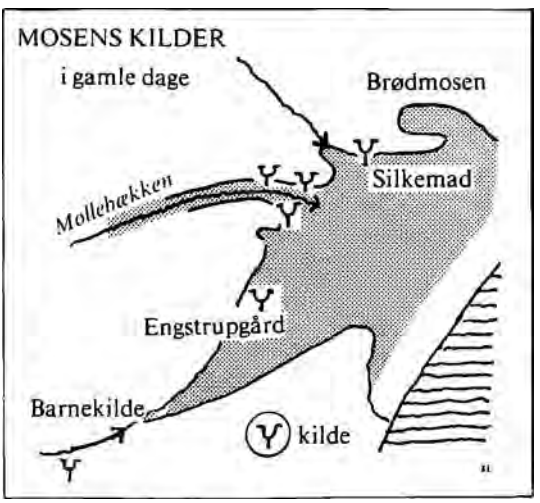

Engstrupgård

Men Morten Madsen i Karlslunde husker, da han som dreng kom i Mosen omkring århundredeskiftet. Vandet i kilden løb altid, og fra Karlslundegården, hvor man havde mange kreaturer, hentede man tit vand herfra med en vandvogn.

Ellers fortæller lokalhistorien blot, at Oldermandslavet vedligeholdt kilden i Silkemad ved oprensning.

Christiane Madsen fortæller om en lille kilde, der flød direkte i Møllebækken. Stedet var meget tæt ved det senere Wilhelm Andersens hus i Karlslunde Mose. Christiane mener ikke, at kilden har været der altid. Den skulle først være dukket op nogle år ind i 1900-tallet.

Om den sidste kilde er det tænkeligt, at denne er identisk med den østlige kilde ved Ellesmad, kortet 1899.

Barnekilde

Sydvest for Vase Eng, nu vest for motorvejen, henligger et større lavtliggende og fugtigt markområde, hvor der tidligere var mose og eng. Fra denne sænkning vældede forhen en kilde, kaldet Barnekilde. Dens kildevand samledes med 2 mindre bække og flød til Vase Eng, hvorfra det gennem Engstrup Mose førtes til bugten.

Men allerede i 1800-tallet synes bækken at være ført mod syd til Solrød Bæks udløb i en mose.

kildekalk ved Engstrupgård

Med bulldozer blev der i 1977 revet et stykke af Engstrupgårdens frugtplantage op. På det lille område øst for motorvejen fremkom der inden for et areal på godt 100 kvadratmeter en del stumper af hvidgul, porøs kildekalk, der hidtil havde været skjult under mosejorden.

Kildekalken er udfældet i vandet i et tidligere væld. Flere kalkstumper indeholdt snegle samt aftryk af blade og siv. Jordbundsforholdene antyder, at denne kilde måske for et par årtusinder siden ophørte som væld.

Ved afrømning af muld et halvt hundrede meter vest for motorvejen, hvor naturgassen har fået sit tracé, blev der i foråret 1983 iagttaget udbredte, men ret tynde lag af kalksmuld og stumper af kildekalk med ferskvandssnegle.

Dette sandsynliggør, at hele lavningen øst for Engstrupgård, i en kortere eller længere periode, tidligere har været en stor kildesø med forbindelse til Mosen (fjord/sø). I så fald kan arealet af søen løseligt angives til mindst 100 x 100 m.

artesisk vand

Endelig kan nævnes et interessant forhold ved tidligere brøndboringer, hvor vandtrykket i enkelte tilfælde har vist sig at være så stort, at vandet i perioder er vældet op uden pumpning.

Stormflod og oversvømmelse

Landhævningen har gennem de sidste årtusinder forstærket kystens modstandskraft over for de marine kræfter, der selv har hjulpet med til opbygningen af Jernen. Det er blevet stadig vanskeligere for vandmasserne at trænge ind over kysten.

Kun ved kraftig og langvarig storm fra øst og syd kan bugtens vand presse sig ind over de laveste steder.

DSBs geologiske undersøgelser fortæller også om marine indslag i tørvelagene.

Fra Køge Bugt kendes kun få stormfloder og oversvømmelser fra de sidste par hundrede år. Da der praktisk taget ingen bebyggelser var langs kysten af bugten før vort århundrede, kunne en stormflod næppe få katastrofale følger. Det er en lille forklaring på, hvorfor der er så få oplysninger. Desuden er det kun under bestemte kombinationer af vindforhold, at der er fare på færde.

stormflod 1760

Den 13. oktober 1760 steg bugten 4 m over daglig vande. Både strand og mose må have været dækket af vandmasserne. Der strandede 6 skibe i Køge Bugt.

stormflod 1872

Stormfloden den 13. november 1872 omdannede moserne til en umådelig stor sø og Jernen til en smal landtange.

Mosernes »indespærring« bag Jernen medførte nok, at kæmpesøen kun langsomt sank, bl.a. grundet bækudløbenes manglende kapacitet til så store vandmasser.

Ude på stranden faldt vandet hurtigt og på strandbredden lå overalt døde lam og får, drevet hertil fra Saltholm. Myndighederne gav tilladelse til, at enhver måtte tage dyrene, der snart efter blev spist eller lagt i sulekarrene. Også roer, hvidkålshoveder og andre urtesager blev skyllet i land.

Var stormfloden lidt til gavn for beboerne ved bugten, så blev stormen nærmest en landsulykke langs de danske kyster. Alene i Køge Bugt strandede 30 skibe, alle sejlskibe.

(I perioden 1858-85 udgjorde dampskibene 30-35% af den samlede skibsmængde).

kaptajn på Jernvejsgården

Søfolkene blev hjulpet i land og indkvarteret på gårdene. På stranden samlede man strandingsgodset, og senere blev der holdt auktion. Meget godt tømmer fra skib og last endte som hustømmer i egnens gårde og huse. Hele vinteren boede en norsk kaptajn på Jernvejsgården. Ud over den øjeblikkelige hjælpsomhed, blev der her som andre steder i landet samlet penge ind til stormflodens ofre. Jo, de mange skibsforlis havde gjort indtryk.

oversvømmelsen i 1958

Vinterstormene i 1902 og 1904 forvoldte langt mindre oversvømmelser end i 1872, men i vinteren 1958 blev Køge Bugt sidst ramt af større oversvømmelser. Vinteren havde været præget af meget snefald og langvarig frost. Vinden havde presset store vandmængder ind i Østersøen, da det samtidig satte ind med mildere vejr og regn.

Da vandstanden var meget høj ved kysten, forhindrede tilstanden normalt afløb gennem bækkene. Moserne blev ramt af »bagvand«, da regn og smeltende sne ikke kunne sive gennem jordlagene, men løb direkte til bækkene. Men da bækkene ikke kunne lede vandet videre ud i bugten, steg det i moserne og resulterede i en stor oversvømmelse.

Båd mod land – Åvej 22 oversvømmelsen af Mosen i 1958. Foto: privat samling.

Borgstrøm fortæller

»På grundene efter Hovgårdens stuehus er der store endnu frosne søer, hvor foreningens børn er samlet til skøjteløb. Man må stille bilen her og forcere resten af vejen til grunden gennem en halv meter åben sø.

Ved hjælp af stiger og brædder kommer man så ind til sit hus, hvor vandet står lige under gulvbrædderne. Efter at have skiftet til tørre benklæder og lange gummistøvler får man øje på en båd som sejler gennem haven.

Da man ser nærmere efter, viser det sig at være Casper, som ikke som sønnerne kan nøjes med en vaskebalje, men har lejet en rigtig robåd, så han rigtig kan betragte foreningen fra vandsiden. Da hans ledsager i båden tilsyneladende ikke kan få ild i piben, sejler de langs Mosebuen over Rørdrumsvej og ind i et hus, der er under opførelse.

Der må tilsyneladende have været tilstrækkeligt læ, for lidt efter kommer de igen sejlende ud og lander båden oppe ved forretningen med fuld røg i skorstenen«.

gensyn med 1872

I 1969 opstod den paradoksalt modsatte situation, at en kraftig vestenstorm pressede vandet væk fra kysten, så der flere hundrede meter foran strandbredden var bar bund.

Ud for Trylleskovens sydlige del kunne man gå ud til resterne af et skibsvrag – fra 1872.

Engstrup Mose efter oversvømmelsen 1958. Foto: G. Borgstrøm

Mosen i Middelalderen

Hvordan Mosen har set ud i Middelalderen, findes der ingen viden om, men måske kan fremtidige geologiske eller arkæologiske undersøgelser afsløre noget.

sumplandskab

Men antagelig har området været et udpræget, fladt sumplandskab, med småsøer, krat og sivskove, hvor det tilflydende vand fra bækkene ikke ved egen kraft har kunnet skabe sine egne »flodlejer« og gennemløb ud i bugten.

Når vandet strømmede til det flade landskab, mistede det sin kraft og sivede stille ud i sumpen, hvorefter det kun langsomt og besværligt trængte ud til kysten gennem kystens klitter og heder.

Sandvandringen langs kysten har tilmed virket blokerende for Mosens afgivelse af vand.

Dette taler for, at Mosen har været uden større betydning for landbruget. Enkelte højereliggende holme, skråninger og randområder har muligvis haft værdi som høslet og sommergræsning.

jagt og fiskeri

Større værdi kunne Mosen have haft som jagtområde, til skær af tagrør til gårde og huse, ja måske også lidt tørvegravning og indsamling af pilekviste til kurvefletning.

Fugle og dyrevildt har i et sådant varieret sumplandskab haft gode tilholdssteder. Måske har der været fiskeri også.

Det er ikke utænkeligt, at man ved periodiske »højvande«, efter tøbrud og længere regnperioder, har kunnet sejle derude i mindre, fladbundede træbåde.

sejle til borg i Karlstrup?

At mosen har været sejlbar i Middelalderen forekommer mig derfor ikke så særligt sandsynligt. De geologiske forhold taler ikke for det.

Det hævdes dog, at man dengang kunne sejle fra bugten til pladser nær det voldsted, der ligger ved Karlstrup Kirke og i disse år undersøges af Køge Museum.

I det righoldige fundmateriale er det interessant, at der er fremkommet mængder af fiskeknogler. Er det fra saltvandsfisk? Desværre foreligger der endnu ikke noget resultat af undersøgelserne.

Flere tidligere lokalhistoriske beskrivelser har medvirket til at skabe og cementere skrønerne om Mosens sejlbarhed for 7-800 år siden, og jævnligt omtales, at Møllebækken var sejlbar til Roskilde.

Senest fortæller den historiske amtsårbog fra 1967, hvor handelsveje og vendere sættes i fokus:

skrøne 1967

»Der gik et handelstræk tværs over Sjælland fra fjordvigene ved Lejre og Roskilde, hvor varerne blev lastet på vogne og hesteryg og ført til Køge Bugt, hvor der har været en udmærket landingsplads i vigen ved Karlstrup, indtil denne forvandledes til de nuværende Karlslunde og Karlstrup Moser ved at klittangen »Jærnen« fra syd voksede frem og lukkede mundingen – en omstændighed, der måske fik Absalon til at flytte vagtskibene til det kommende København og opføre den første borg her. Rester af en befæstning og en større gravplads fra oldtiden er fundet ved den gamle handelsplads ved Karlstrup Vig. Befæstningen skulle bl.a. beskytte mod venderne, der jo ifølge Saxo netop angreb fra dette sted«.

Efter L. Both år 1871:

Paa Kirkebakken vises Resterne af en Borgplads. Der skal i Gorm den Gamles Tid, da en derværende Eng var en Vig, en Sørøver ved Navn Kalf Skurva have havt Tilhold, og derfra stak han i Søen for at plyndre de rigtlastede Skuder, der stævnede til og fra Oresund, indtil han omsider udvandrede for i Forening med en anden Viking, Thore Træskæg, at søge sin Lykke paa Orkenøerne.

Disse lokalhistoriske mærkværdigheder taler jo i høj grad til fantasien, og underholdende, det er de, men så heller ikke mere.

Der er et mere tankevækkende forhold ved den måde, Mosen er delt på. Nemlig ved en ret linie tværs over Mosen mellem landsbyerne Karlstrup og Karlslunde.

sogneskel

Naturforhold som åer, bække og lavninger danner ofte grænseskel mellem landsbyer. Dette ses i Middelalderen, hvor sognene opstår.

Men her synes der altså ikke at være nogen naturlig linie at følge. Hvornår en deling har fundet sted er uvist, ligeledes om der tidligere i Middelalderen har eksisteret et andet sogneskel.

kommunegrænse

I 1970 fik de nye storkommuner Solrød og Greve hver sin del af Mosen, så det tidligere sogneskel nu også blev kommunegrænse. Denne rette linie fik en mindre »bule« ude ved Karlstrup Landevej, hvor Karlslunde (Greve K) blev flere tusinde m^2 større på bekostning af Karlstrup. Det lille område hedder Klostermosen.

enklaver

Sogneskellene mod nord mellem Karlslunde og Greve er herude lidt mere indviklet, idet flere enklaver, nemlig Kongens Enge, Lopholm og Ræveholm tilhørte landsbyen Greve.

Gamle stednavne

Hvis man sammenligner nutidens vejnavne med ældre kort og oplysninger, vil man se, at mange veje har deres oprindelse i ældre mark- og stednavne, f.eks. Ræveholmsvej, Sønderholmvej og Hovgård Allé.

naturnavne

De gamle navne fortæller om stedlige naturforhold på et givet tidspunkt, og er et jævnt og spontant udtryk for bøndernes beskrivelse af naturen, hvor oftest naturnavne som *holm, eng* og *mose* indgår i navnet.

Navnene, som må være mange hundrede år gamle, har derfor stor kulturhistorisk værdi.

ejernavne

Beboerne idag, der gennem årene har haft tilknytning til Mosen, benytter sig ofte af ejerens navn på en bestemt moselod, mark eller lign. areal, istedet for at bruge lokalitetens eget navn. Også selv om arealet senere blev solgt til anden side. Jo, man ved godt hvem der havde hvad ude i Mosen.

F.eks. kan de vestligste dele af Karlslunde Mose, der som nævnt blev købt af Greve kommune og mageskiftet til Statsskovvæsenet, stadig præciseres af lokale beboere som værende f.eks. »Vagn Thomsens« eller »Wilhelm Andersens Mose«.

Også i en gammel vandsynsprotokol fra Vaseengene 1904 kommer denne blanding af naturnavne og ejere til udtryk vedr. stedlige vandløbsforhold:

vandsyn 1904

»Forlig opnaaedes paa følgende Vilkaar. Efter Forslag af Stamhusets Repræsentant (Gammel Køgegård) enedes man om at nedlægge det gamle tilgroede Vandløb, der fører fra R. Andersens Enkes Lod i østlig Retning ud gennem Rørholmene i Engstrup Mose og i dettes Sted at føre Vandet fra Vaseengene hen til det Vandløb, som i Retning fra Slagter Øltings Sted gaar omtrent i lige Linie mellem Kaibys Gaardlod og Vaseengene og fortsætter over Engstrup Mose i omtrent lige Linie mod Rørholmene«.

nye vejnavne

Op mod midten af 1900-tallet begyndte man at navngive de små veje i og omkring Mosen ved udstykninger og bebyggelser, hvor andre anturbeskrivende vejnavne som Vildandevej, Vildmosevej, Rørdrumsvej, Vibevænget eller Moseagervej (= græsningsareal ved mosekant) mere eller mindre kunne finde dækning i de faktiske forhold.

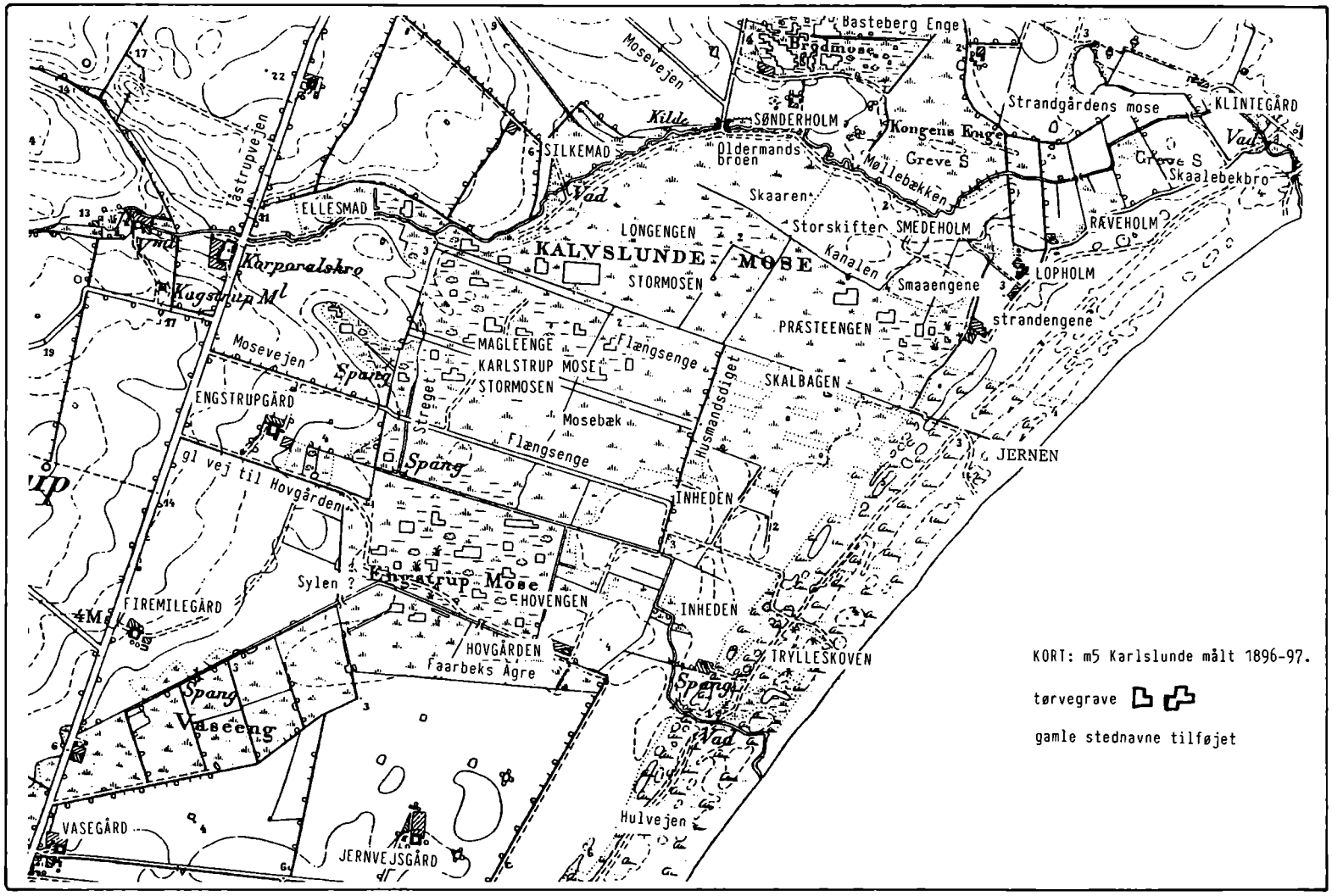

KORT: m5 Karlslunde målt 1896-97.

tørvegrave

gamle stednavne tilføjet

ren nostalgi?

Andre nutidige navne synes derimod at være udtryk for en vis nostalgisk eller sværmerisk opfattelse, der ved sit appellerende navn skulle kunne tilføre stedet lidt atmosfære eller sælge sig til københavnere fra stenbroen. Her kunne f.eks. nævnes Engparken og Prinsesseparken, hvor navnet »park« i gængs forstand er lidet dækkende, og det pæne navn mere er udtryk for en modepræget og tidstypisk, kommerciel salgsargumentation.

I andre vejnavne kan skjule sig en bestemt begivenhed eller anden lokalhistorisk baggrund.

Ved nyere navngivning plejer kommunerne at være opmærksomme til at hitte de gamle lokalitetsnavne og få dem med i nogle af de nye udstykninger og veje.

Omkring 1970 ved kommunesammenlægningen forekom enkelte ændringer af vejnavne, fordi Postvæsenet og kommunerne pga. navneforveksling ønskede éntydige navne på vejene.

De følgende gamle navne er delt efter deres sognemæssige tilhørsforhold til Karlslunde og Karlstrup Sogne med korte kommentarer. Der tages forbehold for enkelte navne pga. landkortenes dårlige tilstand, og enkelte utydelige navne er udeladt.

Karlslunde Sogn

Bastebjerg Enge

Enge i Brødmosens nordlige del, idag vejnavn.

Brødmosen
Brødemosen

Karlslunde-bøndernes bedste tørveskær, opdeltes i et halvt hundrede lodder i 1800-tallet. Idag tilgroet mose med enkelte stier, en grøn »gryde« omgivet af parcelhuse.

Ellesmad
Elsemad
Elsemae

Dalstrøg vest for Mosen, mellem motorvej og Tåstrupvej. Åbent græsareal med småkrat.

Jens Holgers Mose eller Strandgårdens Mose

Var de lokale navne, indtil kommunen fandt et bedre navn: Søen. Søen øst for Karlslundehallen er også et vejnavn. Den er blevet en lille park, hvor der om vinteren og i foråret er mange svømmefugle. Blev oprenset for få år siden. S-togsdæmningen har taget noget af arealet.

Karlslunde Mose, Mosen, Stormosen

Den største mose i Karlslunde, udskiftet i 1831. Omtales flere steder i beskrivelsen af Mosen.

Kongens Enge, Kongsengen

Tidligere Greve, idag vejnavn, stadion, idrætsplads, haller og Strandskole. (Geddesdahl)

Longengen

Større areal i Mosen

Lopholm, Lapholm, Lopholms Vænget, Lappeholm (Vindholm)

Idag bebyggelse, engang en liden kro ud til de gamle vejspor. *»Manden på Lopholm fik engang Besøg af Smeden fra Karlslunde, der skulde bunde et Kar for ham. De nød en Del Brændevin og kom i Skænderi og Slagsmaal, der endte med, at Smeden blev slaaet ihjel. For at skjule Forbrydelsen bar man Liget ud til Strandkanten, for at det skulle se ud, som om Smeden var druknet. Hans Banemand fik Samvittighedsnag og hængte sig; men til Straf matte han gaa igen; man saa ham i Præsteengen og Skalbag (i Stormosen), hvor han kørte med Smedens Lig paa en Tørvesluf«.*

Ved århundredeskiftet lå 5 huse på Karlslunde Strand, hvoraf det ene tilhørte en fisker. En af de andre beboere, en husmand og væver, boede med familien i et hus på Lopholmen med 6 tdr. land, 2-3 køer samt svin og får.

Maekeskifter

Syd for silkemad.

Præsteengen, Præstegårdens Eng-

Om Præstegårdens jord i Mosen nævnes følgende om gårdens udlod på 25 tdr. land i »Carlslunde Byes saakaldte fælles Mose«:

»Af hiin er omtrent 3 Tdr. Land Eng og Resten Agerland. Udlodden bestaar deels af en Englod, der ligger tæt ved Stranden, deels af en dertil grændsende Tørvemose«. Og endvidere:

»paa den nævnte Englod avles 30 Læs Hø, og Mosen afgiver meer end tilstrækkeligt Tørveskjær«. Navnet genfindes endnu i Mosen, nemlig som vejnavnet: Præstevænget, ved Mosens østlige afgrænsning. GK's dispositionsplan benytter navnet: »Præstesletten«.

Ræveholm

Tidligere Greve, og var Mosede-bøndernes bedste høbund hævdede de ved udskiftningen. Har givet navn til vej og nærcenter.

Silkemad, silkemark, Silke May

Lokalitet nordvest i Karlslunde Mose, hvor bækkene løber sammen.

Skalbag

Se Skalbag i Karlstrup.

Skaaren

Midt i Mosen.

Smedeholm, (Smedeholms broen)

Idag vejnavn, sidevej til Karlslunde Mosevej.

Smaaengene

Mindre engstykke både øst og vest i M.

Storskifter

Ved Engparken.

Strand Engene

Mere uspecificeret omtale af engene yderst mod stranden.

På et kort fra 1795 er området nordøst for Ræveholmen omtalt som »Strandengene«, men Becker-Larsen kalder også et område syd for Mosevejen det samme.

Sønderholm

Morænebakkedrag, der som en langstrakt halvø adskiller Brødmosen fra Karlslunde Mose. Idag parcelhuskvarter.

Karlslunde Jernen

Tilfaldt Klintegården efter udskiftningen.

Husmandsstedet på Lopholm år 1920-30

Søen ved Karlslundehallerne 1983. Der blev tidligere gravet tørv her i Strandgårdens Mose.

afvanding

Brødemosestreget.
Afvandingsgrøft i Brødmosen. Endelig omtales »Møllestreget«, formodentlig en sidegrøft til Møllebækken.

Kanalen.
Omtales flere gange. Tidligere betydelig grøft syd for Møllebækken, og forløber i nogen afstand syd for denne mod Præsteengen, hvorefter den drejer mod nord gennem Smedeholmen og forbindes til Møllebækken.

bro over bæk

Skaalebekken.
Hvor Møllebækken løb ud i bugten på Karlslunde Strand er den i et ældre udateret kort c. 1850 omtalt således.

Den gamle vej på Jernen var her vel hjulpet med en bro »Skaalebekbro«, mens der andre steder på kysten dengang kun var vadesteder.

Karlstrup Sogn

Engstrup Mose, Engelstrup Mose

Beliggende syd for Karlstrup Mose. Har givet navn til Engstrupgård.

Flængs-engene

2 lange moselodder, matr. 39. Hver fordelt med et antal små enge, hvoraf hver gårdmand i Karlstrup havde én. De 2 lodder ligger hver for sig i Mosen nord for Engstrupvej.

Til hver gård i gamle dage: 2 moselodder + 1 flængseng i matr. 39.

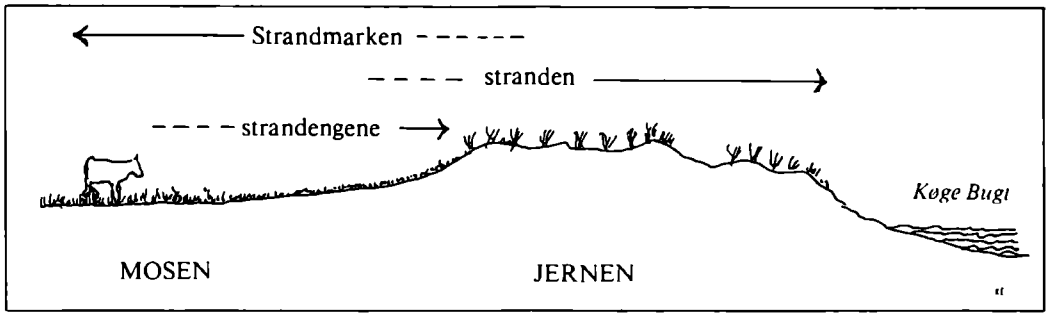

Matrikelnumrene angiver for så vidt skellet mellem Jernen og Mosen, mens de gamle og nyere navne på deres respektive kort som regel ikke har nogen entydig lokalisering. Denne skitse påpeger blot strandområdets navne og lidt flydende afgrænsning.

Faarbeks Agre	Et areal syd for Hovgården.
Hovengen Hovgårdens Mose	Er samme område som Engstrup Mose. *»herude i Strandmarken var Hovengen, som forblev i Herskabets Eje til ca. 1916, da den tillige med de nordlige Smaalodder blev solgt fra. Her havde de gamle Bønder gjort Hovarbejde med at høste Hø til Herskabet«.*
Hundebrødet	Moselod i Engstrup Mose, kaldes senere Sylen.
Inheden	Viser et mindre areal mellem Hovengen og Jernen og inkluderer et areal i den sydvestlige del af nuværende Plantage.
Karlstrup Mose, Mosen, Stormosen, Magleenge, Fælles Eng	Efter udskiftningen blev Mosen delt ud i 2 x 16 moselodder (strimler) til *15* gårdmænd i Karlstrup, En bred og en smal til hver.
Møskifter	Lokalitet i Karlstrup Mose. Navnet kendes ikke mere, men synes efter Peter Nielsen at være de nordlige moselodder – «de smalle enge«.
Rørholmene	Ikke stedgiven lokalitet i Engstrup Mose.
Skalbag, Skaldet Bag, Skalbay, Skalbagende	Beliggende i Plantagen og nordligere i Karlslundes Præsteeng. *»De 15 Husmandslodder, som blev udlagt ved Udskiftningen, laa samlede mellem Mosen og Stranden. Den nordlige og ringere Part kaldes Skalbagen, der brugtes til Græsning, det gjaldt da om at paase, at intet Kreatur rev sig løs og kom ind paa Naboens; det var der Mulkt for. Hver Søndag Formiddag blæste Oldermanden i sit Horn paa Gaden, og saa skulde Mændene møde og afgive Melding om løse Kreaturer«.* Husmandsdiget er et lavt, næsten udvisket jorddige i skellet mellem Mosen og Plantagen, langs Holmevej. (Efter Olaf Olsen, Karlstrup) Grøfterne på husmandslodderne kan endnu svagt erkendes ude på det åbne stranoverdrev vest for Trylleskovens p-plads.
Strandmarkens Enge	Omtales af V. Mortensen. Med et areal angivet til 613.000 kvadratalen svarer det til Hovgårdens arealer i Engstrup Mose matr. 1.
Sylen	Lokalitet i Engstrup Mose, samme som Hundebrødet. Muligvis det højere trekantede areal imod motorvejen nord for Vase Eng, dvs. matr. 2 af Hovgården. (Else Møller: »Syld'en«).

Vase Eng	Sydligst i Mosen, græsenge med tyndere engtørv på lerbund. Navnet »vase« betyder overgang på udlagt grenlag over sumpet bund.
Karlstrup Jernen	Blev ved udskiftningen udlejet til husmændene, men var helt op i 1900-tallet stadig i Gl.Kjøgegårds eje.
Trylle-skoven	Beliggende på Jernen, som lynghede på flyvesandsterræn. Området blev delvist tilplantet af Gl.Kjøgegård kort før århundredeskiftet.
Strandmarken	Navnet betegner i 3-vangsbruget den del af landsbyernes vang, der ligger øst for landsbyerne og indgår i omdriften. Det omfatter derfor et temmelig stort areal.
veje gennem lodderne	Der var gennem tiderne været flere stier og spor i Mosen, som det ses på ældre kort. De fleste er forsvundet, mens andre kom til. Enkelte kan omtales. Engstrupvej blev udlagt efter overenskomst i 1868. Fra denne vej, hvor det lille røde træhus ligger ved motorvejsbroen, gik et beskedens vejspor nordpå ud gennem lodderne. Det blev brugt så sent som på denne side af 2. verdenskrig. Det er stadig indtegnet på nogle kort, f.eks. matrikelskortene. Vejene, hvorad man gik, cyklede eller kørte i vogn, fortsatte helt op til Karlslunde skel. Det synes ikke at have haft nogen navn, men dog er omtalt navnet »Tværvejen«. Idag er det meste af vejen groet til, meget svær at finde og gå ad. Men spændende med lidt kræfter og gummistøvler. Den kan ses på Gert Pedersens kort. I Karlslunde Mose ses på gamle kort og matrikelkort en tilsvarende vej øst-vest, som skærer gennem moselodderne. Men den var allerede i 30'erne et næsten forsvundet spor. Derimod kan en anden gammel vej endnu spores. Den forløb næsten parallelt med Møllebækken og gennem Wilhelms plantage eksisterer den stadig.

Udsigt over Vase Eng fra Firemilegården. Denne gård var gennem mange år kendt som Høybyes stutteri for travheste, der også om sommeren lod sig se ved gårdens folde. Jernvejsgården ses i baggrunden med den høje træbevoksning.
Foto: Susanne Borgstrøm c. 1963.

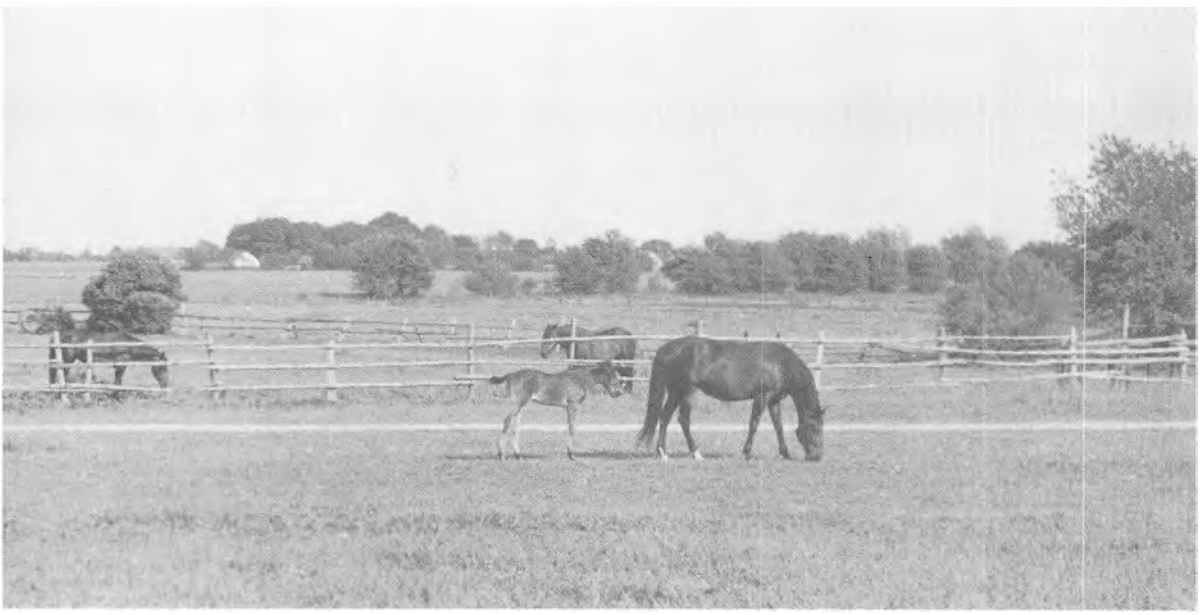

afvanding

Midtergrøften.
Nord-syd gående grøft, der deler moselodderne i Karlstrup Mose. Førhen ret ubetydelig, idag en del af Møllebækken.

Streget.
Navnet benyttet fra Hedeselskabets tid. Angiver en afvandingsgrøft, kan enten være Midtergrøften eller vestlige grøft i Karlstrup Mose.

Tværgrøften.
Muligvis grøften bag Åvej-bebyggelsen, men måske også den vestlige grøft ved nuværende motorvej.

Vaseengegrøften.
Muligvis en grøft på nv-siden af Vase Eng.

Karlstrup Moselav.
Omtales i 1925, ligeledes »Interessentskabet K.M.« Lavet stod for vedligeholdelsen af Karlstrup Mosebæk (Midtergrøften) og grøfterne. Fungerede op i 60'erne, måske til 1968, da Møllebækken omlagdes.

bækkene

Endelig kan bækkenes navne kort omtales.
Karlstrup Møllebæk omtales tidligst i 1821 af Gliemann. På den nederste strækning benævnes også Karlslunde Aa (1944). Længere op på bækløbet, der kommer fra Karlslunde, kaldes denne for Karlslunde bæk, der også bærer navnet Hulebækken.

Møllebækken, der nu løber mod syd gennem Karlstrup Mose, hed tidligere på denne strækning: Karlstrup Aa (1944) og Karlstrup Mosebæk. De 2 sidstnævnte navne havde altså ikke forbindelse med Møllebækken. En enkelt gang er omtalt Tryllevælde Aa. (Altså åen med udløb ved Tryllevælde Badehotel).

de gamle navne

Det er ejendommeligt, at mange af de gamle navne, som var kendte ved århundredeskiftet, nu enten er ukendte eller kun erindres svagt af ganske få beboere med rødder i Karlslunde og Karlstrup, ligesom lokaliseringen er noget usikker.
Denne udvikling, som har strakt sig over mange årtier, synes imidlertid opvejet af de navne, som de enkelte familier benyttede på deres lodder, og formodentlig har haft langt mere udbredelse i det daglige, dengang lodderne endnu blev brugt til græsning og tørveskær. F.eks. kaldes den brede eng også for »den store eng«. Den østlige del af lodden i retning af stranden kaldes f.eks. »oppe for oven« eller »den øverste eng«. To nabolodder under samme ejer kaldes f.eks. »dobbeltengen«. Der var 3 dobbeltenge syd for Engstrupvej.

nybyggerne

»De drog sydpå«, de københavnske nybyggere, der skaffede sig land i Mosen. Med søm, brædder, fantasi og energi byggede de nye sommergæster deres egne selvkomponerede sommerhuse og etablerede sig efterhånden så hele området omkring Hovgården og Mosevænget voksede op til et frodigt Klondyke.
Det smittede lidt af på nybyggeres navngivning af den natur, som kom til at omgive dem. Prægtige navne som »Prærien« ved Tryllevænget og »Brown River« om Møllebækken huskes endnu af beboere.

vilde indianere

Nybyggerne var imidlertid ganske uvidende om den tort, som enkelte lokale beboere udsatte dem for. Thi sommergæsterne blev efter hyggelige/vilde sommerfrokoster i haverne omtalt som »indianerne«, der lod sig høre på lang afstand, mens børnene spænede rundt i kornmarkerne. Det kunne ikke undgå at vække opmærksomhed dengang, husker Inge Rydahl, Karlslunde.

Oldermandslavet

Oldermandslavet i Karlslunde var fra gammel tid et fællesskab af landsbyens gårdmænd. Når Oldermanden gik ud og blæste i oldermandshornet, samledes de på bystævnet foran kirken og drøftede sager af fælles interesse.

græsning – og gilder

Tidligere var der hver søndag bystævner i sommertiden. De gårdmænd, der havde kreaturer i Mosen, måtte gøre regnskab for de »Høveder«, der i ugens løb havde revet sig løs og var gået ind på andres lodder. I årets løb var der andre møder – gilder, hvor gårdmændene ud over de sager, der lå for, også spiste sammen, spillede kort og drak kaffe. Den selskabelige side syntes ikke at være den kedeligste.

bytromlen

Oldermandslavet stod også for vedligeholdelsen af vejen ned til Mosen. Bytromlen, der brugtes til at tromle vejen med, findes stadig. Den er parkeret på boldfælledens p-plads. Tromlen er et vægtigt stykke lokalhistorie, tonstung, hugget ud af én eneste granitblok. Fire heste skulle der til at trække den.

oldermandsbroen

Lavet tog sig også af vedligeholdelsen af broen, der førte over Møllebækken nede i Mosen. Oldermandsbroen står her endnu, men den tidligere vej nedover til Mosen er nu inddraget til privat grund (ved FDF-huset).

Ingen ville kalde broen smuk eller arkitektens drøm, som den står her i cement og jern, men den er alligevel en brik i lokalhistorien, som tidstypisk hører Mosen til. Det ville være synd at fjerne den.

husmændene

I ældre tid havde husmændene lejet jord i Karlslunde Mose. Det hedder herom:

»Gjeddesdahl Husmænd (Karlslunde Sogn) dannede et Oldermandslav og havde Oldermandshorn og Navnestav. Der blev tudet paa Gade til Møder ved Kyndelmisse, Fruedag (2. juli) og Mikkelsdag. Ved Gildet betalte man Afgifter for Engene i Mosen, Elsemad, Brødmosen, Smedeholmen og Sønderholm, alt efter Kapitelstakst. Det maatte bødes 20 Øre for at komme for sent til Møde efter Navneopråb og 2 Kr. for Udeblivelse. Beværtningen var gerne Kaffe med Smørboller, som betaltes; efter Bordet spilledes Kort. I ældre Tid skulde en nyankommen Mand yde 1 Pot Brændevin til Lavet, senere blev det sædvanlig en Omgang Øl.«

Fra Oldermandslavets kassebog.

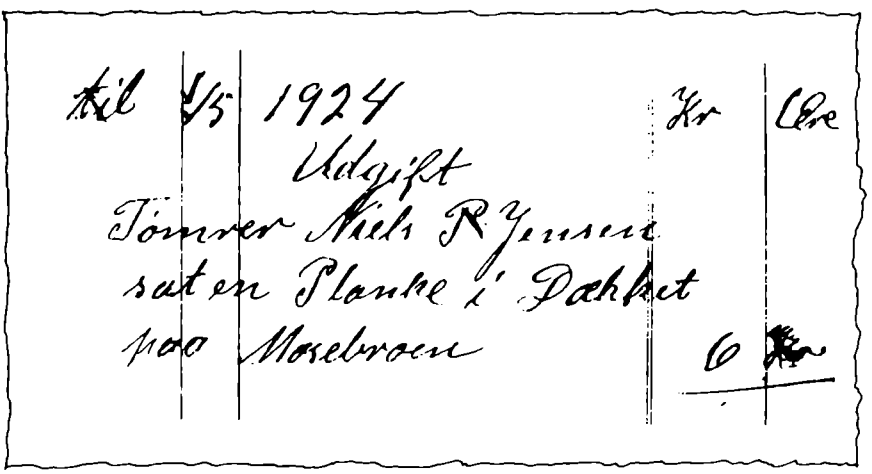

Karlslunde Mose

Oldermandsbroen over Møllebækken. Det var dengang –
Men flere beboere husker for ikke så mange år siden, da kvierne fra Karlslunde blev drevet denne vej til og fra Mosen. Okt. 1983.

Bytromlen i massiv granit. P-Pladsen ved Boldfælleden. Okt. 1983.

Boldfælleden

Natur til kultur

kontrol

Af den allerstørste betydning for Mosens ændring fra egentlig natur til *kulturlandskab* var kontrollen over de bæk-løb, der førte ud i Mosen.

Det drejede sig om Karlstrup Møllebæk, den mindre Karlslunde Bæk (Hulebækken) og et lille, nu forsvundet vandløb ved Vasegården.

Allerede på kort fra 1768 og 1780 med indtegning af den nye regionale trafikåre, Tåstrupvejen, ses Møllebækken at forløbe i Mosens nordlige kant, gennem Silkemad og langs sydsiden af Sønderholm, videre gennem Kongens Enge og over Ræveholm med bækudløbet på Karlslunde Strand lige syd for Mosede Klint.

strategi

Og dette kan kun betyde ét; Nemlig at bækken gennem Mosen er blevet *reguleret* ved en betydelig indsats.

I stedet for at løbe direkte ud i Mosens laveste områder, med periodiske og langvarige oversvømmelser til følge, er bækken blevet udgravet i *kanten* af morænelandskabet, så vandtilstrømningen og det tilsivende grundvand fra bakkerne ganske enkelt er ledt forbi eller samlet til afledning midt igennem mosearealerne.

Også ved grøfter andre steder i Mosen, har man arbejdet for at tørlægge mosejorden der, hvis den ikke er dækket af vand, i sommertiden har kunnet give rimeligt gode og stabile græsningsbetingelser.

sumpede

Trods afvandingen omtaler Sterm i 1836 alligevel moserne som værende *»endog temmelig sumpede«*.

År 1780.
Mosen og Møllebækken mellem vejsporene på stranden og Tåstrupvejen.

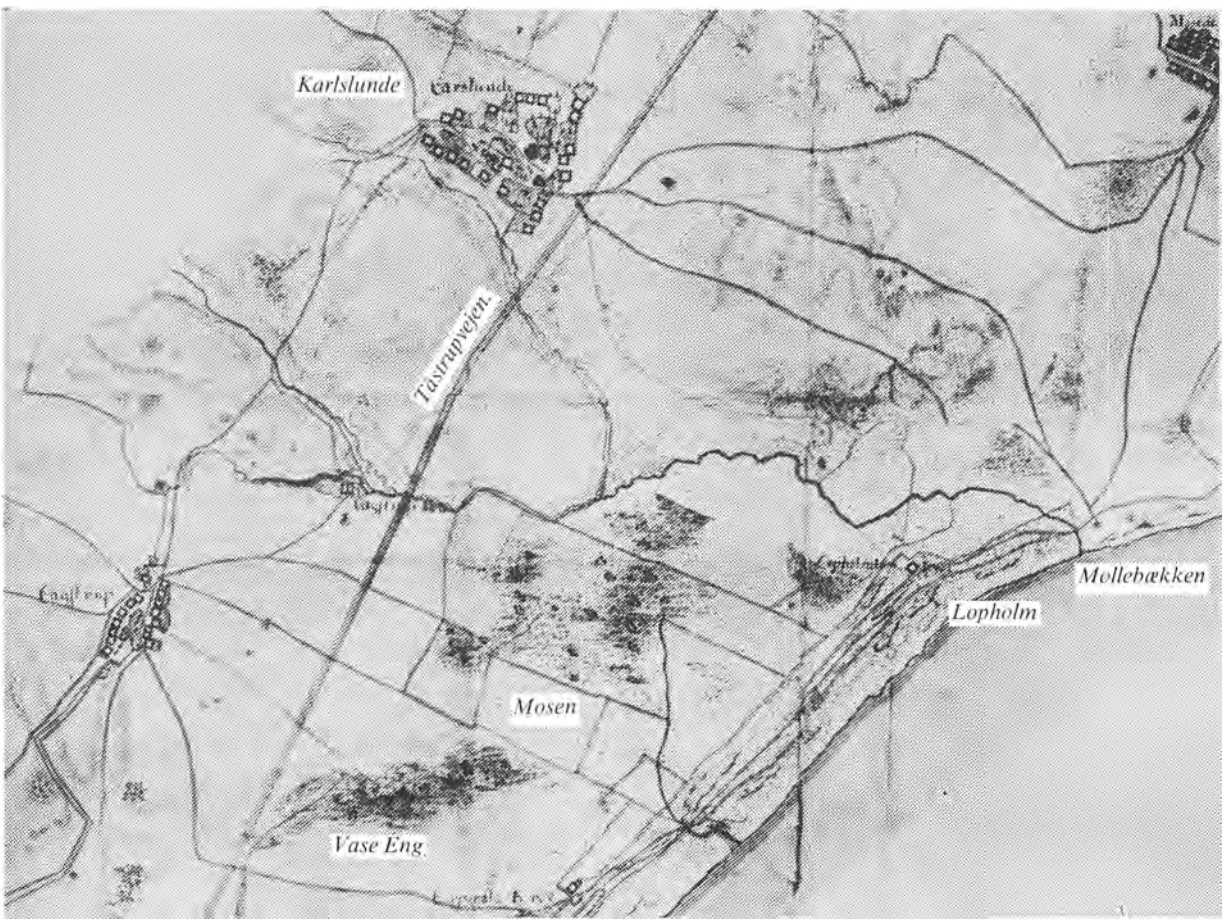

Afvandingen.

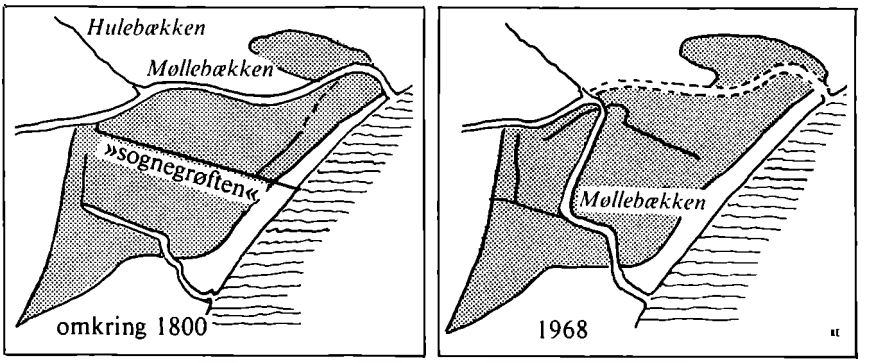

hvornår?

Hvem der traf beslutning om reguleringen og hvornår vides desværre ikke. Men bagved står givetvis de store godser og godsejere, hvorunder landsbyer og gårde hørte til, og som havde magt til at lade arbejdet udføre for derved at fremme deres indtægter og deres ejendommes værdier.

Så selv om bækken idag flyder fredeligt og naturpræget i sit ret dybe og slyngede leje, er det dog ved denne indsats og idé, at Mosen skiftede karakter.

Følg f.eks. bækken fra motorvejsbroen mod nordøst gennem Karlslunde Mose.

»sognegrøften«

Oldermandslavets netop opdukkede håndtegnede originalkort fra 1795 og 1812 viser sammen med forrige kort et mere differentieret afvandingssystem, bl.a. med en skelgrøft fra Møllebækken i Ellesmad østover gennem Jernen, samt en forgrening nordpå gennem Ræveholm. De 2 kort, der ikke er ens, synes at mangle Møllebækkens nedre løb. Det virker ikke helt logisk, og kortene er flere gange forsynet med tilføjelser, så en nærmere tolkning af Mosens afvanding omkring 1800 må vente, til kortene er bragt tilbage efter restaurering.

Møllebækkens rigtige løb dukker op igen på kortet i 1856.

»Sognegrøften« anses stadigvæk i terrænet som en langstrakt svag fordybning, hvor denne ikke er tilgroet. Også grøftens forløb nø-sv i Præsteengen nær S-banen ses tydeligt (Beplant den ikke!).

Ny Møllebæk gennem Karlstrup Mosebæk

Møllebækkens løb gennem Mosen blev omlagt i 1968. Idag drejer bækken mod syd efter at have passeret Silkemad, ned gennem Karlslunde Mose og Karlstrup Mose.

Denne strækning omtales i almindelighed for: »Midtergrøften« eller »Kanalen«, og bækken har siden haft udløb i Køge Bugt lige syd for Trylleskoven.

Her må vi forlade Mosen et øjeblik og se på det lokale landbrug for at få området ind i datidens landbrugsmæssige sammenhæng, i tid ca. 1600-1800, hvor landbruget her på egnen går over til 3-vangsbrug.

Rotation i 3-vangsbrug.

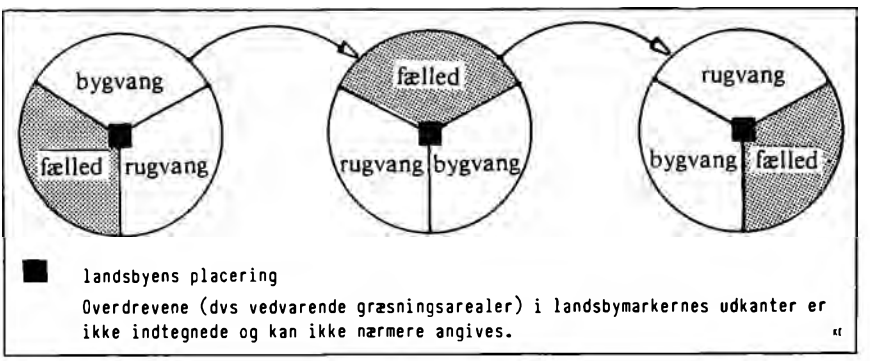

Strandmarken

I landsbyfællesskabets sidste tid fulgte Karlstrup og Karlslunde det traditionelle 3-vangsbrug, hver med et større antal åse, der igen var delt ud i agre.

Den enkelte ager, og der var mange, hørte til en bestemt gård, men jorden blev dyrket i fællesskab.

Vangene gik i rotation, dvs. at de på skift hvert år var opdelt i en Rugvang, Bygvang og Fælled til græsning (brak).

Mosen i Strandmarken

Den vang, der lå mod stranden, kaldtes Strandmarken. Mosen lå således i Strandmarken, men indgik ikke i skiftet (omdriften).

Det betød, at hver landsby rådede over betydelige græsningsarealer på fælled og i mose. Ud over dette plejede man efter høst at lade kreaturerne komme ind på de afhøstede vange, hvor de nok kunne finde noget grønt. Det hed dengang at »opgive ævred«. Det var før vore dages monokultur med marksprøjtning mod ukrudt.

bystævnet

På bystævnet i 1689 bestemte bymændene i Karlstrup at sætte antallet af dyr på fælleden til: 160 høveder, 138 får og 128 svin. I Karlslunde blev der samme år fastsat tallet: 312 store høveder, 300 får og 300 svin.

Hvorvidt disse tal også dækker for den fælles græsning i mosen, lader sig ikke sige. Det må vel sikkert have været sådan, at hver gård ud fra sin størrelse (gårdspart) har haft ret til så og så mange kreaturer på landsbyens fælled og moseenge. Hvert dyr var så forsynet med ejerens mærke.

Mads Hyrde

Kreaturerne blev vogtet af en hyrde. Den sidste byhyrde i Karlslunde var Mads Hyrde, der døde som en fattig mand i 1812, i en alder af 78 år.

Ellers må man forestille sig senere tider, hvor drengene fra gårdene blev sendt på fælled og i Mosen for at vogte kvæg. Men der blev også tid for drengene til at bygge huler, fange karudser, stege æbler, skære pilefløjter og handle piber, skriver Peter Nielsen.

markedet i København

Landsbyerne på Heden havde ellers længe bibeholdt 2-vangsbruget. Man har muligvis favoriseret husdyrholdet pga. det københavnske markeds nærhed.

Når 3-vangsbruget omsider kommer til Karlslunde og Karlstrup, kan grunden være, at Moserne ved afvandinger og reguleringer af vandløb netop er forbedret til husdyrsgræsning. Så har der været mindre behov for fælleden i den daværende udstrækning (årligt skifte).

Denne ændring, som godsejerne må stå bag, har udvidet landsbyernes bymarker, hvor kornavlen måtte få et større omfang.

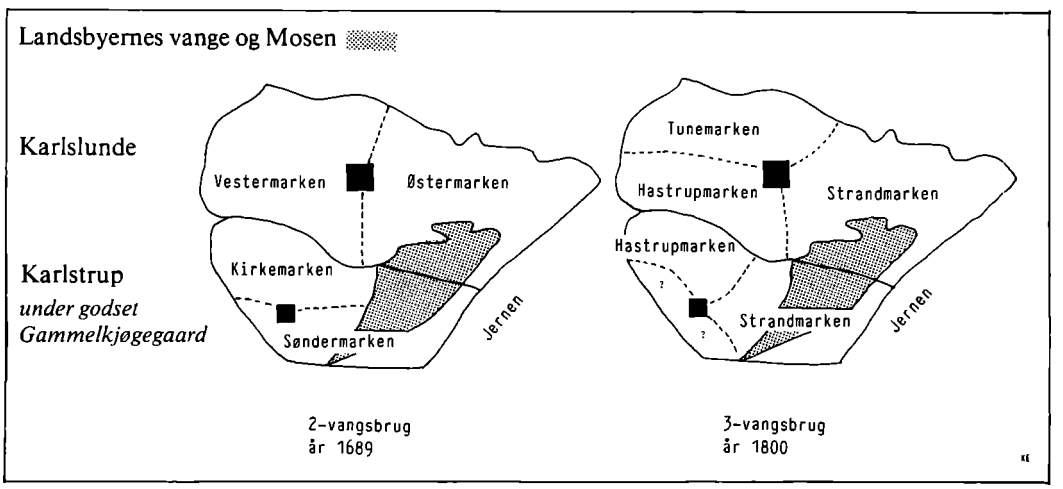

slet tilstand

Lokalhistorien omtaler landbruget på en lidt anden måde. Præsten i Karlslunde, hvis indtægter (tiende) svingede i takt med bøndernes høstresultater, kunne et par gange i 1700-tallet stærkt beklage Præstegårdens vanskeligheder. Han skriver om bønderne, at de er fattige, undtagen nogle få. Hans indtægter angives at være i en *»slet Tilstand«*, fordi kornavlen og husdyrholdet er gået tilbage.

Mosen som kulturlandskab

de svenske heste

Den første og rimelig sikre historiske efterretning om Mosen lyder i korthed:

»Denne Eng (Kongsengen), som ligger mellem Karlslunde og Stranden var forrige Sommer øde og ikke indelukket. De svenske Heste gik der«.

Baggrunden for denne oplysning er nærliggende. Under den svenske besættelse af landet i 1658-60, nåede de svenske soldater at husere egnens landsbyer og kue befolkningen med tyverier og vold. Ved samme lejlighed blev stubmøllen i Karlstrup brændt af. Trods det, at der blev indkvarteret særlige svenske afdelinger, salvegarder, der skulle beskytte landbefolkningen mod andre svenske hærafdelingers plyndringer og lovløshed.

Af svenskerne så har benyttet Mosen til deres egne heste synes klart nok.

år 1707

Ude i Skalbagen, hvor præsten i Karlslunde havde sin eng, lyder det fortvivlet, at engbunden har ingen »Importance«. Præsten skriver videre om Skalbagen, at den består af:

»Bukkeblade, saa tynd og lidet, at mand ifior Anno 1707, da det var et got HøeAar, knap fik 12 små Bylter, brugelig ey til andet end Faar, hvoraf mand holder 20 á 24 stykker«.

»høtyve«

I en retssag mellem Vallø (Kongens Ejendom) og fæstebønderne i Karlstrup kommer Mosen igen ind i billedet. Sagen kom for retten i Gammelkjøge Ting, men gik bønderne imod. Ifølge anklagen fra 1715 skulle disse have tilegnet sig hø fra Engstrup Mose, der da hørte under Vallø.

Engstrup Mose hørte under Vallø indtil 1778, selvom hele landsbyen Karlstrup omkring 1660 ved mageskifte overgik til Gammelkjøge gaard.

Græsningen på Engstrup Mose blev efter 1778 udlejet til Karlstrup bønder af den nye ejer på Gammelkjøge gaard for 36 rigsdaler om året.

kilden i Silkemad

I det bakkede terræn mellem Ellesmad og Mosen har der som før omtalt været flere kilder, og på skråningen mod Silkemad ligeledes en kilde. Sidstnævnte var endnu med på målebordsblad 1932.

Om kilden i Silkemad skriver præsten i 1755:

»Et Par Kilder findes paa Carlslunde Mark, men er af de ordinaire. Det beste er, at til den eene (Kilde), som altid flyder og fremspringer en liden Stund fra Byen, en saakaldet Silke-May, kand Bye Mændene drive deres Qvæg og Creaturer, naar det ikke er Forraad af Vand i Byen, og Gadekiæret udtørres, eller om Vinteren er bundfrossen. Undertiden kand vel og have hendt sig, at een eller anden paa Sct. Hans Aften har hented Vand af denne Kilde og drukket deraf«.

bløde ærter

I en meget pudsig erindring om kilden, hævder Morten Madsen, at han som dreng blev sendt ned til Silkemad og hente vand, når man skulle bløde ærter til suppe.

Hvorfor kan han ikke svare på, men det var ikke noget særligt. Det gjorde alle folk da.

Om det var gammel overtro eller noget særligt ved vandet, kunne Morten Madsen ikke sige noget sikkert om.

Det nærmeste man kan komme en løsning, er at tolke oplysningen som et tidligere kildevæld med »blødt« vand, dvs. kalkfattigt vand. Men var kilden mon det?

hofskytten

At mosen også var velegnet til jagt får man flere gange hentydninger til i 1700-tallet.

Fra kirkebøger ses, at i 1729 døde skytte Niels Oluffsen, 41 år gammel, i Korporalskroen. Denne kro, der førhen havde navnet: »Godaftenkroen«, lå ud til de sandede hjulspor på Jernen. I en skiftesag fra 1760 nævnes også et skyttekammer.

I Karlslunde 1775 døde hofskytte Lesberg, 89 år gammel.

Hundebrødet

Senere, i 1800-tallet, da Gammelkjøge gaard holdt jagter herude, ser det ud til, at lokale bønder måtte stå til rådighed. Som vederlag herfor fik bonden på Vasegården (lå til ca. 1970 på hjørnet af Tåstrupvej-Karlstrupvej) en strimmel jord til dyrkning i Engstrup Mose.

Gårdens ydelse bestod i at fodre herskabets hunde. Jorden blev derfor kaldt Hundebrødet af de lokale bønder. Senere ændredes navnet til »Sylen«.

Gennem 1970'erne var Mosens vide græssletter domineret af Karlslundegårdens flokke af heste.
Foto: Mogens Andkjær c. 1976.

Udskiftningen

fællesenge

Frem til begyndelsen af 1800-tallet var Mosen altså udlagt som fællesenge for hver af landsbyerne. Efter udskiftningen og udflytningen fra landsbyfællesskabet, blev mosearealerne også delt ud i lodder til den enkelte gård.

moselodder i Karlstrup

Karlstrup Mose blev delt i 2 parter med 16 lodder i hver svarende til 15 gårde i landsbyen. Herved fik hver gård 2 lodder, der ikke lå sammen. Disse 2 lodder gik under navnet: »*Den brede og den smalle eng*«, fortæller Olaf Olsen i Karlstrup.

Endelig var 2 af lodderne: »flængsengene«, delt ud i enge til hver gård. (matr. 39).

Hovgården

Størstedelen af Engstrup Mose (matr. nr. 1) blev til Hovgården, der indtil 1800 ikke var en gård i landsbyen, men kun kendes som et navn i Markbogen af 1682.

Hovgården synes at være bygget i midten af 1800-tallet, idet den ikke er angivet på Sterms kort, men ses på et kort fra 1857.

Imidlertid er der omtalt et parcelsted i Engstrup Mose på 15 tdr land, som måske kunne være Hovgården, hvorved den er ældre og hører til i første halvdel af 1800.

Husmændene måtte tage til takke med strandgræsningen på Jernen, hvor man fortsatte med fællesgræsning endnu en del år, men senere synes arealet at være blevet delt i lodder til den enkelte.

Matrikelkort 1804
for Engstrup Mose (nr. 1 og 2) og Karlstrup Mose.
Hovgården (nr. 1 og 2), Jernvejsgården, Skolen, Kroen og Møllegården havde ikke part i Karlstrup Mose.
1x16 lodder nordligst i Karlstrup Mose = de smalle enge
1x16 lodder sydligst i Karlstrup Mose = de brede enge
Matr.: 18 omtrent i midten af Mosen er således den øverste af de brede enge, og ses idag som en græsmark gennem Mosens kratskove.

Et glimrende kulturhistorisk eksempel på moseloddernes udstrækning i nutidens landskab ses i Karlstrup Mose syd for motorvejsbroen. Som en langstrakt grøn strimmel mellem kratskovene ligger en græseng fra motorvejen til Plantagen. (matr. 18 = en bred eng). Den tilhørte tidligere Johannes Pedersen, Søndergård i Karlslunde, fortæller Olaf Olsen, og tilføjer: *»Den eneste moseeng, der altid havde græs helt igennem«.*

moselodder i Karlslunde

Uddelingen af lodderne i Karlslunde foregik ikke uden svære diskussioner, men efter mange års tovtrækkeri nåede man til enighed.

Karlslunde Mose, Stormosen, blev i 1831 ligeledes opdelt mellem gårdene i 41 små lodder, men på en lidt anden måde, med lange og ulige brede strimler og mere firkantede arealer.

privilegier og andele

Kirkejorden var priviligeret jord, så Præstegårdens Eng så ikke ud til at være berørt af udskiftningen. Arealmæssigt udgjorde engen en betydelig del af Mosen.

Det øvrige areal blev sat til 24 andele, hvor Karlslundegården først fik udskilt sine 3 gårdes andele. Derpå fulgte landsbyens 15 selvejergårde og én gårds andel til landsbyens husmænd, samt 3 Magistratsgårdes andele og Universitetsgårdens 1 1/4 andele.

bonitet

Gårdmændenes andele blev udlagt i 2 x 19 lodder i en »Østre og Vestre Afdeling«.

Selv om arealerne ikke var ens for hver gård, var moseloddernes jordværdi den samme, fordi jorden var udmålt i *boniteret* areal.

Denne opdeling af lodder, der fandt sted den gang, har holdt sig nogenlunde uændret til vore dage. Enkelte steder erkendes skellene stadig i form af levende hegn, pigtråd og el-hegn, eller som forskelle i arealbenyttelsen.

50 smålodder

Sønderholm og Brødmosen blev udskiftet i mere end 50! smålodder, men så havde alle tilsyneladende fået, hvad der tilkom dem, med en bid tørvemose til hver.

Ved opdelingen blev der samtidig vedtaget regler for vandløbenes vedligeholdelse.

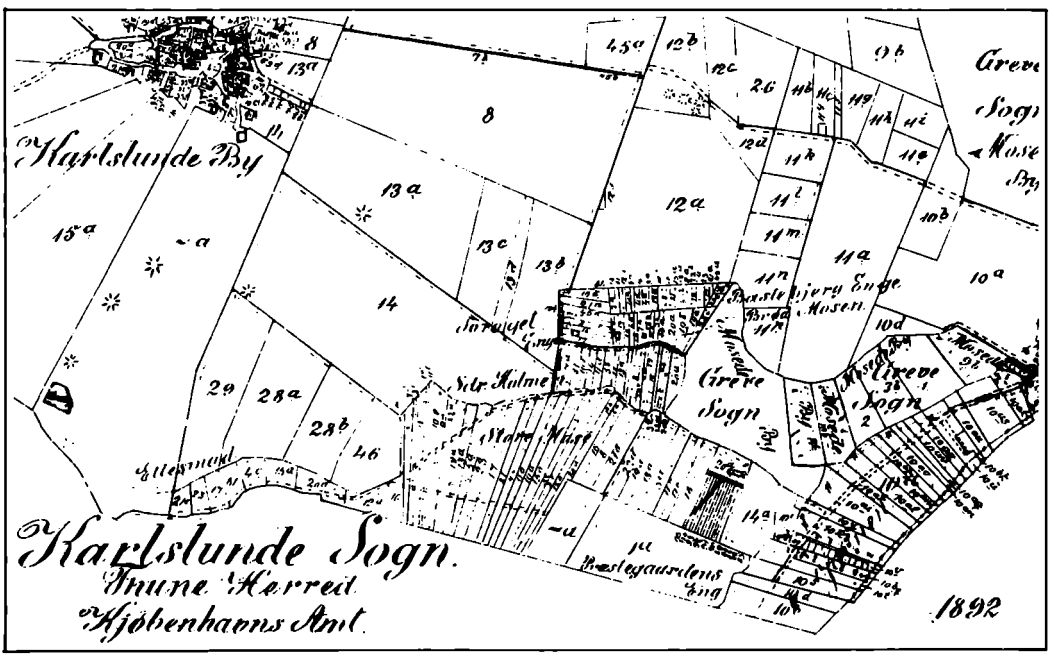

set fra luften

På nutidige luftfotos, men næppe synligt i Mosen, ses skellene tydeligt, hvor man tidligere netop gravede en grøft i skellet for at markere sin lod og trække vandet bort.

Selv om jordbehandling, omdannelse af jordbund og sammensynkning har fået grøfterne til at forfalde og udjævne sig, også pga manglende vedligeholdelse, lader skellene sig stadig spore fra luften. Bedst til iagttagelse er Karlslunde Mose, hvor egnene afgræsses.

opsynsmandens hus

Tilbage til 1800-tallet.

I 1820 blev der ude i Strandmarken bygget et hus til en opsynsmand, der skulle have opsigt med Jernen og mulige krybskytter. Dette skriver Peter Nielsen også.

den gamle have

Længere ude mod stranden, i Trylleskovens skel ud til Karlstrup Strandvej, hvor Hovgårds Allé udmunder i landevejen, kom endnu et hus. Stedet, af lokale beboere benævnt »den gamle have«, ses endnu med høje løvtræer. Huset blev nedrevet i 1916, og tømmeret genanvendt i en gård i Karlstrup. Det er lidt uklart om sidstnævnte hus er »Tromlehuset«, hvor Karlstrups husmænd opbevarede deres fælles markredskaber – eller om Tromlehuset var et hus på Hovgården.

Karlslunde Mose år 1836

Således er at læse i Sterms sognebeskrivelse:

»Byens Jorder ere jevne og flade uden noget mærkeligt Fald til nogen af Siderne; dog synes det, som de hæve sig meest mod Øst og Syd. Enkelte Steder ere de endog temmelig sumpede, saasom S.O. for Carlslunde By, hvor der findes en stor Eng- og Mosestrækning paa 106 Tdr Land; Ellesmad og Stormose kaldet.

Af Eng har Byen omtr. 250, og af Mosejord der indeholder Tørveskjær, omtr. 50 Tdr. Ld; Hrtk. Brugerne have, paa nogle faae nær, tilstrækkeligt af disse Jordarter. Skov mangler ganske og aldeles, hvilket ogsaa er Tilfældet med Søer«.

Karlstrup Mose år 1836

»De af Indboerne, hvis Jorder ligger mod Ø., have muldede, og de, hvis Jorder ligger mod V., lerede Jorder. Udflytternes Jorder ere ogsaa af forskjellig Beskaffenhed; de hvis Gaarde ligger mod V., op ad Hastrup til, have deels bakkede, deels side Jorder, de mod Ø., sandede og tørveagtige.

Jorderne ere i Almindelighed taxerede til 13 1/2. Engbund haves i Overflødighed, ialt omtr. 300 Tdr. Ld., der afgive fornødent Tørveskjær; men Skov mangler ganske og aldeles; der ere derhos kun saare faae af Beboerne, som befatte sig med Træplantning; det samme er Tilfældet med Havedyrkning. Iøvrigt ere Jorderne forlængst udskiftede; dog bruges ovenomhandlede Strandgræsning, Jernen kaldet, i fællig, den bortlejes aarligen, men efter gammel Sædvane stadigen til de 15 Huusmænd under Gamle Kjøgegaard, uden at der dog derom er indgaaet nogen varig Forbindelse. Tvende Tørvelodder bruges ligeledes i Fællig af 15 af Gaardmændene. Af Søer finder her ingen«.

De sidste omtalte *»tvende Tørvelodder«* synes at være Flængsengene.

24 andele

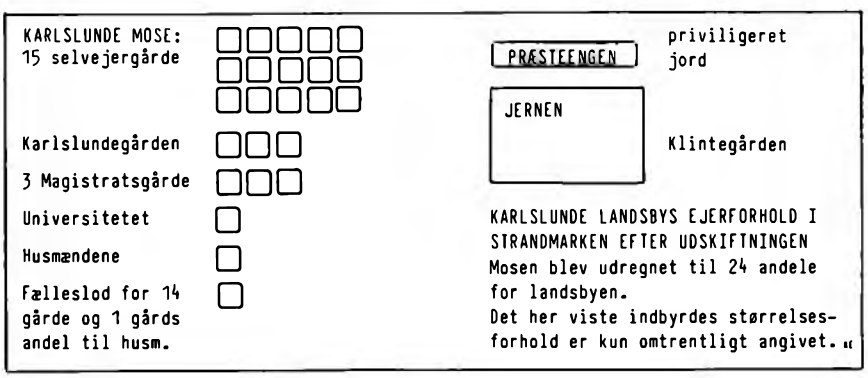

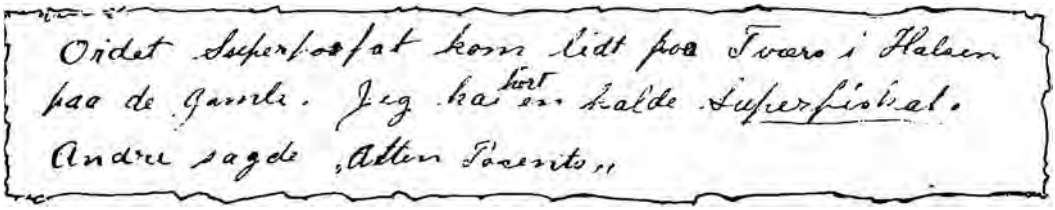

Peter Nielsen skrev...

en karlstrupper

Med kendskab og rødder i den gamle, nu helt forsvundne bondegårdskultur beskrev Peter Nielsen gennem en årrække landbolivet for indtil 100 år siden i Karlstrup, hvor han voksede op og boede det meste af sit liv. En »ægte« karlstrupper, der fortjener at huskes. Om livet og arbejdet i Mosen har Peter Nielsen mange spredte oplysninger med en værdifuld indsigt og detaljer.

Enkelte kulturhistoriske forhold kunne vise dette.

sten i skellet

Peter Nielsen skrev om de mange lodder:

»De enkelte Lodder er opdelt paa den Maade at man ved hver Ende af Mosen havde lagt en stor Sten ud for Skellet. Naar man skulde afmærke Skellet skulde man først se at finde Stenen hvad var vanskeligt da den var overgroet og maaske sommesteder flyttet af Drenge.

træde skel

Naar man havde fundet Stenen rejste man en Rive for Eks, ved at stikke Skaftet i Jorden herpaa satte man en udbredt Avis og saa gik man baglængs og traadte Skel af, det var jo kun de første som havde nødig med hvad der var levnet men de var hvist godt tilfreds med at være fri for at træde Skel. Græsset var ikke saa værdifuldt før man begyndte at pløje og kultivere Mosen for at faa bedre Græs, men saa havde man ikke nødig at træde Skel mere da man ikke alle pløjede det samme Aar og der ved Pløjningen blev en Fure til at markere Skellet. Der var absolut ingen Bøde for at slaa lidt over Naboens. I den smalle Møskift var det umuligt ikke at tøjre lidt ind over Naboen.

hvor er lodden?

Hvis en Gaard var solgt havde den nye Ejer tit lidt besvær med at finde sin Part. I den ene Tredjedel af Mosen var der Tørv. Det var uden Tvivl for Tørvens Skyld Mosen var inddelt i de brede Magleenge og den smalle Møskift det var særlig her Tørven var. Det var Skik at de faste Husmænd paa Gaardene fik Lov til at skære Tørv i sin Principals Eng.«

nye strømninger

Sammenstødet mellem det gamle bondesamfund og egnens Tune Landboskole påvirkede moderne landbrug fik tit en lille bemærkning.

Peter Nielsen skrev om brugen af kunstgødning lige efter århundredeskiftet (om 18% superfosfat):

»Ordet Superfosfat kom lidt paa Tværs i Halsen paa de Gamle. Jeg har hørt en kalde Superfiskat. Andre sagde *»Atten Pocents«.*

Jordbunden og afgrødernes foderkvalitet var også basal viden for Peter Nielsen, der skrev om husdyrenes foder fra mosen:

svovlet mosehø til fårene

»Om Høkvaliteter eller Sorteringer talte man om Agerhø, Enghø og svovlet Mosehø fra gamle Tørvegrave. Af Agerhø var der Tidligmoden Hø, tidlig Rødkløver og Rajgræs, som var det bedste for Kvæg. Sildigmodent Hø som næsten udelukkende var brugt i ældre Tid, bestaaende af sildig Rødkløver og Timothe, dette regnedes for at være det bedste for Heste. Saa havde man Enghø som i ældre Tid udelukkende bestod af vildtvoksende Græs og det daarlige fra Tørvegravene som Faarene fik. Man kaldte daarligt Mosehø for svovlet men jeg ved ikke om det havde noget med Svovl at gøre«.

(Citater med tilladelse fra Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser.)

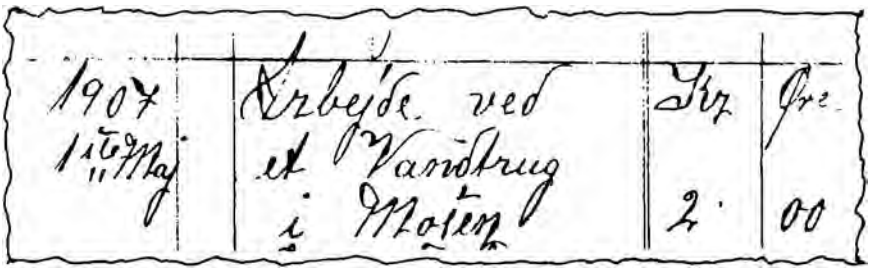

Fra Oldermandslavets kassebog.

Morten i Mosen

Møllehøjs lod i 1908

Gården Møllehøj i Karlslunde landsby havde en moselod i Karlslunde Mose, hvor der om sommeren gik en halv snes kvier. Gårdens arbejdsstyrke var dengang 2 piger, 2 karle og en dreng, samt lejlighedsvis en lillepige.

Det var drengen, der skulle passe kvierne i Mosen, ligesom han skulle flytte malkekøerne på marken og deltage i andet forefaldende arbejde.

Der var nok at se til. Dagen var lang, med mange måltider, og skolen var der jo også, men den kom nu altid i anden række.

Morten Madsen

I 1908 var drengen Morten Madsen ansat på Møllehøj. Han skulle ligesom 12-14 andre drenge fra Karlslunde ud kl. 4 om morgenen og flytte kvierne i Mosen, som stod tøjrede dér.

Bagefter hjalp han med malkekøerne på marken, hvor pigerne var ude for at malke. Kl. 6 var der davre hjemme på gården, og så i skole kl. 8. Igen kl. 10 1/2 skulle kvierne vandes i bækken og flyttes. Det måtte kun vare 1 time, for man skulle jo nå at komme i skole igen.

Kl. 4 løb Morten for 3. gang i Mosen for at flytte kvier. Lønnen for ét års arbejde var i 1908 på 80 kr., året efter 125.

mulkt på 6 øre

Men hvis der var behov for det på gården, kunne gårdmanden helt lade én blive hjemme fra skole. Sådan en dreng på 13-14 år kunne nemlig godt få noget fra hånden.

Selv om det kostede gården 6 øre i skolemulkt, var denne trafik helt acceptabel dengang. For gårdmændene sad selv i Sogneråd og Skolekommissionen.

åbent græsland med tørvehuller

Hvordan så der ud i Mosen dengang? Ja, der var mange lodder til græsningen. Enkelte lodder blev kun brugt til høslet. Mosen var jævn, åben og med mange vandfyldte småhuller, der fremkom ved den lokale tørvegravning.

Dengang var der kun en enkelt lod, der var indhegnet til kvier. Morten Madsen erindrer sig nemlig, at vandet ved en oversvømmelse stod over pigtråden!

skøjtevejr

Når oversvømmelser dækkede Mosen og vandet frøs til is, så var det skøjtevejr for de unge. Trak vandet sig tilbage, brød isen op i kanter og flager, som drengene kunne more sig med at springe rundt på.

»gå i bløden«

Man kunne ofte opleve langt hen på foråret, at Mosen var dækket af store vandsamlinger. Når jorden atter var fri for vand og dyrene igen kom på græs, kunne det ske, at dyrene sank ned med benene i mosejorden og ikke selv kunne komme fri. Det kalder Morten Madsen, at *»gå i bløden«*. Det hændte også langt senere i 1900-tallet, men var dog alligevel sjældent.

græsningen på Jernen

Yderst i Strandmarken havde Klintegården græsningen på Jernen. Her ude på fennerne gik kvierne frit, fortæller Morten Madsen. Kun vejen gennem Jernen »Hulvejen« var indhegnet, så trafikken kunne passere uhindret. Men megen trafik var der nu ikke.

At bortlede vand

Ja, bække og grøfter måtte gennem en stadig vedligeholdelse for at løse opgaven: at bortlede vand, så græsningen og græsvæksten fremmes bedst muligt i det flade moseland.

engvanding

Det hedder i Trap's topografiske gennemgang af Karlslunde i 1858, at Mosen er *»fortrinligt egnet til Engvanding«.*

Men hvad betyder det? Var der engvanding dengang, eller er blot mulighederne tilstede? Ellers må oplysningen kunne tydes som benyttelse af stemmeværker, stigbord eller styrt (»små trappetrin«).

Hedeselskabet

I årene omkring 1902-04, som det fremgår af Vandsynsprotokollerne, syntes det åbenbart nødvendigt med en opstramning af de forholdsregler, der skulle sikre arealernes afvanding og grøfter og vandløbs vedligeholdelse.

Ved møder mellem lodsejerne og Det danske Hedeselskab skabtes ved forlig aftaler om, hvordan udgifterne skulle fordeles og arbejdet udføres. Desuden skulle der på passende steder bygges stemmeværker.

stigbord

Til hvilken gavn var et stemmeværk?

Det stigbord (stemmeværk), der i en lang årrække regulerede vandstanden i Karlstrup Mosebæk (Midtergrøften) og Tværgrøften husker Svend Hansen og fortæller:

»Så længe alle engene blev udnyttede med kreaturer, der brugte vi det. Vi havde altid lukket helt op om vinteren og foråret, men så snart vandet gik af engene lukkede man lidt til, så det ikke løb for hurtigt fra. Der skulle være vand nok at drikke, og Mosen skulle jo være våd, for ellers gror græsset ikke som det skal«.

Reguleringen af vandet var til stadighed en større opgave, som et lav eller kommunen måtte tage sig af, viser lokalhistorien.

Her et dyk i Østsjællands Folkeblad:

Karlslunde-Karlstrup Sognenaad holdt Møde forleden.

— Der forelaa Andragende om til Landbrugsministeriet at anbefale, at der fra Gaardejer Peder Andersens Ejendom i Karlstrup sælges en ubebygget Moseparcel til Husmand Søren Jensen, Karlstrup. Anbefaling gaves. Ligeledes om Anbefaling til fra Slagter P. Steffensens Ejendom at lade udskille Matr.-Nr. 17 b og 23 c af Karlslunde. Blev givet.

— Samtlige interesserede Lodsejere i Karlslunde begærer at faa optaget som offenligt Vandløb Møllebækken fra Smedeholmsbroen til Stranden og det lille Vandløb fra Brødmosen til Møllebækken. Forarbejderne til Optagelsen er foretaget, og Andragendet blev imødekommet.

En Forespørgsel om hvor-

22. Marts 1923
th: 13. April 1923

Karlslunde - Karlstrup Sognenaad holdt forleden Møde. — Beboere i Karlstrup andrager om at faa Vejen fra Landevejen til Stranden ved Karlstrup optaget som offenlig Vej.

— Det vedtoges at udsætte Behandlingen til næste Møde.

— Andragende fra flere Lodsejere i Karlstrup om at faa optaget som mindre offenligt Vandløb, Bækken, som fra Havdrup fører syd om Karlstrup Kirke til Vejen Karlslunde — Karlstrup.

— Man vedtog at forberede Optagelsen af dette Vandløb, men med Tilføjelse, at Optagelsen finder Sted til Smedeholmsbroen.

— Til Hegnsynsmænd og Vurde-

licitation 1925

Da en del af Midtergrøften og Tværgrøften, ialt 2100 m, i Karlstrup Mose blev udbudt i licitation, indkom 15 svar fra entreprenører, dræningsmestre og brøndgravere.

Opgaven var oprensning og uddybning af vandløbet efter koter og faste målepunkter, i terrænet opsatte pæle.

Alt udregnet på centimeter og med et bestemt fald i løbet. Alt i alt sænkes bunden nu godt 1/2 m.

De indsendte tilbud blev den 28. oktober 1925 kl. 2 om eftermiddagen åbnet hos gårdejer Chr. Hansen på Engstrupgård under behørigt og sagkyndigt tilsyn af den indbudte konsulent Karl Nielsen fra Grundforbedringsudvalget.

Det var hurtigt overset. Tilbudene, alle håndskrevne på et par liniers længde, svingede mellem 40 øre og 2 kr. pr. løbende meter. Der var lidt at tygge på.

Til den sidstnævnte gruppe hørte et tilbud fra Sterkende, hvor man i arbejdsbetingelserne yderligere tog højde for naturens luner og lokale forhold, idet man betingede sig en forlængelse af tidsfristen. Tilbudsgiveren påpegede nemlig, *»at da Vandforholdene kan være saadanne at kun to Mand kan komme til at Arbejde, vil Arbejdet være at fuldføre til den 15. Feb. 1926 plus de Dage da Strømforholdene i Bugten er saadanne at Vandstanden i Aaen (ikke) kan ved Afløb dertil bringes ned til en Dybde af under 0,33 M.«*

Dette tilbud blev næppe valgt, men historien melder intet om vinderen.

mosen ændrer sig

Fra 1920'erne og frem til bebyggelsen af Mosen bliver reguleringen og det offentliges indgriben mere vidtgående. Forholdene kompliceres af den tiltagende bebyggelse, der nødvendigvis må medføre pumpestationer, kloakering og omlægninger af vandløb, sidst i 1968. Mosen præges af en generel høj forureningsgrad og jævnt faldende grundvandsstand.

I midten af 50'erne forsøgtes en yderligere tilladelse til afvanding af Engstrup Mose, men en sådan godkendtes ikke, og da var græsningen stærkt for nedadgående.

Møllebækken (midtergrøften, kanalen) Karlslunde Mose, sommeren 1983.

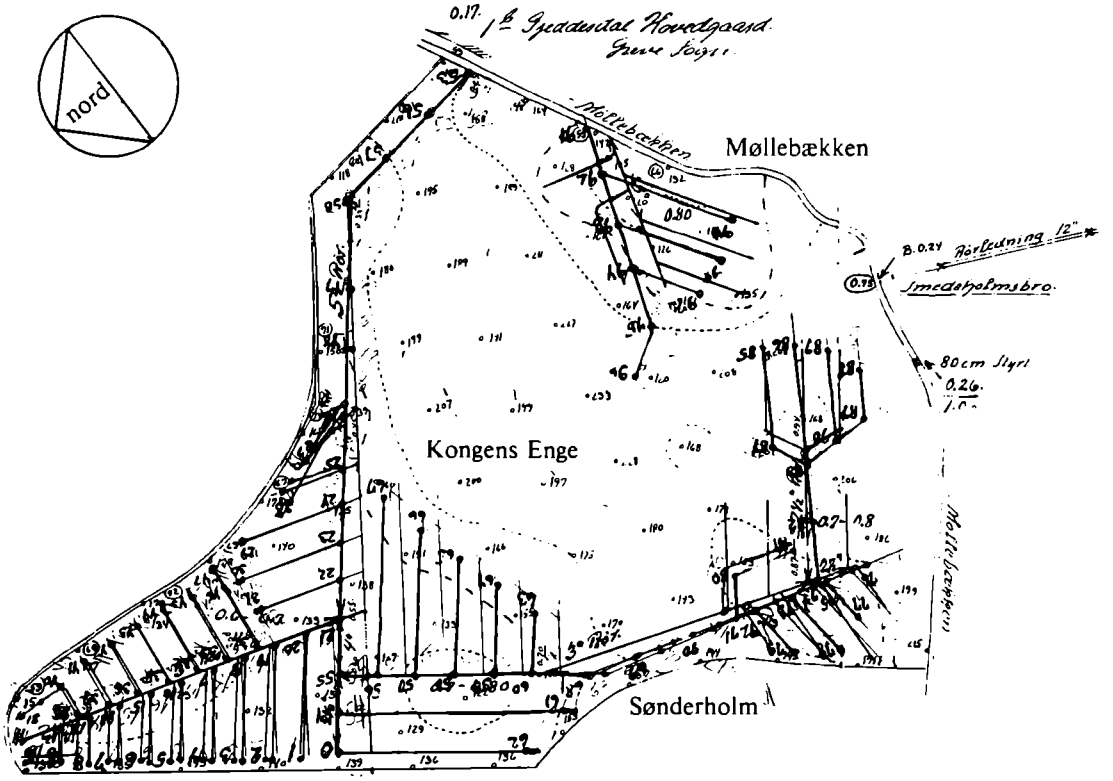

Kongens Enge drænes

Mere bekosteligt, men også mere langsigtet, var at etablere et drænsystem i engene, hvor drænrørenes dybde og afløbsforhold samt dyrkningsmæssige fordele, anlægspris og statstilskud måtte overvejes.

3610 m drænrør

I 1943 fik Karlslundegården udfærdiget en dræningsplan for Kongens Enge og et mindre areal nord for Præsteengen. 3610 m drænrør ialt, i en dybde af 60-80 cm. Rentabilitetsberegninger viste, som i sådanne grundforbedringsarbejder, at Staten støttede med ca. 45% af totaludgiften på 5.000 kr.

jobskabelse

Det svarede næsten til arbejdslønnen, så flere lokale arbejdsmænd fra Karlslunde kom derfor i arbejde.

Forbedringen af jorden blev altid udregnet i hektokilo byg – her i Mosen til 30 hkg x 20 kr. minus renter og afdrag på 336 kr. Totalsum beregnet til 264 kr. i årlig fortjeneste i afdragsperioden.

Hvorvidt dræningen virkelig forbedrede engene fremgår ikke, men foranstående arbejdskort over drænsystemet viser tydeligt et vidtforgrenet og effektivt net til at bortlede vandet fra engene.

En mindre ændring er indføjet med rødt på originalkortet. Det endelige drænsystem er, sandsynligvis som den her viste kraftige streg, der afviger en smule fra den tynde, først indtegnede streg.

Et luftfoto fra 1954 viser et mere omfattende drænsystem i engene.

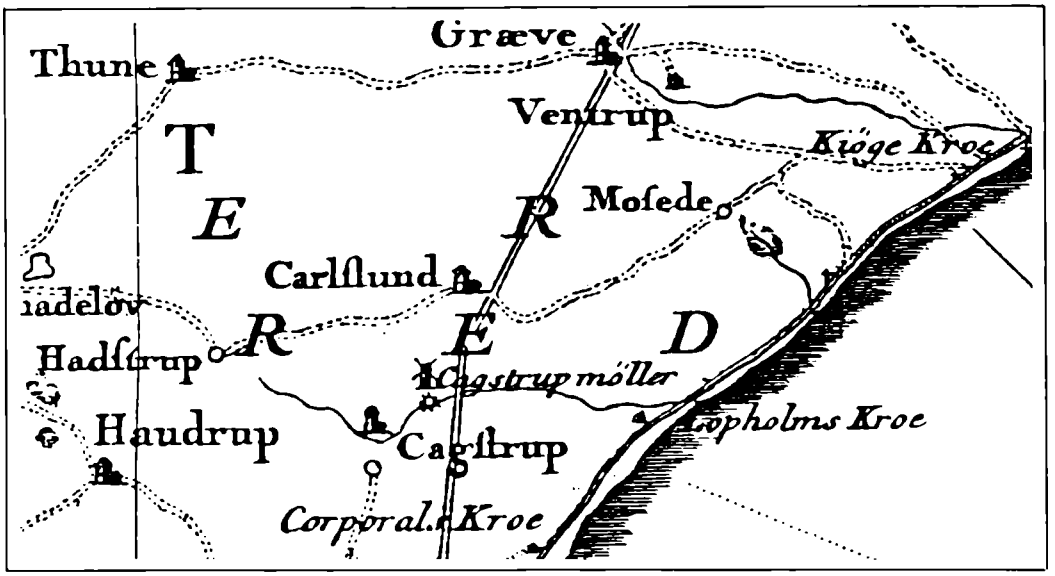

Udsnit af De kongelige Videnskabers Kort fra 1768.

Møllebækken

Gennem årtusinder flød egnens bække troligt til Mosen. Betydelige vandmængder var det ikke, dertil var deres afvandingsområder for små. Men alligevel kunne Karlstrup Møllebæk gennem mange århundreder levere drifkraft til 2 vandmøller mellem Karlstrup Kirke og Ellesmad.

Den Øverste Vandmølle ved Kirken står desværre med en næsten blank side i lokalhistorien, men den anden derimod havde en betydelig plads i landsbysamfundet.

Møllegården

Nederste Vandmølle var Møllegården, der stadig ligger på sin plads, lige bag ved Korporalskroen. Mølledriften indbefattede både vind- og vandmølle, så kapaciteten var tilstrækkelig, når egnens gårde skulle have malet korn til mel og gryn.

hjulet standser

Der var tidligere problemer med at have en tilstrækkelig vandmængde til rådighed. Det hedder allerede i Sterms beskrivelse fra 1836:

»Ejeren har Ret til at holde Vand i Dammen hele Aaret, men der mangler ofte Vand«.

Med årene, hvor dræning og afvanding kom til at spille en stadig større rolle for landbruget, skred grundlaget for at holde vand i mølledammen, ligesom tiden var løbet fra den gammeldags mølledrift.

Stubmøllen blev i 1922 afmonteret og genopført på Frilandsmuseet i Lyngby. Vandmøllen standsede i 1930, da vandstanden sænkedes i Møllebækken.

Bækkens vandkvalitet i 30'erne må have været rimelig god, for der blev ihvertfald oprettet et dambrug i Ellesmad. Dammene lå lige øst for Tåstrup Landevej, vis-a-vis Korporalskroen. Dets 4-6 bassiner kunne derfor bekvemt udnytte Møllebækkens vandføring.

Damhuset

»Damhuset«, der hørte til dambruget, ligger her endnu, godt skjult af en højere træbevoksning.

Dengang kunne krogæster og andet farende godtfolk let kigge hen over hustaget, hvorfra der blev skiltet med hvide bogstaver, om dambrugets foreller.

På husets skifertag stod malet med hvide bogstaver, som gengives her til venstre i bogens margen:

Nå, men ellers var forellerne mest tiltænkt københavnske restauranter osv. Der vides ikke meget om denne virksomhed, og den ophørte efter en halv snes år.

Københavns Vandforsyning

Thorkild Kruse på Møllegården mener, at Københavns Vandforsynings vandindvinger i Snoldelev-Hastrup er årsag til den faldende vandføring.

Endnu i 1940'erne var bækkens vanddybde om sommeren omkring 30-40 cm med klart og rent vand af udseende. Men senere var bækken som oftest udtørret.

Mosevand

Det vil næppe være helt forkert at sige, at der netop var det omsiggribende badeliv ved de danske strande i første halvdel af 1900-tallet, der medførte en stigende opmærksomhed for vandkvalitet i almindelighed og badevand i særdeleshed.

badevand

I denne del af Køge Bugt, som andre steder iøvrigt, viste det sig ved undersøgelser, at forurenet badevand altid kunne påvises ved å-udløbene. Ved Trylleskoven blev det engang betegnet som *»med Risiko for Sundhedsfare at anvende som Badevand«* i en mindre radius omkring udløbet.

Både lokale grundejerforeninger, sundhedsmyndigheder, staten og naturfredningsrådet samt kommunerne blev involveret i problemerne, hvor konklusionen kunne være kontroversiel, men aldrig kedelig eller ligegyldig for egnens beboere og badegæster.

år 1942-43

De daværende undersøgelser viste klart, at egnens bække modtog spildevand fra landsbyer og i nogen grad fra sommerhusområderne. For Mosens vedkommende syntes der ikke at være forureningskilder, men gennem Mosen passerede forurenet vand fra bysamfund højere oppe langs bækkene.

»Karlslunde Aa« (Hulebækken) modtog spildevand fra 200 bebyggelser og mejeri fra Karlslunde uden rensningsforanstaltninger. Åen var stærkt forurenet med organisk materiale og coli, allerede før Karlslunde.

Som et øjenvidne udtrykker det: *»Hulebækken var en stinkende rende med kulsort slam.«*

Situationen nogenlunde det samme for »Karlstrup Aa« (del af nuv. Møllebæk), der fik tilledt spildevand gennem en åben grøft.

Begge åer (bække) var stærkt forurenede, fulgte det i konklusionen, der ikke efterlod nogen tvivl om vandenes tilstand:

til Sognerådet

Til Karlslunde-Karlstrup Sogneraad, oktober 1943

»Den nære Beliggenhed af meget søgte Badestrande ved disse Vandløbs Udløb i Stranden gør det meget betænkeligt fortsat at lade staa til. Det maa hindres, at jo tættere Strandbebyggelsen bliver desto større vil ogsaa Forureningen blive.

Af Hensyn til Badelivet omkring Vandløbenes Udløb vil man henstille at der af Sundhedskommissionen foretages en indgaaende Undersøgelse af, i hvilket Omfang der ledes Afløb fra WC til Vandløbene. Saadanne Tilløb bør formentlig ikke tillades, i hvert fald ikke for Strandbebyggelsens Vedkommende.

Rensning af Spildevand ved private Septictanke giver i Regelen ikke en saadan Renhedsgrad, at Forurening af de smaa Vandløb undgaas.

Endvidere bør der, saafremt der ikke ad den foreslåede Vej, eller saafremt denne ikke alene skulde vise sig effektiv nok, ved Skiltning advares mod Badning i Nærheden af Vandløbenes Udløb. Der bør desuden under alle Omstændigheder træffes Foranstaltninger, der sikrer at Børn ikke kan skaffe sig Adgang til Udløbene og soppe og lege i disse.

Anlæg af effektive Rensningsanlæg ved Udløbene vil være en rationel, men meget bekostelig Løsning af Problemerne.

Man vil indtrængende tilråde, at Kommunen gennem Kredslægen forelægger Amtslægen Undersøgelsesresultaterne til udtalelse.

P.L.V.
Erik Uhl
Afdelingsleder

forureningen fortsatte

Det var klar tale, men ikke nok til at skabe øjeblikkelige forbedringer. Gennem årtier fortsatte forureningen, og først i de seneste år gennem kloakeringer og rensningsanlæg har man fået gjort en stor økonomisk indsats herimod.

Forureningen af vandløb og badevand er ikke bragt til ophør, hvilket der nok kan bringes mange forklaringer på.

Det paradoksale er jo, at forureningen stadig er stor, men at den er kendt gennem flere årlige undersøgelser og stikprøver fra amtet.

Da vandløbene gennem Mosen modtager vandet fra landzonearealer, har kloakeringen i boligområderne ingen indflydelse på vandkvaliteten nu.

Hovedstadsrådet har sat sig det fremtidige mål, at få nedsat vandløbssystemets forureningsgrad til: II, i det såkaldte Saprobiesystem, der spænder fra I - IV med IV som det højeste grad af forurening.

amtet undersøger

I Roskilde Amtskommunes redegørelse for 1974-79 er der ikke megen trøst at hente. Fra denne periode ligger tallene omkring III, men flere steder nås IV, enkelte II. Det siges endvidere:

»Forureningstilstanden er generelt set blevet noget forværret i vandløbet (Møllebækken) siden 1974, idet forureningsgraden på flere strækninger af Møllebæk og Karlslundebækken er steget fra III til IV, hvilket måske kan have sammenhæng med, at vandløbet i højere grad end tidligere løber tør om sommeren«.

bækken lugter

Forureningen kan måles i tal og undersøges af biologer, men den kan også fornemmes på ganske ordinær vis, nemlig som lugtgener. Gennem årene har den lokale grundejerforening i Engstrup Mose påtalt forholdene, men der er ikke sket nogen afgørende forbedring.

de tørre somre

I de tørre somre 1975-76 og 1983 var vandstanden i vandløbene på et minimum. Grøften langs motorvejen var helt tørlagt og kunne benyttes som gangsti. Dyndjorden i bunden af grøfterne var gennemtrukket af dybe sprækker.

grundvandsspejl – overfladevand

Grundvandsspejlet ude i Mosen synes de senere år at have vist en tendens til at falde. Men alligevel er der store udsving, stærkt afhængig af vejrforholdene. Nogle steder er vandhuller væk, andre steder står der overfladevand langt hen på sommeren, f.eks. i kratskovene i Karlstrup Mose. I Engstrup Mose er en udbredt vandflade svundet ind, og området stærkt tilgroet. En del birk er vokset ud i området, men store regnmængder de sidste 2 år har atter gjort stedet sumpet, hvilket muligvis har været årsag til at birkene er døde. Til gengæld klarer pilene sig godt.

Også Andedammen i Karlslunde Mose er stærkt på retur.

I Præsteengen øst for jernbanen er der enkelte sumpede steder, hvor vegetationen synes at være ret følsom over for grundvandsstanden og nedbørsmængden. Vegetationsudviklingen gennem sommeren følger nøje disse forhold.

okker

En del af nedbøren siver fra mosejorden ud i vandløbene, mens andet fordamper, dels bruges af vegetationen. Enkelte steder udslemmes okker, der som brunt, jernholdigt grums dækker bund, vandplanter og smådyr.

karpefiskevand

Det er meget interessant, at den lokale fiskeklub og Roskilde Amtskommune siden 1980 har forsøgt at klarlægge muligheder for fiskeri i vandløbene. Kun Karlstrup Mosebæk (Møllebækken) havde en nogenlunde artsrig fiskefauna med mange hundestejler, enkelte ål, gedde, skalle og karudse. Fiskemæssigt vurderedes vandløbet som egnet til »karpefiskevand«.

Solrød Sportsfisker Klub har taget dette ad notam og prioriterer Mosen i anden række, idet andre opgaver trænger sig mere på. Dog antydes, at når forureningsproblemet er løst, kunne bækken udvikles til fiskevand.

strandkarper

Carsten Olsson nævner, at udløbet ved Trylleskoven tidligere søgtes af store mængder strandkarper, der ude fra bugten søgte ind til bækken i fiskenes yngletid. Andre steder langs Køge Bugt fortælles om lignende tilfælde, men strandkarpen synes nu at være stærkt på retur.

Et nostalgisk tilbageblik på Mosen og Møllebækken i *»de gode gamle dage«* kunne afrunde dette afsnit.

1905-10

Morten Madsen erindrer i sin drengetid, da han og andre drenge fiskede i Mosen.

I selve Møllebækken fangede drengene så laks, gedder og ål. Laksene blev taget på krog med orm. Fiskeriet betød, at de skulle ud kl. 2 om natten for at tage fangsten ind, da fiskene ellers kunne trække sig af krogene.

ål og laks

Ålene var kendt og værdsat for deres gode smag. Laksene kom op i bækken om foråret. De blev aldrig så store, vel omkring 1 kg, siger Morten Madsen, og nævner, at laksene havde fint, rødt kød.

Fiskene blev spist hjemme eller foræret til andre, hvad der altid var velkomment. Man solgte ikke fiskene.

Uanset hvilke laksefisk, der kan være tale om, er oplysningerne om laksene særdeles interessante, idet der også andetsteds ved Køge Bugt fortælles om laks. Både før og efter århundredeskiftet var Skensved Å på Jersie Strand kendt for sin laksefangst.

tørvede fisk

I Mosens vandhuller og tørvegrave fangedes også gedder og ål, men de var ikke lige så gode som fra bækken. Fiskene smagte *»tørvede«*. Iøvrigt måtte drengene ikke fiske alene i tørvegravene. Det var for farligt.

ål i ruse

Det med ålene kan Svend Hansen også tale med om. Som dreng gik han med sin bror ud i Karlstrup Mose, hvor de havde sat en ruse ud i bækken. *»Der var masser af ål og vandrotter dengang«*, fortæller Svend Hansen. *»Ålene skulle løbe lidt af i salt, ellers kunne de smage lidt mudrede«*.

Græsning og dyrkning

Når mosen står grøn og frodig ud på sommeren, kunne man let få det indtryk, at den overvældende vegetation også betyder en næringsrig og ydedygtig jord for landbruget. Denne opfattelse stemmer ikke overens med de erfaringer og den tradition, som kultiveringen af Mosen har ytret sig ved gennem årene.

svovlet

Udover mosejordens højtliggende grundvandsspejls indflydelse på kulturplanterne spiller selve jorden en rolle. Den omtales af lokale landmænd som »svovlet« og næringsfattig.

Med et lidt ældre og godt kendt udtryk for jordens værdi kunne man kalde den lavt boniteret.

takseret til 8

Med den siden 1844 benyttede jordtaksering udtrykt i bonitet i en skala fra 0-24, hvor det højeste tal udtrykker »normaljorden« – dvs bedste jord, ses det f.eks. i 1904, at Karlstrup Mose gennemgående er takseret til 8 og Skalbagen til mellem 3-6. (Af Hedeselskabet). Udgangspunktet på 24 stammer fra en jordbundsundersøgelse på Vendalsgård i Karlslunde.

kold mose

Mosens evne til at binde store vandmængder er årsagen til, at lokalklimaet er koldere end omegnens højereliggende jorder, som følge af jordens afkøling ved fordampning. Dette medfører en kortere vækstperiode, og risiko for nattefrost er mere udtalt. Denne risiko forøges i stille vejr ved nedsynkning af kold luft fra det højereliggende terræn.

Luftfugtigheden er højere, og det skulle ikke undre, hvis denne kunne volde ubehag for nogle af de beboere, der idag bor i Mosens byområder.

»Mosekonen« brygger stadig, selv om Mosen nu er langt mindre fugtig.

Mosen egnede sig kun til græsning, men endda med visse modifikationer. Kun ved fortsat kultivering og gødningstilskud kunne tilstanden forbedres, som erfaringerne også viser.

kunstgødning og græsning

F.eks. gør Wilhelm Andersen opmærksom på, at man sidst i 20'erne og igen efter 1935 brugte kunstgødning i Mosen, og det gav gode udbytter i græs og høslet. Der var desuden den fordel, at kreaturerne bedre kunne lide den nye græsvækst.

Mest blev Mosen brugt til græsning for kvier og ungkreaturer, samt »goldkøer« og arbejdsheste i meget mindre omfang. På enkelte arealer på den enkelte lod kunne man evt. bruge græsset til høslet.

»køerne tabte mælken«

Olaf Olsen, der havde en moselod i Karlstrup Mose fra 1928-76, fortæller ligeledes, at der blev brugt superfosfat og kali for at fremme græsvæksten.

Et år var der ikke græs nok ved gården, fordi malkekøerne kom for tidligt ud, erindrer Olaf Olsen. De blev derfor sendt ned i Mosen, men selv om græsset da allerede var grønt og saftigt, gav det ikke noget mælk. Mosen var kun egnet til kvier!

Gårdens 3-4 kvier var jo i Mosen hver sommer. De stod ikke i indhegning, men i tøjr. Det betød, at de hver dag skulle flyttes og vandes, hvilket skete 2-3 gange dagligt.

hver sommermorgen kl. 4

Det var altså en undtagelse at have malkekøer i Mosen, men for et husmandssted mtr. 6 i Karlstrup en nødvendighed i en årrække.

Der var malkning kl. 4 om morgenen første gang, fortæller Laura Larsen. Det tog moren og en bror sig af. Når mælken var kommet hjem, blev den kørt til Solrød Mejeri af faren.

Malkekøerne i Mosen fik et fodertilskud, men der kunne da være perioder, hvor der ikke var så meget mælk at hente senere på dagen. Så bar moren undertiden mælken hjem i spande i et åg, og oven i mælken var lagt en løs træskive, som skulle forhindre mælken i at skvulpe over. Det var så langt hen som i 30'erne.

Udover græsningen blev der også hentet hø hjem om sommeren, når dyrene ikke kunne afgræsse arealerne i tilstrækkeligt omfang. Et par enkelte gange blev en af lodderne pløjet op, tromlet (med byens vejtromle) og tilsået med kløver til grøntfoder.

Det kunne altså være grunde til at dyrke eller forsøge at dyrke Mosen, og flere har da også forsøgt sig med rimeligt held. Især de lidt højereliggende arealer op imod mosekanten kunne kultiveres og gennem årene forbedres til dyrkning.

En gård i Karlstrup havde kun én lod i Mosen, og benyttelsen illustreres på følgende tegning. (Beliggenhed syd for Engstrupvej).

Om landbruget tilføjer Svend Hansen:

»Rug kunne der godt blive noget af. Englodden skulle helst have så mange kreaturer, den kunne bære, for så trådte de Mosen sammen, ellers blev den for løs.

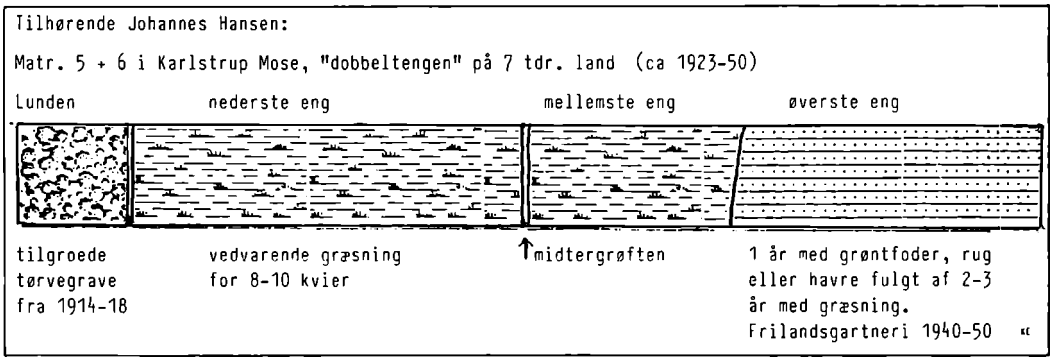

Det var også bedst for græsset. Når det var som det skulle være, var det friske, grønne enge. Frilandsgartneriet fik en god kundekreds blandt egnens feriegæster«.

vårhvede og havre

Også Karlslundegården forsøgte sig siden med både vårhvede og havre i Præsteengen, men trods kunstgødning stod resultatet ikke mål med indsatsen.

kål og kartofler

Ligeledes har været forsøgt med kål og kartofler uden nogen fordel. Kartoflerne blev sorte og skurvede. Engstrupgården har i flere af de senere år haft kartoffelafgrøder i Mosen.

Efterhånden mistede dog lodderne deres betydning for landbruget. Der var flere grunde. Dels var det besværligt at tilse kreaturerne i Mosen pga afstanden, og det kostede penge til vedligeholdelse af hegn og pigtråd, grøfter og gødning, dels svandt kvægholdet ind.

lodderne sælges

Det oprindelige 2-lodssystem + 1 flængseng gik helt i opløsning og gennem 1900-tallet blev lodderne da også solgt til anden side, også til beboere uden landbrug, som måske højst tog kreaturer ind på lejemål.

Flere steder ude mod stranden frasolgtes også byggegrunde af lodderne, så bebyggelsen mod Mosen fik en lidt forvirret afgrænsning, der senere fik nogen indflydelse på by- og lokalplanerne.

I 1940 solgte Olaf Olsen en grund af sin lod til noget familie. Prisen for grunden var en vaskemaskine. Ak ja – det var dengang.

Jernvejsgården

Jernvejsgården brugte indtil omkr. 1954 en moselod i Engstrup Mose for gårdens kvier. Det var alle af rød dansk malkerace, som var almindelig på egnen, fortæller fhv. fodermester Aage Nielsen.

Malkekvæget derimod med 25-30 køer græssede på Jernvejsgårdens egne marker, der med sin lave og jævne, letmuldrede jord egnede sig godt til denne græsning.

Gården blev dengang ejet af Chresten Jensen, der også var kendt for sin filantropiske og sociale indsats for spejdere og københavnerbørn. Søskendeparret Signe og Chresten Jensen havde med ca. 5 ansatte en veldrevet og velholdt gård.

ungkreaturer

Karlslunde og Karlstrups bestand af ungkreaturer og plage græssede hver sommer i engene, fra først i maj til først i november.

Fra midten af 50'erne var der ikke mange arbejdsheste tilbage, og fra slutningen af 60'erne var det næsten forbi med græssende kvier. Indtil motorvejsanlægget påbegyndtes ca. 1969 var Vase Eng opdelt i flere folde med kvier, og Boldfælleden i Karlslunde Mose henlå ligeledes med kviegræsning til 1976-78.

Den seneste halve snes år til 1982 havde Karlslundegården henimod et halvt hundrede heste på græs i Karlslunde Mose.

En verden der forsvandt

Sønderholm

Hovgården

Jernvejsgården

Kyst og mose set fra sydøst. Hovgården foroven til venstre og sydlige dele af Trylleskoven og Skalbagen til højre. Tryllevælde Badehotel ses til højre ved stranden. Trægruppen nv. for hotellet er »den gamle Have«. Foto: Hærens Flyvetropper, juni 1925.

Vue mod Karlstrup Mose fra Køgevejen år 1944, tv. ses Peter Nielsens og i midten Else Møllers huse. Foto: Martin Christensen.

Hovgården

Hovgården er den eneste gård på egnen, der har haft al sin jord samlet i Mosen.

Else Møller, der stadig bor i området, har fortalt om, hvordan hendes familie drev gårdens landbrug fra 1928-41. Hendes far var forpagter Nikolaj Rasmussen.

Landbruget må betegnes som værende alsidigt, tilpasset jordbonitet og afsætningsforhold.

gården

Den stråtækte gård bestod af stuehus, karlekammer, grisehus, lo, hestestald og kostald. Arbejdsstyrken var forældre og indtil 7 børn og 2 karle.

Der hørte 4 vogne og 1 mælkekane til gården.

heste, køer og får

Familien rådede over 45 tdr. land og 60 tdr. land græsning, med indhegning i Engstrup Mose for gårdens 15 malkekøer og en halv snes ungkreaturer. Gården havde desuden 4 heste og en halv snes får.

Fårene blev tøjret rundt omkring, hvor der var plads og mulighed for en bid grønt, f.eks. på grøftekanterne. Ulden solgte familien i Køge, og dér blev kødet røget. Mælken blev leveret i junger til Solrød Mejeri.

kreaturfold i Skalbagen

Plantagen, der nu gennemskæres af S-banen, var dengang åben kreaturfold med græsning for ca. 100 kreaturer fra gårdene i Karlstrup, der lejede sig ind hvert år. En god indtægtskilde for Hovgården. Arealet blev endelig fredet i 1956 og derpå tilplantet med skov. Noget større tab for kvægholdet var det næppe, for den magre og sandede jord bar kun fattigt, tørt græs på de gamle husmandslodder.

agerbrug

Agerbruget var også alsidigt.

Rug blev dyrket ved nuværende Tanggårdsvej (opkaldt efter arkitekt Tanggård). Jorden var her sandet og ret dårlig, så det blev i slutningen af 30'erne frasolgt til feriehuse. Det var kun et mindre areal på 3 tdr. land. Køberne var bl.a. arbejderferiehjemmet N.E.S. og Radikal Ungdom.

I den sandede og let tørvede jord nord for Mosevænget var jorden god til kartofler.

Kartofler og roer blev samlet i kuler, dækket med halm, jord og tang. Tangen hentede man selv på stranden ud for nuværende Cementvej/Solrød Strandvej. Vejen til stranden hedder også idag – Tangvej!

Herudover dyrkedes byg, havre, hvede og roer. Efter høst af korn med aflægger eller mejemaskine blev samlet til neg, stillet i hobe, og sat i lange rækker.

Endelig blev kornet samlet ved gården, hvor et damptærskeværk kom til gården på lejemål. Tærskningen varede flere dage.

Næsten en gang om ugen blev der kørt korn til Solrød Mølle og malet til skrå som foder til grisene.

Hovgård i forfald ca. 1960. Foto: Borgstrøm.

Køgebugt.
Læg Søndagsturen ad Køgevej og bese Grundene paa
Hougaardens Udstykning,
beliggende over for Trylle-Skoven med den herligste Badestrand. Grundene sælges fra 150 Øre pr. Kv.-Al. med en Udbetaling paa 500 Kr. Resten over 10 Aar.
Henv.: E. Svendsen,
Karlslunde 127 U, Stoppested 48.

Lokkemad for københavnere, annonce ca. 1951.

ferieland

Jernen blev ferieland.
Ferielivet med dets landliggere og sommergæster indhentede også Hovgården.

Før 1930 var udviklingen endnu langsom. På Karlslunde Strand opførtes i 1928 Schous Feriehus, der senere blev Dansk Folkeferies. Trylleskoven blev fredet samme år, og syd for skoven lå også Tryllevælde Hotel. Feriegæster kunne indtil 1940 sejle i udflugtsbåde til anløbspladser langs Køge Bugt, bl.a. Mosede Havn og Tryllevælde.

I 30'erne tog udviklingen fart, især da Betonvejen (nuv. landevej) blev åbnet i 1935. Tusinder af københavnere og roskildegensere erobrede efterhånden kysten, der fyldtes af sommergrunde, hoteller og pensionater og begyndende lejrliv i strandparkerne.

Familien Rasmussen på Hovgården indstillede sig på de nye tider og indrettede en *»lejrplads«*, hvor købmand Caspers Minimarked nu ligger i Karlstrup Mose. Og mange af de lokale feriegæster vænnede sig hurtigt til stalddørssalg på Hovgården.

gården sælges

I 1941 købtes Hovgården af Theodor Nielsen, der begyndte at udstykke jorden. Han var ikke interesseret i landbruget.

L.A.B.

Under krigen blev der plantet pil ude i Engstrup Mose af L.A.B. Det var Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse, der ad denne vej forsøgte en indsats.

den gode jord

Efter krigen blev et større areal mellem Hovgårds Allé og Vibevænget afskrabet og solgt som jord til potteplanter i København. Den sikkert fortrinlige jordblanding af den stedlige tørvejord, muld og Hovgårdens udspredte møddingbunker blev solgt under et slogan, der fjernede enhver usikkerhed om kvaliteten: »Den gode jord, hvor alting gror«.

grundejerne går sammen

I 1951 solgtes gården til H. Chr. Jensen og J. Pedersen, der fortsatte udstykningen. Få år før, nemlig i 1947, blev grundejerforeningen Karlstrup Mose dannet. Hovgårdens grundejerforening blev stiftet i 1952 og de 2 grundejerforeninger blev senere slået sammen.

Tørvegravning

Brændsel som træ, trækul og tørv blev brugt til opvarmning og madlavning helt op i dette århundrede, hvorpå andre energiråstoffer og opvarmningsformer trådte ind i billedet og dominerede forbruget.

i 1656

I Middelalderen syntes Heden allerede at være uden skov. Det hedder sig senere hen på en egnsbeskrivelse: *»Mellem København og Køge er aldeles ingen Skov, samt mellem Roskilde og Køge«.*

Roskilde og København var Middelalderens handelscentre og stormarkeder, hvorfor mange skove tidligere må være fældet for at skaffe tømmer til huse og skibe, til brænde og trækul, samt kalk- og teglbrænding.

Da jordbundens beskaffenhed og ydeevne var fortrinlig i det østsjællandske landskab: Heden, kunne denne frugtbare egn med fordel dyrkes og derved forsyne byerne med naturalier.

Derfor har befolkningen utvivlsomt måttet importere træ og trækul fra andre egne af Sjælland, der flere steder er kendt for sine kulsviere. Men var denne egn skovtom, var der til gengæld vældige moser, der med deres udstrækning kunne bære en tilstrækkelig tørveproduktion.

Det ses tydeligt i beskrivelser, skøder og kontrakter fra 1800-tallet, af varmeforsyningen i form af tørv spiller en væsentlig rolle, også da moserne ved udskiftningen opdeles i enkelte lodder til hver gård.

aftægts-kontrakter i 1801 og 1848

I fæste- og aftægtskontrakter ses det, at den nye bruger skal forpligte sig til at forsyne den tidligere beboer med naturalier f.eks. korn, smør, mælk og brændsel, idet sidstnævnte jo i henhold til kontrakten blev boende i sin aftægtsstue. Det hedder sig i en kontrakt fra Karlslunde i 1801:

»Årlig til min Underholdning« bl.a. følgende: *»6 Læs Tørv, som føres mig ind i Huset«.*

Og tilsvarende fra en kontrakt fra Karlslunde 1848:

» Til Ildebrændsel 1 Favn stortslaaet Bøgebrænde, smaahugget, og 8 Læs veltørrede Tørv paa Bønderhøstvogne.

Alt i rette Bjergningstid, samt til Lysning 1 Lispund Talglys til 8 paa Pundet«.

Udskiftningen af Karlslunde Mose og Brødmosen varede i godt 30 år, og striden stod først og fremmest om Brødmosen, da denne efter bøndernes formening var deres bedste tørveskær.

Om Karlslunde Præstegård hedder det i 1836, at *»Mosen afgiver meer end tilstrækkeligt Tørveskjær«.* Derimod kniber det mere for Karlslundegården, hvorom der skrives:

tørveskær i 1836

»Gården lider Mangel paa Brændsel, da den Tørv, som forhen fandtes i Byens Mose, tildeels var opskaaren, førend denne i Løbet af de sidste Aar blev udskiftet af Fællesskabet«.

tørvens kvalitet

Den lokale tørv var ikke noget fremragende brændsel, og der kunne være mange bevarede grenstykker i den. Ved forbrændingen gav den megen aske, og dette forhold falder nok tilbage på det omgivende landskabs kalkholdige grundvand, der gennem tiderne sivede til Mosen. Dette er typisk for mosetørven i en kærmose.

tørvegrave

De fleste tørvegrave iagttages på ældre kort beliggende i den vestlige del af Mosen. Længere mod øst er tørvelagene gennemgående tyndere og bliver mere sandede. Det er også i den vestlige del, at man idag har de fleste kratområder.

tørvehuller

Megen tørvegravning før og under den 1. verdenskrig skabte et noget *»hullet«* landskab, fortæller Morten Madsen.

Når tørven skulle graves op, måtte hullet ikke være større, end mændene kunne nå i bund, før det indsivende mosevand fyldte hullet. Især når der blev gravet lige op ad andre tørvehuller, så der kun var en smal kant som adskillelse.

Det var slet ikke noget ufarligt arbejde, det kunne ske, at vandet brød gennem tørvejorden og fyldte det 1-2 m dybe hul.

op ad stigen

»Så var det bare med at komme op ad en stige i en hurtighed«, indskyder Christiane Madsen.

Mellem de 2 verdenskrige var der ikke tørvegravning af betydning, oplyser mange beboere.

I lærer V. Mortensens bog om Karlslunde Sogn 1938-39 fortæller han lidt nostalgisk og med løftet pegefinger til datidens unge:

en rask mand

»De gamle Husmænd mindes endnu den Tid, da de var unge og gik i Mosen og skar Tørv på Akkord. Tidligt om Morgenen gik de af By med Tørvespaden og Madkassen; og saa sled de i Tørven, skar op, traadte og formede.

En rask Mand kunde skære 120 Tusinde paa en Sommer; det var et Arbejde, som den unge Slægt kun kender af Omtale«.

Det sidste var muligvis rigtigt, men under sidste verdenskrig kom tørvegravningen atter igang.

Nogen voldsom udnyttelse var der imidlertid ikke tale om. Gravningen havde kun lokal betydning, og den ophørte allerede inden krigens slutning.

smuld til briketter

I Engstrup Mose arbejdede et firma med tilvirkning af tørvebriketter efter afskrabning af tørvesmuld. Brændværdien og benyttelsen af dem var betydelig bedre og mere bekvem for brugerne – men de var også lidt dyrene. Selve fabrikationen fandt sted ved Hovgården. Spor af afskrabningen ses stadig.

Arrene efter tørvegravningen ses nu kun som enkelte åbne vandflader, ellers er disse forlængst dækket af vegetation.

tørven graves op

Om tørvearbejdet fortæller Thorkild Kruse:

» Tørvejorden blev gravet op om sommeren med spade, men i Brødmosen brugte man de lange tørvespader, fordi tørvegravene var dybe og vandfyldte.

Der var én, der gravede tørven op i en kasse, kom vand på, så det blev en slags vælling, og trådte så tørvemassen til.

Pløren blev hældt ud i tørveformen, og så fik det lov til at tørre. De færdige, små firkantede torv blev sat på kant og derefter røglet, dvs stablet i stakke for at kunne tørre så meget som muligt inden hjemtransporten.

3 mand kunne lave 6-8000 tørv daglig, og man fik betaling for hver tusind torv.«

Ellesmad og Brødmosen

I Ellesmad blev der f.eks. gravet til 1 1/2 m's dybde, så var tørven ganske enkelt for ringe til udnyttelse.

Kun Brødmosen i Karlslunde har altid været kendt for sine gode tørv. Thorkild Kruse fra Karlstrup fortæller om tørvene, at de ved tørringen skrumpede ind til små hårde *»tvebakker«*. De brændte godt, næsten uden aske, og de holdt godt på varmen. Kruse, der selv var med til tørvegravningen, kalder det mosen med *»den rigtige brune tørv«*.

Tørven havde altså kun lokal betydning, og mange gik selv ude i deres lodder og gravede tørv til eget brug, og det er måske nok dét stykke lokalhistorie, som huskes bedst af beboerne på egnen.

mergelgrave

Her blev af enkelte brugt »mergelkasser« til ältning af tørv. Kassen var en 2-hjulet lille kærre. Når den blev trukket afsted, roterede knivene rundt i tørvemassen og ältede den godt sammen inden udlægningen.

pile kviste

Trods tørvegravningen var der alligevel mange, der gik i Mosen og skar pilekviste, der blev brugt hjemme til brændsel.

At brændselssituationen i det hele taget var betrængt fremgår også af, at kalkværksarbejderne på Patentkalkværket fik lov til at gå ud i Mosen og skaffe sig pilekviste, ris og stød og hvad der ellers var at finde.

Også for en af de få store energiforbrugende virksomheder på egnen var Mosens tørv nødvendige under krigen, idet Karlslunde Mejeri måtte hente tørv herude.

Møllegården

Thorkild Kruse viser brugen af sine tørveredskaber. (1981).

1940

30. Maj.

Tørveproduktionen i Roskilde Amt.

Der er planlagt en Produktion af 60,000 Tons. 55,000 Rummeter Brænde fra Amtets Skove

Roskilde.

Roskilde Amtsraads Brændselsudvalg, der bestaar af Stiftamtmanden Haugen-Johansen (Formand), Skovrider Krarup, Valborup, (for Producenterne) og Gdr. J. Martin Jensen, Kildebrønde (for Forbrugerne) har rettet en Henvendelse til alle Kommuner i Amtet for at faa oplyst, hvor stor Tørveskæringen vil blive her i Amtet i denne Sommer. Kommunerne har nu svaret Udvalget, og det fremgaar heraf, at der i Roskilde er paabegyndt eller planlagt Tørveproduktion paa et Areal af 248 ha, og at Tørveskæringen vil give ca. 60,000 Tons Tørv.

Sæby-Gershøj: 0 ha — 0 To
Tune: 0 ha — 0 Tons.
Ølsemagle: 0 ha — 0 Tons
Ørsted-Daastrup: 7,3 ha —
Køge Købstad: 0 ha — 0
Roskilde Købstad: 0 ha —

I Jersie-Skensved og Svogerslev Kommuner ingen endelig Opgørels regne med, at Tørvep vil blive en Smule st her nævnte, for i fler muner, der har opgi blive Tørveskæring, ver ikke i ret stort

Tørvene blive

Der kan regnes

Tørveproduktionen i de forskellige Kommuner.

Nedenfor bringer vi en Fortegnelse over Tørveskæringen i Amtets Kommuner:

I Aagerup—Kirkerup skæres Tørv paa 23,2 ha, og der forventes en Produktion paa 1200 Tons Tørv.

Borup-Kimmerslev: 13,12 ha — 5700 Tons.
Ejby-Dalby: 25 ha — 9150 Tons.
Vor Frue: 6,5 ha — 300 Tons.
Gadstrup-Syv: 3,2 ha — 1333 Tons.
Greve-Kildebrønde: 1 ha — 60 Tons.
Haudrup-Solrød: 1 ha — 20 Tons.
Herslev-Gevninge: 6 ha — 5100 T.
Himmelev: 0 ha — 0 Tons.
Hvalsø-Særløse: 17,6 ha — 15,200 T
Hvedstrup-Fløng: 17,9 ha — 1210 T.
Hyllinge-Lyndby: 2,5 ha — 50 T.
Højelse: 2 ha — 500 Tons.
Jyllinge-Gundsømagle: 45,1 ha — 8815 Tons.
Karlslunde-Karlstrup: 12,3 ha — 498 Tons.
Lejre: 0 ha — 0 Tons.
Osted: 18,6 ha — 4211 Tons.
Reerslev-Vindinge: 0 ha — 0 Tons.
Rorup-Glim: 16,8 ha — 2000 Tons.
Rye-Sonnerup: 4,0 ha — 200 Tons.
Saaby-Kidserup: 8,1 ha — 1200 T.
Sct. Jørgensbjerg: 0 ha — 0 Tons.
Snoldelev: 0 ha — 0 Tons.

Karlstrup Mose

Carl Pedersen og Ernst Nielsen arbejder med tørvegravning i Herman Hansens eng, i den nordligste moselod ved skellet til Karlslunde Mose.

Laura Larsen i Karlstrup fortæller, at hendes far i 1930 fik et par moselodder nordligst i Karlstrup Mose efter mageskifte. Lodderne blev brugt til græsning og høslet – og under krigen til tørvegravning i 1941-42.

Sammen med sin mand Reinhold Larsen og Holger Andersen, Åkærgård (tidl. Grusgravgård) arbejdede de i Mosen i de år, men holdt op igen allerede længe før krigens slutning – som så mange andre.

På et par andre lodder gravede Lauras bror, Carl Pedersen tørv sammen med Ernst Nielsen.

Tørvegravningen dengang fortæller billederne lidt om.

ælteværk

Reinhold Larsen (tv) havde et tørveælteværk ude i Mosen, hvor han sammen med Holger Andersen (th) gravede tørv.

Tørvejorden blev hældt i den store æltekasse og æltet rundt af knive fra den store aksel, der blev drevet af hesteomgangen. De 2 arbejdsheste blev passet af Laura Larsen.

En vandpumpe med petroleumsmotor postede mosevand ud i æltekassen, så tørveælten fik den rigtige konsistens.

Så blev ælten skovlet op i en kasse på hjul og trillet ud på læggepladsen. Her hjalp Lauras brødre, Johannes og Frede Pedersen, med udlægningen af ælten i en *»kørende«* tørveform.

tørv i stak

Tørvene skulle tørre og sættes i stak. *»De skulle røgles«*, hedder det sig.

Både ælteværket og hesteomgangen har Reinhold Larsen og Holger Andersen selv bygget med hjælp fra en smed i Greve.

Tørvens kvalitet kunne være svingende inden for korte afstande. Nordpå i Mosen, hvor Carl Pedersen gravede, forekom tørven bedre, den var mørkere og knap så let.

Tørvene blev brugt hjemme, men der blev også solgt til private, der selv kom ud i Mosen og hentede dem. Alligevel huggede man vidjer og kvas til komfuret, fortæller Laura Larsen. Det gav god varme.

Alle fotos: Gudrun Pedersen, 1942

Mosebrand

Små tørvebrande ude i Mosen på de enkelte moselodder f.eks. ved halm- eller kvasafbrænding var næppe helt ualmindelige hændelser op i dette århundrede. Men det var vel først, da sommerhusene kom til Mosen for årtier tilbage, hvor det også betod en fornyet sænkning af grundvandsstanden og medførte udtørring af større områder. Medvirkende kunne være pumpestationer, vandværker, kloakeringer og regnvandsafledninger. Også Cementfabriken i Karlstrup fik indflydelse på det. Denne udtørring, der gennem en tør sommer kunne være ret udtalt, medførte risiko for, at en tørvebrand kunne udvikles.

brand i 1957

Den første alvorlige brand i Mosens nyere tid var imidlertid en overfladebrand i den tørre vegetation.

Om sommeren blev et bål ud for Vibevej anledning til en næsten eksplosiv brand i Engstrup Mose, idet et skift i vindretningen fik gnister til at antænde Mosens udtørrede pilekrat og kvas.

Den chokerede dreng, der havde stået og passet bålet, blev sendt hen til købmand Casper for at alarmere brandvæsenet, mens lokale beboere forsøgte at begrænse ilden.

Branden kulminerede med flammer så høje som etagehuse og kunne naturligvis ses viden om. Før brandvæsenet nåede frem, var mange folk fra omegnen cyklet til stedet med skovle og hjalp beboerne.

tændstikker og nybyggere

Skellet dengang mellem land og by kunne så passende lige markeres, så den første bemærkning, der kom fra den tililende hjælp var:

»Man sku fan'me tage tændstikkerne fra de der nybyggere, for det var jo ikke første gang, de havde været på dén«.

Nå, men ilden blev da begrænset til selve den store lavning i Mosen, så da et større opbud af brandbiler nåede frem kort efter, var branden stort set færdig.

At folk i omegnen har haft nervøse trækninger, når de så røg derude ad ved stranden, er forståeligt, for også tidligere har frivillige deltaget i brandbekæmpelse i Trylleskoven.

brand i 1960

Der skulle en brandmand til at starte den næste brand. Denne beboer havde tændt bål med træ og haveaffald i mosekanten ud for sin grund. Det var før den kommunale skraldeordning, og sådan gjorde alle.

Efter et par uger, da bålet forlængst var udbrændt, mærkede naboerne rundt om i Engstrup Mose en noget sveden og fimset lugt. Man kunne intet se, men de blev klar over, at mosejorden ulmede rundt omkring. Varmen slog op flere steder, og når der blev gravet huller i jorden, begyndte tørven at brænde.

Der blev lagt vandslanger ud, og i et par uger fossede vandværkets vand tilbage i de opgravede huller ude i Mosen. Inde i enkelte haver var det godt nok ubehageligt at føle varmen slå op fra jorden, men ellers var beboerne ikke truet. Et enkelt sted ved Mosebuen var tørvebranden vandret et stykke vej og senere i en have slået op i en bræddebunke. Ilden på grunden blev bekæmpet med vandslanger, og huset på grunden led ingen overlast. Huset, der slap med skrækken i denne omgang, var den af beboerne så bekendte tidligere vagtbygning fra Holmens flådestation, der endte her i Mosen som et gedigent sommerhus.

I sommeren 1983 blev huset indhentet af tiden, da den solide bygning af pommersk fyr blev kvast af en bulldozer på få minutter. I haven skulle opføres en helårsbolig.

brand i Vaseengen

Omkring 1960 udbrød en mosebrand i Følhøjgårdens store fold i Vaseengen. Det skete ved halmafbrænding efter afhøstning af havre, og selv om brandvæsenet fik dæmpet branden, fortsatte den langt hen på vinteren, indtil den endelig ophørte af sig selv. (Matr. 8).

varme fødder

I 1977 blev en lille stump af Engstrupgårdens æbleplantage på østsiden af motorvejen hugget ned, stammer og kvas samlet og siden brændt af i én eneste bunke.

Da bålet efterhånden var brændt ned, viste det sig, at mosejorden var blevet antændt af den kraftige ild.

Men på selve overfladen af bålstedet kunne blot ses lysegrå aske, mens jorden mange meter fra bålet føltes varm, lidt røg kom op hist og her fra den underjordiske tørvebrand, der varede ved langt over et halvt år.

røde huller i 1983

Under voldsom halmafbrænding på Vasegårdens marker blev tørvejorden ud til motorvejen antændt et par steder, hvor den udtørrede jord brændte ned i huller, og på overfladen efterlod et tyndt, porøst og rødfarvet askelag på 1-2 kvadratmeter. Branden var næppe bemærket af mange, og efter pløjningen i efteråret forsvandt huller og brand.

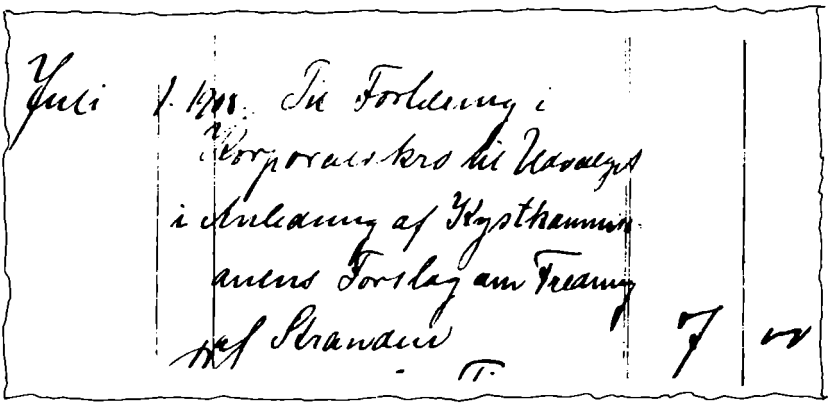

På vej mod fredningen

7 kroner

Juli 1. 1908 Til Fortæring i Korporalskro til Udvalget i Anledning af Kystkommissionens Forslag om Fredning af Stranden.

på kroen

Med disse få ord afsløres i Karlslunde Oldermandslavs gamle kassebog, at egnens første fredningsmøde fandt sted 1. juli 1908 på Korporalskroen. Her var nemlig stedet, hvor sogneråd, kommissioner og andre møder afholdtes i en årrække.

Hvilke parter, der iøvrigt deltog i mødet, eller om nærmere oplysninger i sagen har det indtil videre ikke været muligt at fremskaffe. Hvad Kystkommissionen har haft i tankerne på Stranden er uklart, men efter loven om kystbeskyttelse af 1906 skulle Staten varetage sikringen af råstoffer som sten, grus, sand osv.

Dette fredningsmøde er så meget mere bemærkelsesværdigt, som den kendsgerning, at Danmarks Naturfredningsforening blev stiftet i 1911 og den tidligste Naturfredningslov først kom i 1917. Måske er oplysningerne det ældste stykke naturfredning i Danmark, som er indskrevet i lokalhistorien?

Østsjællands Folkeblad mener efter Kystkommissionens møde den følgende dag i Køge, at lodsejerne på strækningen Køge-Karlslunde må være tilfredse med den planlagte ordning. Men om hvad?

sagførersalær

Hvilke tanker man gjorde sig i den anledning, kan man kun gisne om. Hvad har man mon forestillet sig ved begrebet »Fredning«? Et københavnsk påfund, som kunne have mødt en vis skepsis? Det vides foreløbig ikke. Kun at en roskildesagfører året efter fremsendte en regning kr. 6,75 til Therkildsen på Klintegården for sit arbejde med sagen. Hvilke interesser skulle varetages?

snaps på vej?

Nå, jeg giver gerne en snaps på Korporalskroen til den, der til Lokalhistorisk Arkiv bringer løsningen på fredningsmødet.

københavnere og nybyggere

Men det blev alligevel københavnerne, der gennem årene medvirkede til ændringer af kystområderne ved Køge Bugt. Som badegæster, grundejere og fastboende fik de efterhånden nogen indflydelse. Det er interessant at notere sig, at der netop i de opståede grundejerforeninger o.lign. allerede da var større forståelse for de stedlige naturværdier og miljøforhold, forurening osv.

storbyønsker

Det var storbyens behov for udflugter og rekreation og mangel på veje og trafikmuligheder ud i sommerlandet, som var baggrunden for de første spæde bestræbelser på at skabe åndehuller langs Køge Bugt. Og hvor det lykkedes, tog det hurtigt karakter af *»fluepapir«*. At sikre stranden og moserne var storbyønsker.

Karlslunde Strand 1906. Klinten ses i baggrunden, og båden til højre bærer navnet: »Haabet«.

lejrpladser

Naturbevarelse og oprettelse af f.eks. lejrpladser, dvs sikring af tilgængelig natur og oplevelsesmuligheder for en bredere del af befolkningen, gik den gang hånd i hånd. *»En Lejrsportsmand er altid Naturfredningsmand«*, var lejrchefens motto i lejrpladsen på Hundige Strand.

Det var ikke nok, at private udlejede arealer til lejr- og badegæster, for i det øjeblik, det var mere lønsomt at sælge til sommerhusgrunde, ville storbybefolkningens rekreative muligheder formindskes.

Derfor måtte Staten støtte offentlige opkøb af områder, der havde en sådan beliggenhed og skønhed, at natur og rekreative områder forblev tilgængelige ved en forudset byudvikling.

landevej til Køge

Omkring 1920 blev der lagt op til anlæg af en rigtig landevej til Køge. Strandvejen København – Køge blev skitseret med samtidig tanke for lejrpladser og folkeparker, helt i tidens ånd. Naturfredningsforeningen og Staten havde samme interesse i disse planer. Også en jernbane til Køge var inde i billedet.

Strandpark

I vor del af Køge Bugt blev i 1922 foreslået, at der skulle erhverves et ca 150 ha stort strand- og moseområde ved Karlstrup Strand. De store tanker led desværre skibbrud undervejs.

Trylleskoven

Men så meget desto glædeligere var det, at Gl.Kjøgegård trådte til, og som foregangsmænd viste vejen for naturbeskyttelse og fredning *»til Bedste for Almenheden«* ved fredningen af Trylleskoven, Karlstrup Strand i 1928.

At private jordejere kunne gå med til en fredning vakte dengang berettiget opsigt, men i årene der fulgte, viste det sig desværre ofte, at det var private og store jordejere, der rundt om i landet sikrede dansk natur, mens amter og kommuner var temmelig påholdende.

Efter Gl.Kjøgegård i 1928 lod Trylleskoven frede ved en frivillig overenskomst med Danmarks Naturfredningsforening, forudså initiativtagerne faren for, at den landskabelige sammenhæng mellem kyst og det dyrkede land skulle mistes.

En fredning af mosen kunne forhindre spekulationsprægede udstykninger.

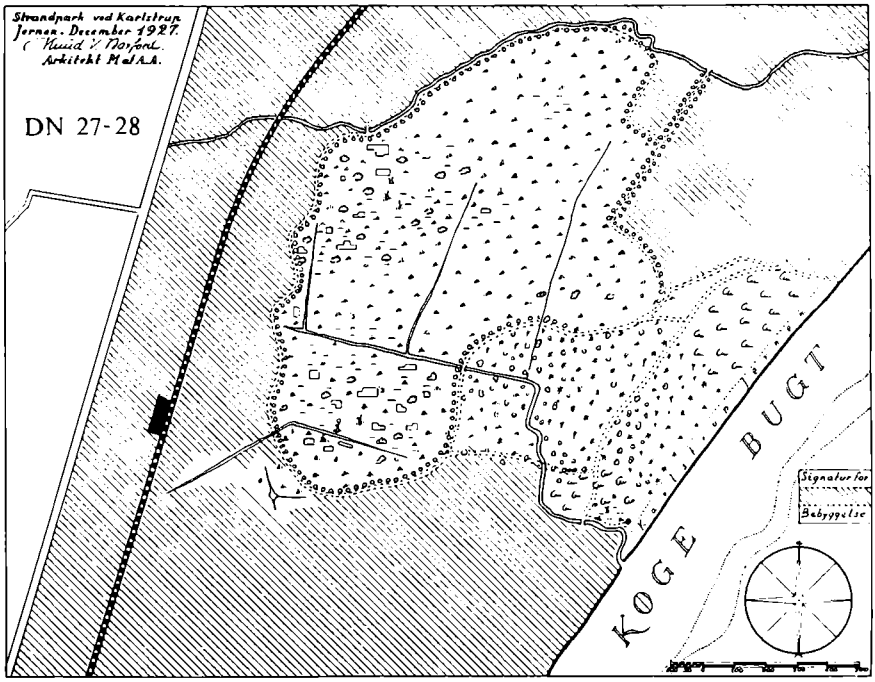

Forslag til fredning af Mosen og Trylleskoven. År 1927 ved K.V. Barfoed.

fred mosen

Arkitekt K.V. Barfoed udtrykte sig således:

»Selvfølgelig bør hele Mosen, der ligger op til det nu fredede Terrain sikres mod Bebyggelse og med Tiden indgaa i Strandparkens Areal.

Alt, hvad der i Øjeblikket skal gøres, er at forhindre, at Mosen udstykkes. Man skulle mene, at ingen vil tænke paa at udstykke og sælge Grunde i en Mose, der alene ved sin ringe Højde over daglig Vande og i sin Mangel paa fast Bund i ringe Dybde, er uegnet til Bebyggelse, – men det ser man desværre ske Gang paa Gang. En smart Mand, en tør Sommer og et uvidende Købepublikum er tilstrækkelig til her som andre Steder at ødelægge et Stykke dansk Natur baade for sig selv og for andre«.

Om selve det landskabelige udsyn og skønhed nævntes endvidere:

»Selve Mosen kunde som nu ligge hen til Græsning og lidt Agerbrug, og fra »Jernen« vilde man over Mosen have en Udsigt af stor skønhed, og foruden dette kunde man her nyde de Naturværdier der heldigvis aldrig kan tages fra os – de drivende Skyer en Sommerdag eller Snefladerne isprængt Mosens gule og brune Farver på en Vinterdag – for ikke at tale om Solnedgangene – Sommernætternes Mosebryg og Sommermorgenens kølige Stemningsfylde med den begyndende Fuglesang fra Mosens Siv og lave Krat«.

Egns-planudvalg

Men en mosefredning var der dengang ingen kræfter til. Ingen forestillede sig vel heller, hvordan landskabet så langt væk fra storbyen skulle kunne ændre sig bare på få årtier.

Så Barfoeds velbegrundede skepsis og pessimisme slog desværre til, selv om der i midten af 30'erne var udsigt til sikring af et større naturområde omkring Mosen og Trylleskoven. Statens naturplanlægning i københavnsområdet var forud for sin tid – derfor gik det som det gik!

De københavnske planlæggere under Egnsplanudvalget hørte ellers til de bedre, med indsigt og overblik, med visioner, der viste vejen for senere naturplanlægning, men dengang ikke i rimelig grad fik heldet med sig, beklageligvis må man nu konstatere. Det var i 11. time, og meget blev tabt på gulvet, da storbyens udvikling ligesom løb ud af kontrol.

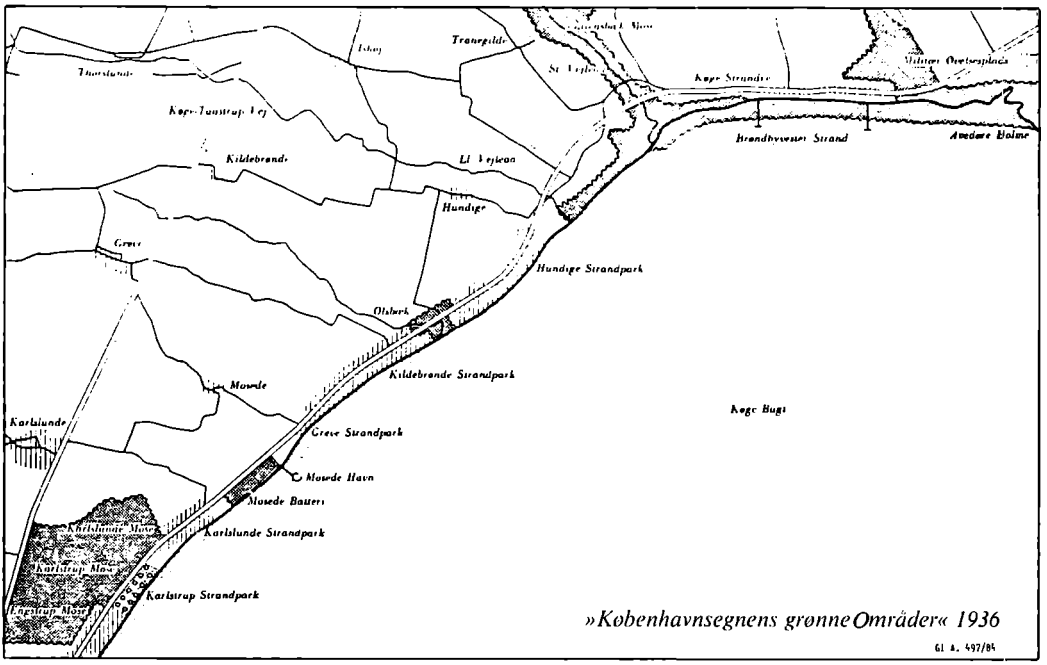

»Københavnsegnens grønne Områder« 1936

Nordsjællands herligheder mod Hedens kedsommeligheder

I planforslaget til Københavnsegnens friluftsområder står Karlstrup Mose som det ensomme modstykke til det langt mere naturskønne Nordsjælland, der med sine skove og søer havde et æstetisk bedre udgangspunkt i det bakkede landskab. Mosen var så meget desto mere værdifuld, da mangelen på naturkvaliteter var så udtalt. Den moderne Betonvej langs kysten var netop anlagt, og presset på strandområderne såvel som Trylleskoven var yderst føleligt.

fred mosen

Om en fredning af de mange moselodder i Mosen hed det:
Det anselige Moseareal omfattende Karlslunde Mose, Karlstrup Mose, Engstrup Mose og Vase Eng foreslaas fredet og bevaret som Naturpark. Arealet mellem det fredede Strandareal og Karlstrup Mose foreslaas erhvervet til Lejrplads. De øvrige Markjorder langs Moserne foreslaas tilplantet som Skov. Denne vil komme til at ligge i umiddelbar Tilknytning til Stranden og vil i høj Grad forøge Kystens Værdi som Udflugtssted«.

Planen og mosefredningen blev senere fulgt op af Dansk Arbejdes Københavns Udvalg, der pegede på en række lavt boniterede arealer omkring København, som egnede til skovplantning.

Krigen om økonomiske forhold fik naturfredningsplanerne ned i mølposen, selv om der blev gjort forsøg på at finde udveje for en lejrplads ved Strandvejen.

pift i fløjten

Gennem årene havde man jo talt meget om toget til Køge og i 1940 mærkede man der var alvor bag. I banetracéet på Karlslunde Strand gik folk og satte mærker af til banen, der nok lige ventede om hjørnet. Det var kun et spørgsmål om tid – 43 år blev det for at være helt nøjagtig. Banestrækningen er altså noget af den ældste egnsplanlægning, der blev ført ud i livet. De første sommerhuse skød op i Mosen, og efter krigen kom der igen fart over feltet. I Karlstrup Mose, omkring Mosevænget, kunne man i 1947 slutte sig sammen i den første lokale grundejerforening: »Karlstrup Mose«.

væk fra byen

Landliggerne, pionærerne, københavnerne, badegæsterne, søgte fred og natur, frisk luft og sunde fritidssysler. Det fik de også, men med en arealkrævende storby lige i hælene.

Sommerlivets glæder i et frodigt og fortættet fugleperspektiv ved tegneren P. Haagen Jorgensen (Politiken aug. 1935).
»Den store Valfart ud i Naturen« ad den nye strandvej fascinerede i den grad forfatteren Emil Bønnelycke, der priste den pragtfulde betonvejs trafik og betydning for de blege københavnere. Fra Vesterbros dystre lejekaserner såvel som fra andre bydele gik strømmen sydpå i bil og bus, med motorcykel, cykel og barnevogn eller blot til fods.
At fredfyldte og uopdagede idyller ved Køge Bugt blev rendt over ende var forfatteren ikke blind for.
Trods enkelte lyspunkter var turen til Køge også en hård belastning for den æstetiske sans. Den planløse vrimmel af huse og skure langs vejen måtte vel engang vige for en mere hensigtsmæssig bebyggelse, trøstede forfatteren sine læsere i Østsjællands Folkeblad (1935).

Planer og planer

I perioden fra 1950-80 brød København ud af sine fysiske og psykologiske rammer i et velstandsboom med nye bolig- og fritidsvaner, hvor bilismen spillede en fremtrædende rolle. Perioden kendetegnedes ved en overvældende strøm af overordnede planer og styringsmekanismer, af hastige ændringer og en storby, der forekom at vælte sig uimodståeligt og måske uforståeligt ud i landskabet.

Det var en stor mundfuld, og for Mosen var det ikke længere et spørgsmål om landbrugets behov, men mere abstrakt, hvordan arealet tog sig ud på tegnebrættet, når man skulle prøve at styre byudviklingen med hensyntagen til helheden.

Mosen i knibe

På lokalt hold betød det udstykning til sommer- og helårshuse. Nu var jo allerede kystområderne okkuperet, så man rykkede lidt længere ind i landet. Der blev udstykket og tjent penge, det kunne ingen fredningsinteresser hamle op med. Byen nærmede sig, omringede og trængte videre ind i Mosen.

Mange af disse planer nikker man genkendende til. Fingerplanen, Byudviklings- og Egnsplaner, Planlægning for Køge Bugt, Regionsplanen, samt S-tog og motorveje, på mere lokalt hold udmøntet i Inder-, Mellem- og Yderzone, hvor Mellemzonen betragtedes som fremtidigt byggeområde, der inden for en kortere fremtid kunne overføres til Inderzone=by.

zone-områder

For at planlægningen skulle fungere måtte zoneinddelingen respekteres, til en ny plan rykkede Mellem- og Yderzone en klasse op. Konsekvensen var f.eks. at i Mellemzonen måtte kun bygges helårshuse af beboere med lokal tilknytning, dvs kommunens egne indbyggere, mens sommerhusbeboere ikke fik tilladelse til det.

hvor står din cykel?

Men planlæggerne i København kendte ikke Karlslunde-Karlstrups særlige »cykelregulativ«, der fik kommunens indbyggertal til at stige hurtigere end forventet, og det var, hvad man ønskede her. En lokalpolitiker siges at have defineret »tilhørsforholdet« på sin egen relevante måde. »Hvis en mand stiller sin cykel op ad en telefonstolpe, og det finder sted her i kommunen, ja så må han jo på en eller anden måde have lokal tilknytning«. Det er nok lidt spøgefuldt udtrykt, men dækker vel den lokale interesse i at få sat skub i udviklingen, med centre, skoler, haller, stationer osv.

kun 132

En udvikling blev det under alle omstændigheder, og Mosen måtte også bære en del af omkostningerne. Der blev gået friskt til sagen, og i Engstrup Mose (Hovgårdens Grundejerforening) regnede ejeren oprindelig med udstykning af 348 grunde, men det blev kun til 132, idet kommune og andre myndigheder ikke ville tillade mere. Kommunens holdning var nærmest den, at Mosen ikke egnede sig til andet end *»grønt område«*.

for hurtig

På Åvejs sydlige side ud til Engstrup Mose findes rester af fundamenter til flere sommerhuse, hvor ejeren af udstykningen dengang var lidt for hurtig i optrækket. Udstykningstilladelsen blev givet af en daværende bygningsinspektør, men det var under falske forudsætninger fra ejerens side. Sommerhusene stod der flere år, indtil ejeren blev dømt til at fjerne dem.

Plantagen i Skalbagen

fredning i 1956

Dette år blev det åbne græsningsområde vest for Trylleskovens p-plads endeligt fredet efter flere års sagsbehandling. I nogle år før fredningen havde man tilladt en lille lejrplads ved p-pladsen, og under den sidste periode i fredningsfasen var Friluftsrådet med inde i arbejdet på at etablere en moderne campingplads, og det var på denne baggrund, at fredningen blev gennemført.

Statens ejendom blev derefter overtaget af Københavns Kommune, og imens blev arealet tilplantet med løv- og nåleskov efter beplantningsplanen for campingpladsen. Trods det store forarbejde og afdræning standsede planen.

Grundejerforeningerne i Mosen var imod en campingplads af flere grunde. Forhandlinger om leverance af vand til pladsen fra foreningernes vandværker førte heller ikke til noget.

ingen camping

Campingpladsen fik uofficielt sit endelige grundskud i 1973, da Planlægningsudvalget for Køge Bugt meddelte Dansk Camping Union, at man helt afgjort måtte afvise en sådan indretning pga områdets status som fremtidigt byparkområde. Det var en tanke, som Solrød Kommune støttede. Forhandlinger mellem Københavns og Solrøds kommuner om salg af arealet har ikke ført til noget.

Mod øst ved p-pladsen er der nu et åbent strandoverdrev, som har stor botanisk interesse. Desværre ødelægges det ved hundetræning og hundehuller, og mange steder smides affald af det besøgende publikum på p-pladsen.

ingen sti

Plantagen, som det jo blev til, opdeltes i 1976 af en banedæmning til S-togsstrækningen København-Køge.

Allersydligst blev bygget en stitunnel, men den fører ikke fra og ikke til noget sted.

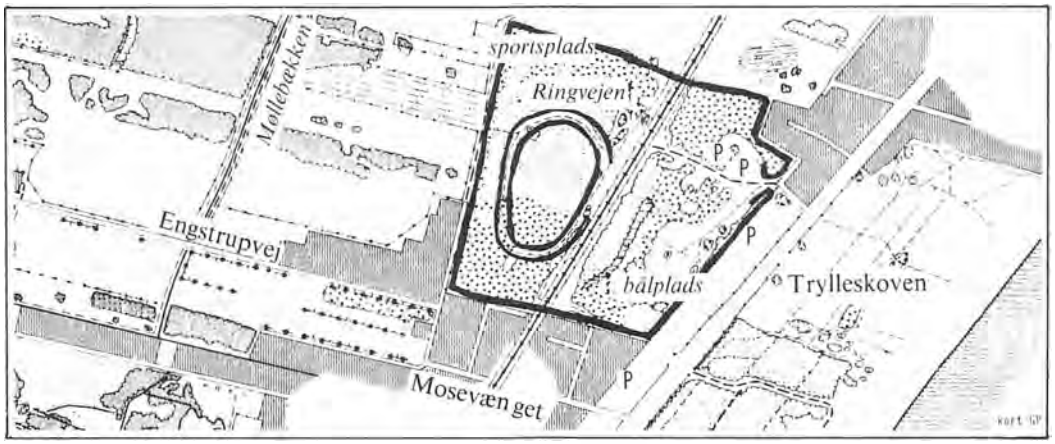

På basiskort GP er campingpladsen skitseret efter kort fra Turistforeningen for Danmarks Lejrpladskonsultation, maj 1953.
I det østlige område skal første afdeling indrettes med plads til ca. 100 småtelte og 80 pladser til store telte, biler med telt eller campingvogne.
Vest for den store bålplads skulle campingpladsen senere udvides omkring Ringvejen. I det nv-hjørne var skitseret en sportsplads.

Engpark og naturpark

Omkring 1960 foregik væsentlige ændringer i Karlslunde Mose-området som følge af større udstykninger. Jønssons Sønderholmgård var blevet udstykket og byudviklingen fortsatte bogstavelig talt på gyngende grund ude i Mosen.

Det gjaldt ved projekteringen af Karlslunde Mosevej, der fra en mindre grusvej nu blev gjort bredere og asfalteret, og ikke mindst de lave vandlidende moselodder, der blev til Engparken. Også kommunens ekspropriation af Kongens Enge kom ind i billedet.

4 bajere for en englod

Under en åstedsforretning med lodsejerne vedr. vejens udvidelse, syntes kviegræsningen i de ret saftiggrønne enge nu at have fået en så betydelig værdi, at daværende sognerådsformand, gårdejer Valdemar Pedersen lidt overvældet skulle have sagt: *»Det var enge, man i sin tid købte for 4 bajere«.*

byggekonsortium

Ved behandlingen af et lokalt byggekonsortiums udstykningsplaner for Engparkområdet var Karlslunde-Karlstrups tekniske udvalg, kaldet »Oversogneråd«, ude af stand til at behandle sagen, fordi 3 af dets 5 medlemmer var inhabile i sagen, enten som lodsejer eller med relationer til konsortiet, fortæller daværende medlem Ib Arne Rahr. Sagen faldt ud til byggekonsortiets fordel på et følgende sognerådsmøde.

pilotering og retssager

Byggeriet, hvor det også var på tale med nærbutikker langs Mosevejen, fik ret uheldige følger. Flere huse begyndte at synke, der måtte efterpiloteres, og senere fulgte et par retssager.

På de lavere dele af Engparken blev der både piloteret og foretaget store opfyldninger.

Egentlige forslag om Mosens afgrænsning og fremtid som rekreativt område, så man nu ikke noget til under udstykningerne i Karlslunde. At der overhovedet skulle bygges i Mosen, forekom lidt ubegribeligt for flere.

Bygherrens senere ønske om at bygge flere rækkehuse på en del af Engparkens grønning blev afslået af Karlslunde-Karlstrup Kommune.

At mosen nok engang måtte få en fremtid på en eller anden måde som rekreativt område, efterhånden som strandområderne blev udbygget, havde kommunen dog gjort sig visse tanker om.

I den kommunale vejviser i 1962 skrev kommuneingeniøren, hvordan man forestillede sig udviklingen, set i lyset af den kommunale og overordnede planlægning:

naturpark

»Boligområderne placeres mellem kysten og den projekterede Vestmotorvej med plads til 20.000 indbyggere i oplandet til Mosede S-station og 5.000 ved Karlstrup S-station. Mellem Vestmotorvejen og Koge-Tåstrup landevej anbringes et industriområde for lettere industri og håndværk.

De store mosestrækninger mellem boligområderne i Karlslunde og Karlstrup tænkes anlagt som en stor naturpark, der sammen med den mere end 2 km lange offentligt tilgængelige strand ved Trylleskoven og Mosede fortet vil byde kommunens fremtidige borgere de bedst tænkelige rekreative områder«.

Man må så 20 år senere erkende, at det er svært at spå, især om fremtiden. Udviklingen blev på visse punkter anderledes end tiltænkt, også på ganske overraskende vis.

At det i høj grad skyldtes udefra kommende påvirkninger, ja endog den internationale økonomi og oliekrise i 1970'erne nævnes blot og er givet læseren bekendt.

Ved Karlslunde Station (»Mosede S-station«) henligger stadig større landbrugsarealer, der venter på udstykning. Og på Karlstrup Strand ved Jernvejsgården blev den forventede bebyggelse af K.A.B. udskudt i en uvis årrække.

ud med station

Byggeriet skulle sættes igang i 1970'erne, men da også Trylleskoven Station (»Karlstrup S-station«) blev skrinlagt, har det medført nye overvejelser af områdets fremtidige antal boliger.

industri til boliger

I Karlslunde etableredes vest for motorvejen et meget mindre industri/håndværksområde end først skitseret, og i stedet for blev anlagt et rækkehuskvarter ned mod Karlslunde Mosevej (Søhøj). Stort lokalplanslagsmål i 1984.

boliger til skov

Søndergård som var tiltænkt anvendt til boliger er netop tilplantet og hedder nu: Karlslunde Skov.

I Karlstrup er den såkaldte »Mellemzone«, der senere var tiltænkt industri o.l., blevet er hvervet af Solrød kommune i 1982, og skal i årene fremover omdannes til skov og andre rekreative formål.

Uanset de kommunale fremtidsudsigter, skete der nu ikke væsentlige ting i de følgende år, med mindre man regner påbegyndelsen af motorvejen. Mosen var grøn, men endnu ikke moden til planlæggernes direkte søgelys. I Mosen fortsatte omdannelsen fra sommerhusområde stille og roligt til helårsbebyggelse, med enkelte før sete knopskydninger, som f.eks. i Engstrup Mose.

smart mand tør sommer

Omkring 1964-65 blev 6 grunde udstykket for enden af Hovgaards Allé og Moseagervej ud mod Engstrup Mose, efter dispensation fra Landbrugsministeriet, fortæller Gunner Borgstrøm.

Grundene stod under vand det meste af året. De kunne kun sælges i højsommeren, og når områdets pumpestation fungerede. Grundejerforeningen, der gennem årene havde adskillige kontroverser med sælgeren, satte advarselsskilte op, hvor man gjorde evt. købere opmærksomme på ulemperne. Skiltene blev fjernet af sælgeren, men andre naboer lod skiltene stille op i deres egne haver.

Grundene blev solgt til en lavere pris, hvor køberen så måtte tilføre adskillige vognlæs jord, for at grunden kunne bebygges. Der er idag helårshuse på alle grunde.

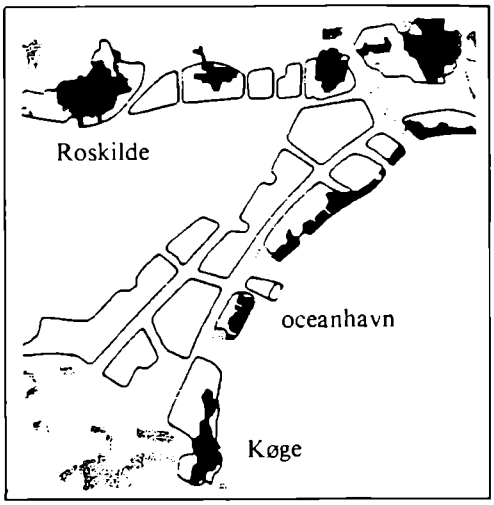

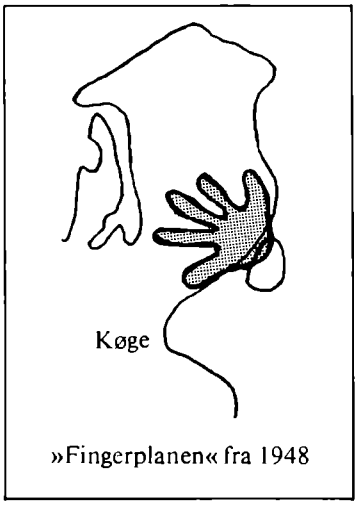

Egnsudvalgets Principskitse 1960. Udsnit GI A. 497/84

Oceanhavnen

Det utroligste udslag af planlægningsvisioner synes Egnsplanudvalget at stå for, da man i 1960 fremlægger en principskitse, der angiver mulighederne for industri, havne og byer uden for København.

oceanhavn

Udvalget havde bl.a. undersøgt havnemulighederne med 10 m dybt vand så nær kysten som muligt, samt prisen. Her havde kyststrækningen ved Trylleskoven flere fordele frem for en havn ved Avedøre.

Læseren må forestille sig en kæmpe industrihavn ude foran kysten af Trylleskoven, og andre industrianlæg placeret i den nærmeste del af Mosen.

nej-tak

Skulle man tage planen alvorligt? Beboerne var målløse over havnen og industrier andre steder langs Bugten. Det var ikke til at forstå, men for en sikkerheds skyld sendte Fællesrepræsentationen af Grundejerforeninger ved Køge Bugt et utvetydigt nej-tak brev til Folketinget, og der vankede flere drøje hug – fra en lokal politiker, der ikke bare stillede sig op og klappede i sine hænder over sognekommunernes nye tiltænkte status som del af Storkøbenhavn.

egnsødelæggelse

Den lokale politiker, amtsrådsmedlem Anders Ploug, fulgte planen helt til dørs ved at erklære den dødsdømt på forhånd. Det var en vred Ploug, der udtalte, at de derinde i København skulle passe på, at folk ved Køge Bugt fik den opfattelse, at Egnsplanudvalget var lig med Egnsødelæggelsesudvalget!

Den gigantiske luftspejling forsvandt lige så stille ud i brokkassen. Mon planlæggerne selv troede den realistisk?

Dagbladet juli 1961.

De fleste af de udtalelser, der forleden faldt om udviklingen langs Køge Bugt ved Københavns amtsraads møde, gik ind for Egnssekretariatets principskitse. I relation hertil udtaler sogneraadsformand, amtsraadsmedlem A. Ploug til Dagbladet, at »nu bor amtsraadsmedlemmerne i Københavns amt jo ikke ved Greve, Karlslunde eller Solrød Strand, ellers havde de nok set anderledes paa forholdene«.

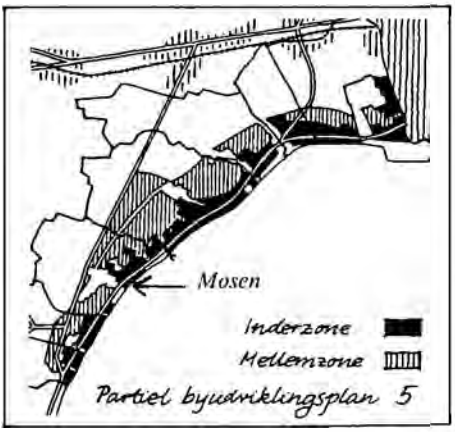

Udsnit af Partiel Byudviklingsplan 7. feb. 1962. (Køge Bugts grønne områder s. 12).

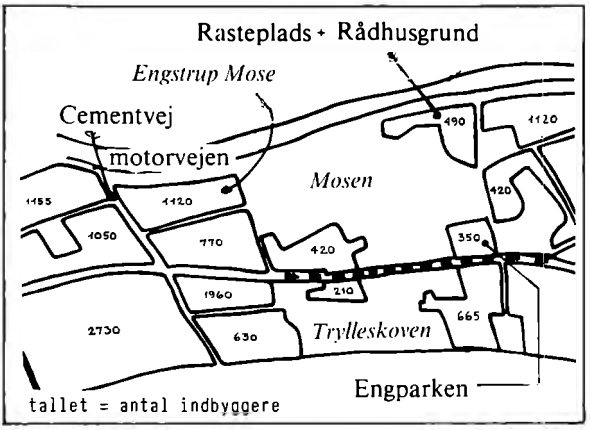

Udsnit af 1. udkast til Dispositionsplan 1962 PKB.

Dispositionsplanen

I 1961 vedtog Folketinget dén lov, der specielt tog sigte på byudviklingen mellem København og Køge: »Lov om planlægning af Køge Bugt området«.

Køge Bugt finger planlægges

Denne lovgivning skulle koordinere statens og kommunernes detailplanlægning og løbende planrevisioner. Det sidste var ikke mindst vigtigt. At se mange af disse planer i kronologisk rækkefølge viser bagefter, hvordan centre, skoler, veje og bykvarterer, samt S-stationer blev skubbet rundt inden for et bestemt område. Det varede en del år før de fleste brikker fandt deres blivende plads.

At ingen, ej heller planlæggerne, fuldt ud kunne overskue udviklingen og konsekvenserne, skal ikke lægges nogen til last, og planlæggerne selv var sig bevidste om de ændringer, der måtte komme undervejs.

år 1966

Planlægningen kulminerede i en foreløbig oversigt over fremtiden for Køge Bugt i en stor Dispositionsplan med angivelse af en etapevis udbygning helt frem til 1979.

Et kig i krystalkuglen er ikke helt så underholdende som Dispositionsplanernes store visioner, der for Mosen bl.a. skitseres i Arealanvendelse og Etapeplaner.

camping pladser og meget mere

I Karlslunde Mose angives sted for en campingplads, altså nabo til den senere så omdiskuterede rasteplads, eksproprieret til formålet i 1967. Man ser for sig et rekreativt superland.

Boldfælleden, som der slet ikke var tænkt på dengang, trådte sine barnesko derude i Mosen som »Legeplads med leder«, og i Plantagen ved Trylleskoven optræder campingpladsen denne gang som »Vandrerhjem«. Altså dén campingplads, der altid har været omtalt hér, så der er tale om 2 campingpladser. I Engstrup Mose vises børnehave og skole.

På en bakkeskråning ned mod Karlslunde Mose er angivet en kirke, men i senere planer forsvandt den andetsteds hen.

I Kongens Enge er området udlagt til offentlige formål, som f.eks. skole, sportsanlæg, ungdomsklub, friluftsbad og børnehave.

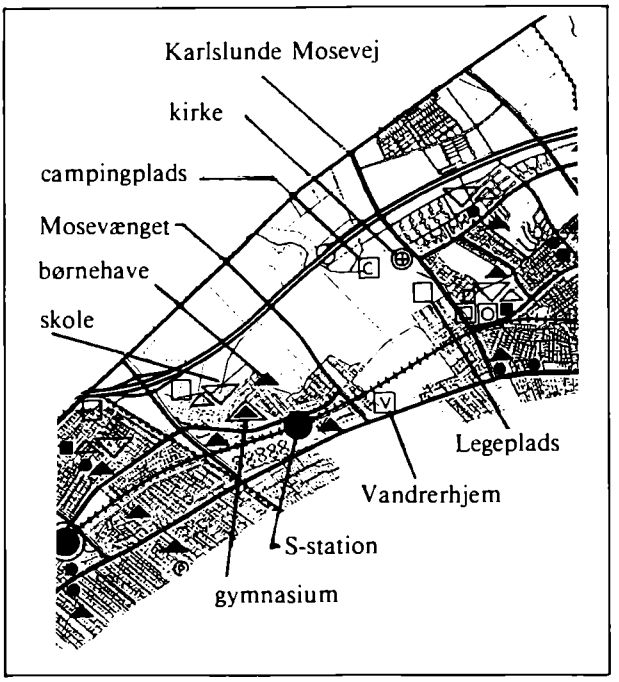

Dispositionsplanens 3. etape 1975-79. Udsnit

Rådhusgrunden

I 1960'erne var der tanker fremme om at bygge et nyt rådhus til Karlslunde-Karlstrup Kommune. Rådhuset var tænkt placeret på bakkeskråningen syd for Karlslunde Mosevej, ned mod Mosen.

Rådhuset blev imidlertid ikke til noget, for ved kommunesammenlægningen i 1970 skiltes Karlslunde og Karlstrup og gik til hver sin storkommune. Derved blev Mosen også skilt af en kommunegrænse.

De nye storkommuner fik hurtigt brug for rådhuse, der svarede til et større bysamfund, så Greve Kommunes nye rådhus kom til at ligge centralt i den nye kommune med center, S-tog, svømmehal og gymnasium.
Byzoneområdet, som det var blevet til i Dispositionsplanen, skulle åbenbart bruges til noget.

64 rækkehuse

I 1971 havde Teknisk Udvalg godkendt et forslag fra Greve Boligselskab om opførelse af 64 to-etages dobbelthuse, hvad der i heldigste fald krævede en ændring af arealets status. Det gik ikke.

fred udsigten

En lokal beboer forsøgte først at få fredet udsigten over Mosen, men det vandt ikke gehør, hverken i kommunen eller Danmarks Naturfredningsforening.

Det kommunale oplæg havde været at få udarbejdet et *»bebyggelsesforslag, der tilgodeser arealets naturskønne beliggenhed (udsigt over engarealer mod syd)«.* Beboerne omkring Prinsesseparken havde samme naturopfattelse, og det resulterede i flere hundrede beboerprotester for at friholde arealet for bebyggelse. Planlægningsudvalget for Køge Bugt udtalte sig til fordel for beboerne.

Udsigt fra Rådhusgrunden over Karlslunde Mose, sept. 1983.

Der forløb nu et par år, inden beboerne i Prinsesseparken igen fik »sløret« udsigten.

I Kommunens Dispositionsplan for Mosen og et midlertidigt udkast til lokalplan 13.02 kørte man videre i de vante spor med idéer som boliger eller nærhaver.

grønt område

Det blev senere tiltænkt til »landbrugsformål« i lokalplanen, men i facit nåedes formuleringen: Grønt område til offentlige formål.

Fritidshaverne har man senere i et idéoplæg foreslået at lægge syd for Karlslundegården, men i Kommuneplanforslaget er de ikke med.

dejlig udsigt

Formodentlig kan Rådhusgrunden efter fredningen og lokalplanen henligge som det er nu: Kornmark med dejlig udsigt fra vej og mose. Det er et landskabstræk, der må bevares som sammenhæng med Mosen. Arealet omtales og kendes stadig lokalt som: Rådhusgrunden.

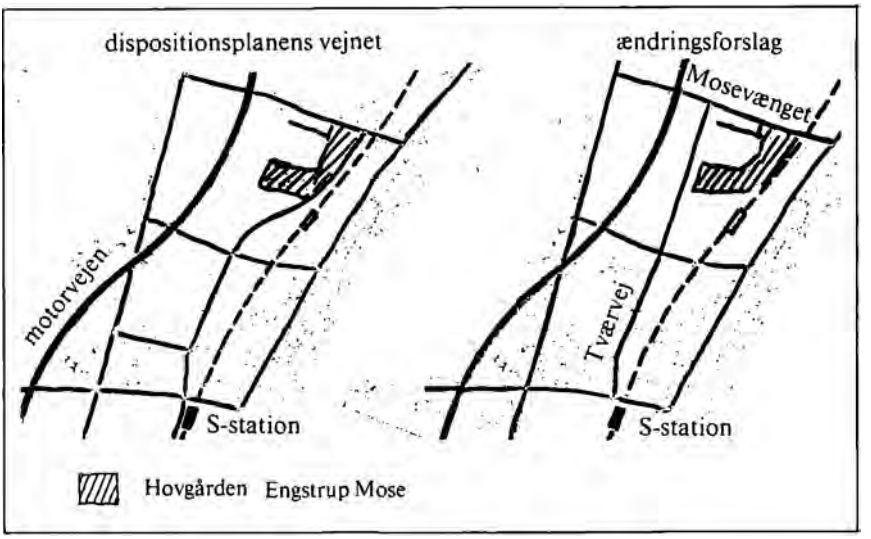

Efter: Overordnet vejplan Solrød Center, marts 1975.

Tværvej eller ej

lille streg

Det var under gennemlæsning af kommunens oplæg til det nye Solrød Center, at jeg faldt over en ganske lille streg på en skitse, der forestillede områdets store veje og forbindelse med Centret. Herunder begrunder kommunen, hvorfor det må overvejes om tiden er inde for en revision af vejplanen. (Dvs. ændring af vejnet i Dispositionsplanen.) Lille streg = Tværvejen!

stor streg

I kommunens tekniske forvaltning var stregen som fordelingsvej detaljeret indtegnet på et kvadratmeterstort kort, og her fik jeg forklaret, hvordan den i trafikmæssig henseende ville passe i området. Men vejen var selvfølgelig ikke vedtaget nogen steder. Det sidste var jeg glad for, men ikke glad nok.

ødelægges Mosen?

I Sydkysten indrykkede jeg et læserbrev »Skal Karlstrup Mose ødelægges?«, hvor jeg lidt provokerende gør opmærksom på vejplanen og naturens værdi. Der kom aldrig noget svar fra kommunen eller byrådet, men de lokale grundejerforeninger i Mosen rettede selv henvendelse til kommunen om Tværvejens forlængelse gennem Mosen.

»avisand«

Grundejerne blev bibragt det sikkert ret korrekte indtryk, at det intet havde på sig. Det var en »avisand« læses i foreningsarkivet.

Lidt forståelig uro hos grundejerne, der årene før havde haft møder og ført korrespondance med kommunen om udarbejdelsen af en partiel byplan (idag: lokalplan).

byplaner vedtages ikke

F.eks. blev der under et beboermøde dengang fremført en kommunal tanke om muligheden for et gymnasium i Engstrup Mose ud for Hovgårds Allé. Det vandt ikke gehør hos grundejerne.

Senere fik grundejerne oplyst, at det ikke blev til noget med byplanen. Denne plan nr. 17 og dens forgænger nr. 8 er således aldrig blevet vedtaget.

kun en streg

Under mosesagen fik jeg atter forevist kortet på teknisk forvaltning. For at få en offentlig tilkendegivelse omkring vejens mulige forlængelse op gennem Mosen, bad jeg derfor på et byrådsmøde om en kopi af kortet. Det meget enkle svar var, at hvis planen eksisterede, kunne den fralægges enhver form for vægt. Det var naturligvis glædeligt at se vejen forsvinde offentligt, og i forbindelse med byrådets stillingtagen til en evt. fredning ganske tilfredsstillende.

nu: lokalplan

Den noget svævende og uafklarede byplansituation fandt ikke sin afslutning før lokalplanarbejdet i 1979-80, hvor man nærmest stadfæstede byområdets bebyggelsen inden for byzoneområdet. Mosevængets udvidelse og forlægning gennem Mosen var da allerede definitivt opgivet.

hensyntagen

»Det er Byrådets hensigt, at lokalplanen skal fastlægge rammerne for områdets overgang fra sommerhusbebyggelse til helårsbeboelse under hensyntagen til de omliggende rekreative arealer og områdets specielle karakter og miljø«, (apr. 1980) fortæller lokalplanen.

En større bro fra 1977 over Mosevænget, som skulle passe med denne vejs fremtidige status, er sammen med Engstrupvejsbroen de eneste lokalhistoriske minder om et ambitionsniveau, der siden 60'erne gav sig udslag på tegnebrættet, men ligesom en forlænget Tværvej aldrig havde nogen rimelig berettigelse.

hvordan var forslaget til byplan 17?

At se offentlig planlægning dreje kompasset rundt inden beslutningen træffes, er ingenlunde enestående. Det kan derfor være interessant at tage et lokalhistorisk tilbageblik til situationen et halvt år før »avisanden« og se lokalplanens seneste forgænger: Byplan 17 fra okt. 1974. Denne har nemlig aldrig været offentlig fremlagt eller er kendt af beboerne i Mosen, men er blot omtalt med få ord i lokalplanernes oplæg.

I Forslag til byplan 17 skulle et par af brikkerne i Karlstrup Strandområdet skubbes på plads. Det drejede sig om 1. Karlstrup Strandskolen (Vasegårdsskolen) og 2. Vej- og stiforhold med henblik på Engstrupvej (Mosevænget). Det kunne være løsninger, der også ville påvirke udformningen af det kommende byområde og vejføringer på Jernvejsgården og ved S-stationen.

politik er det muliges kunst

Dette byplanforslag var bemærkelsesværdigt på 2 væsentlige punkter. For det første blev Engstrup Mose foreslået som forbeholdt til offentlige formål: »Park, skole, idrætsanlæg mv«, i Zone 1. Det var netop dette landzoneareal, som et par jordspekulanter i 50'erne måtte opgive at udstykke, efter flere forgæves forsøg. Det andet væsentlige punkt var Tværvejens forlængelse til Åvej, og heraf måtte følge forlængelsen til Mosevænget, som 2 kortskitser i byplanarbejdet da også viser på lidt forskellig måde.

streg i regningen

Forslaget til byplanen fik i nov. 1974 et flertal bag sig i Ejendomsudvalget, mens Økonomiudvalget samme dag ikke kunne anbefale planen, så flere års anstrengelser med planlægning havde endnu ikke givet brugelige resultater.

Min skitse efter Byplan 17. okt. 74, samt 2 kortskitser fra byplanarbejdet.

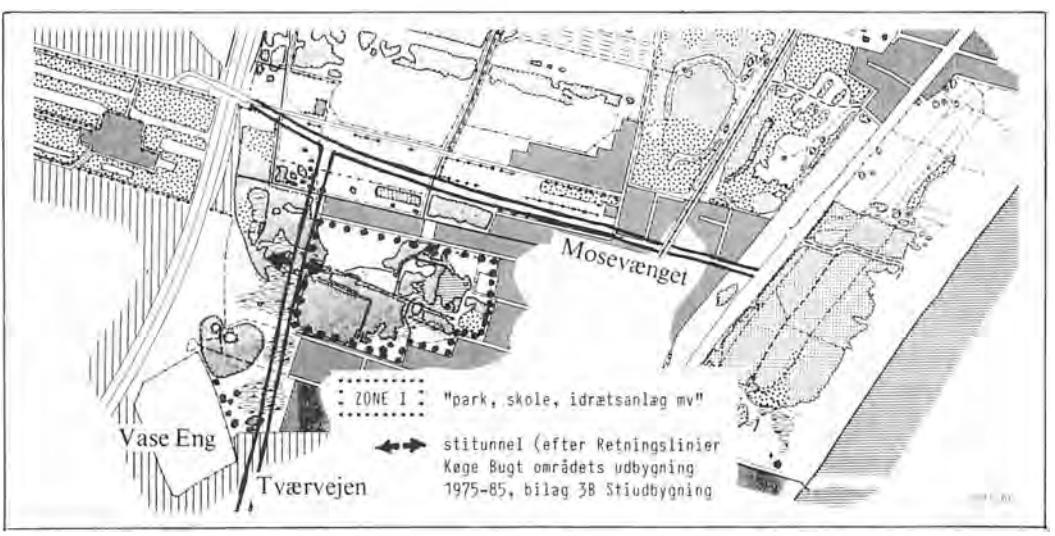

Flere visioner

Op gennem 1970'erne stod det mere og mere klart, at Mosen med Trylleskoven og landskabsstrøget mod vest blev fremhævet som særlig værdifuld natur ud fra flere synspunkter.

Men på lokalt hold var byudviklingen stadig langt vigtigere end de fredningsmæssige og rekreative interesser. Derfor skulle Mosen senere bruges til anlæg, der egentlig må regnes til byzonefunktioner, men desværre skubbes ud over kanten af byzonen – her: Ud i Mosen.

efterslæb

Fred fik Mosen ikke, selv om Boligministeriets betænkning i 1972 konstaterer et *»betydeligt efterslæb«* mht fredning og opkøb af arealer til nærrekreative formål ved Køge Bugt. En erkendelse, der går igen i den større planlægningssammenhæng, men i virkeligheden ikke fandt større grobund.

Det er jo da også ejendommeligt, at hele hovedstadsudviklingen foregik for at tilgodese det store flertal af borgere, der endnu ikke boede, endsige kendte eksistensen af den kommune, de få år senere skulle rykke ud til. Da de kom herud var bymønstret stort set fastlagt, uden de havde haft nogen indflydelse på planerne, af de lokalpolitikere, der få årtier før klarede kommunens trivsel fra et par kontorer i en mindre villa.

Greve Kommune fik i 1975 foretaget en mindre sondering af terrænet, hvorom Københavns Skovdistrikt udtalte sig kortfattet, men med flere velovervejede betragtninger.

I 1976 udsendte Solrød Kommune sin grønne skitse: *»Grøn Plan«*, der fik en god modtagelse. Landskabsarkitekternes generelle synspunkter bekræftede Mosens naturværdi:

grøn plan

»De to moseområder Karlstrup Mose *og* Jersie Mose *udgør grønne kiler i byområdet langs Køge bugt og danner således adskillelsen til nabokommunernes byområder og forbindelsen mellem stranden og landzoneområderne.*

En stor del af dem har byzonestatus, og det er således i nogen grad op til den kommunale byplanlægning i hvor høj grad de skal rumme bymæssig bebyggelse.

Områderne rummer idag uberørte mose- og engstrækninger, som – hvis de lader sig bevare – vil kunne fungere som særdeles værdifulde rekreative naturområder i umiddelbar kontakt med byområderne. Det må overvejes i hvor høj grad et behov for legeparker, boldbaner og lignende bør tilgodeses her eller henvises til andre områder«.

Dispositionsplan Karlslunde Mose

Nogenlunde samtidig fremkom Greve Kommune med en dispositionsplan for Karlslunde Mose, udarbejdet for Kulturel Forvaltning efter konsulentbistand af en landskabsarkitekt. Planlægningsarbejdet blev sat igang efter politisk ønske om at få vurderet områdets anvendelse til 1) naturområde 2) boldfælled 3) boldfælled og 9-huls golfbane. På de 27 sider gennemgår man arealet, med flere indsigtsfulde vurderinger. Stiforløb og nærhaver ved Karlslunde Mosevej indgår i planens muligheder.

stien Lejre – Trylleskoven

I 1970'erne skitserede Roskilde Amtskommune sine ideer mht. stier, dvs regionale stier (hovedstier), som forbinder de enkelte områder.

En hovedsti tænkes ført fra Trylleskoven gennem Mosen, over de fredede Snoldelev og Havdrup Moser til Lejre (Hovedsti nr. 4).

Dette var stiens overordnede, i princippet tænkte linieføring. I detaljen betød det i lokalplanen, at man desværre på en højst uheldig måde ville anlægge denne sti i skellet mellem Karlslunde og Karlstrup Moser. Naturmæssigt var det ganske ureflekteret, og en problematik, der senere kom til debat igen mellem de lokale fredningsfolk og amt/kommuner.

natter-galetur

Var Mosen opdaget af de offentlige myndigheder, blev den det også af de lokale beboere. Udover et stigende og uforpligtende brug til daglig, til leg og ture, blev Mosen også opdaget af ornitologer og naturinteresserede.

Siden midten af 1970'erne har der næsten hvert år været gennemført en nattergaletur for interesserede beboere i kommunerne. Det er AOF i Solrød og lokalkomitéerne for Danmarks Naturfredningsforening, der står for arrangementerne, og det har utvivlsomt haft betydning for fredningssagen og skabt forståelse for Mosens naturværdier og særlige betydning for beboerne som et passivt, rekreativt område. Turene har samlet mellem 100-300 deltagere, hvor det var lagt an på en familietur mere end en tur for fuglespecialister.

Efter en tur kom 2 damer hen til mig og fortalte. at de havde boet i et sommerhus i Mosen i over 20 år, men aldrig været derude, fordi de troede, man ikke kunne finde rundt. Andre beboere har sagt lignende, eller de har troet, det var forbudt at gå derude.

Året 1977

konfrontation

De rekreative modsætningsforhold omkring Mosen og hvad den egentlig skulle bruges til, måtte vel på et eller andet tidspunkt give anledning til udveksling af synspunkter, så det er derfor ikke overraskende, at året 1977 blev konfrontationernes år, hvor forskellige lokale og regionale interesser stødte sammen under heftig debat.

Rastepladsen

Vejdirektoratet fremlagde planer for en overordnet rasteplads i vestsiden af Karlslunde Mose, i en længde af ca 500 m ved begge vejsider. Planen indeholdt benzintanke, 2 cafeterier, p-pladser for 240 biler, picnicpladser og turistinformation. Selve arealet var i 1967 blevet eksproprieret med det formål for øje, at der engang i fremtiden skulle etableres et serviceanlæg for biltrafikken.

boldbaner ønskes

Samtidig kom det frem, at Greve Kommune ønskede anlæg af 4-5 nye boldbaner i Karlslunde Mose til brug for Karlslunde Idræts Forening. I den forbindelse fremlagde kommunen en samlet grøn plan for Karlslunde Mose. Planen byggede i vid udstrækning på den tidligere dispositionsplan, hvor kommunen allerede da, men uden lovlig retsbaggrund, påbegyndte opfyldning og planering af arealet til boldbanerne, der ligger i landzone. Den tilførte jord kom fra S-banetracéet i Karlslunde og Karlstrup Mose.

Vejdirektoratets forslag til super-rasteplads.

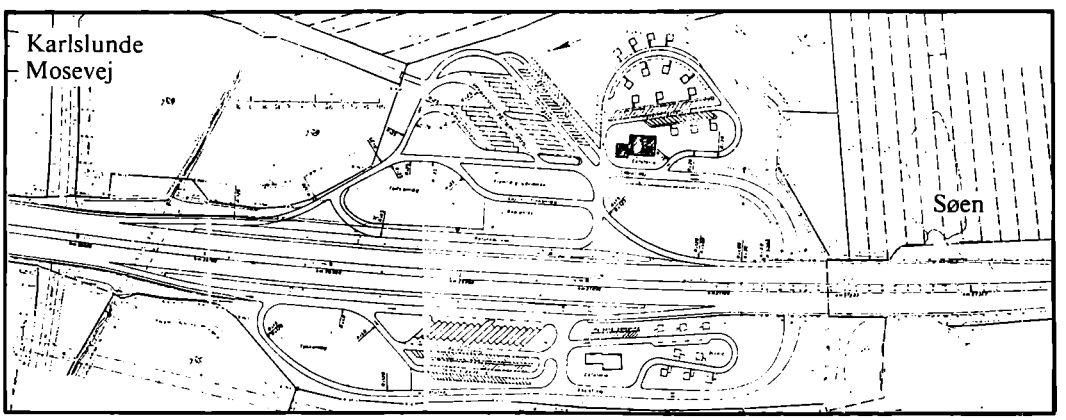

Da problemerne omkring Karlslunde Mose kørte på højeste omdrejninger, udtrykte et politisk parti sine synspunkter på denne måde gennem Dagbladet (22. juli 1977), hvoraf et udsnit bringes her:

begrebs-forvirring

»Vi mener ikke, at området skal omdannes til friseret park, men ønsker, at det gradvist åbnes for rekreative interesser som spejdersport, ridning, kondiløb og golfspil, således at man gennem fornuftig brug og naturlig beplantning langsomt skaber en virkelig naturpark, som også mennesker vil føle sig hjemme i«.

Fredningsgruppen

Lokale grundejerforeninger, Kunstforeningen Køge Bugts Kul-gruppe og Danmarks Naturfredningsforenings lokalkomité gik under indtryk af disse overordnede planer til modstand mod indgrebene i Køge Bugts sidste oprindelige naturlandskab af betydning. Fra den nyetablerede Fredningsgruppe lød der nu opfordring til fredning af hele Mosen – i begge kommuner.

På dette tidspunkt syntes Greve Byråd at være langt overvejende *for* rastepladsen og *for* boldbanerne.

Om sommeren skulle kommunen så fremlægge en lokalplan 13.02 for Karlslunde Mose til høring hos borgerne og med 3 måneders indsigelsesfrist.

Der blev inviteret til borgermøde på Strandskolen, med forelæggelse af Kommunens lokalplan og Fredningsgruppens alternative lokalplan.

I dagene før borgermødet fremlagde Greve kommune sit forslag til lokalplan for rastepladsen (13.03), men *uden* at denne plan skulle til debat hos borgerne.

Ja så var der lagt op til alvorlige modsætninger, som lokalpressen også brugte de store overskrifter til at vise frem.

en aften med KUL på

Og borgermødet på Strandskolen blev så sandelig også et forum for meninger, hvor gnisterne sprang. Det blev heller ikke det triumftog for Greve Kommunes idrætspolitik, som man skulle forvente, når der uddeles 4 nye boldbaner til klubben. Fredningsgruppen havde med sin appel om beskyttelse af hele naturområdet fået en solid opbakning for sin fredningssag. Aftenens panel virkede tydeligt rystet. Kommunen og idrætsforeningen stod på den ene side mod Fredningsgruppen og en kommunal mindretalsgruppe på den anden side var aftenens klare konstatering.

Boldbanerne må der ikke røres ved, men ellers sobert arbejde fra Fredningsgruppen, lød det bagefter fra KIF-bladet, hvori klubbens egen lokalplan-information var en ret så beskeden tegning af boldbanernes omfang i Karlslunde Mose.

bolden ruller

Efter borgermødet blev der forhandlet mellem Greve Kommune, KIF og Fredningsgruppen for evt. at løse modsætningen om boldbaner, hvor alternativet var boldbaner i Fugleparken, mellem Brødmosen og motorvejen. KIF stod fast på deres baner, som de tidligere af kommunale kanaler var blevet stillet i udsigt. At KIF stillede store krav er måske forståeligt med tanke på den kommunale idrætspolitik og målsætning: Idrætskommune nr. 1 i Danmark, som kommunen med sans for PR dyrkede i lokalpressen, eller var det lokalpressen, der dyrkede kommunen?

Ved kommunevalget i 1978 kunne man måske påpege, at idrætten i Greve forekom langt mere integreret i lokalpolitikken, end man var vant til i Solrød, selv om flere lokalpolitikere i Greve gjorde klart, at de støttede tanken om naturbevarelse.

I de møder, der holdtes på Greve Rådhus, faldt der en hel del knubbede ord. Var der nogen, der sagde »hetz«? Ja, det var der faktisk. Greve Kommunes referater af Mosemøderne indeholder flere sjove og underholdende ordvekslinger.

regnvands-bassin og stier

I den øvrige del af lokalplanen var der ikke de store modsætninger. Fredningsgruppen fremhævede dog, at stisystemet var for omfattende og et påtænkt regnvandsbassin i Silkemad overflødigt dér. Regnvandsbassinet blev senere opgivet

ved Hovedstadsrådets mellemkomst, der også nåede at komplimentere Fredningsgruppens alternative plan med prædikatet: *»Naturfredningsmæssigt høj kvalificeret«.*

mere end 3000

Imens regnede det med indsigelser mod Greves lokalplaner, og Fredningsgruppen holdt udstillinger i biblioteker og banker. Ved underskriftsindsamlingen modtog man næsten 3200 underskrifter fra Greve og Solrød.

Enkelte i Greve var imidlertid fortørnede over, at underskrifterne også kom »udensogns«. At mere end 800 underskrifter kom fra Solrød Strand – med næsten 100% dækning i Hovgården og Karlstrup Mose hørtes derimod aldrig.

køb et slips

Interessen for mosefredningen ytrede sig på mange måder. Et af de mere kuriøse var fra Karlstrup Mose, hvor købmand Caspersen solgte slips til støtte for fredningen.

Stisagen i Greve Kommune førte senere til en forståelse mellem parterne mht stiernes udformning i landskabet. Man skulle prøve med græsstier med evt grusfundering. Efter behov kunne græsstierne vedligeholdes ved slåning.

Efterhånden som sagen skred frem, kom andre myndigheder helt naturligt ind i billedet, bl.a. Fredningsplanudvalget, Hovedstadsrådet, Miljøministeren og Solrød Kommune.

Mosen i TV

Sagen nåede også frem i landsdækkende aviser og som indslag i TV-aktuelt, og til et par ministerhenvendelser.

Mosen kom også på byrådsmøde i Solrød, der valgte at holde en lav profil til Greve Kommunes lokalplaner, men stillede sig positiv til den foreslåede fredning i et notat. Til det senere kommunevalg var flere partier også positive over for en fredning af Mosen.

Rastepladsen ud i mørket

I sagen om Rastepladsen var holdningen nu ved at skifte hos de lokale politikere. Sidst på året fremlagde kommunen så en meget barberet lokalplan, uden bygninger og p-pladser, udover et par toiletter. Selvsagt ændringer, der ikke bekom Vejdirektoratet godt.

Boldfælled

Efter endnu en række behandlinger i Hovedstadsrådet, Planstyrelsen og Greve Byråd blev der mulighed for at etablere en offentligt tilgængelig *boldfælled* med adgang for alle borgere. Eftersom Hovedstadsrådet oprindelig havde givet Greve Kommune tilskud til opkøb af Karlslunde Mose kunne man naturligvis ikke gå ind for, at en klub alene skulle nyde frugterne.

Enhver vidste naturligvis, hvem der ville disponere over banerne.

I sommeren 1978 blev lokalplanen for Rastepladsen vedtaget, og i november fulgte lokalplanen for Karlslunde Mose, herefter skulle der så ikke mere være nogen indvending fra kommunal side til en fredning.

fredningen er på vej

Danmarks Naturfredningsforening rejste derfor fredningssag for ca 129 ha mose og eng, incl arealet til Rastepladsen.

I 1979 fulgte flere møder mellem Fredningsnævnet, Greve og Solrød kommuner, Danmarks Naturfredningsforening og implicerede lodsejere, samt Vejdirektoratet, Roskilde amtskommune og Hovedstadsrådet.

Selv om debatten om boldbaner og fredning for så vidt var ovre, mærkede man dønningerne fra gamle dage. Da den nye Karlslundehal skulle bygges, hævdede man, at hallen var blevet forsinket og fordyret pga en gruppe menneskers forsøg på at standse foreningens planer ude i Mosen.

frispark!

En trist eftertackling.

Endnu en skamstøtte

Synes De også moserne skal fredes? Så hjælp os!

BYRÅDSMEDLEM:

Tag den lokalplan af bordet

Solrød byråd vil ikke gøre indsigelse mod Greve kommunes lokalplan for Karlslunde Mose, men Mogens Rasmussen (SF) opfordrer Greve til at droppe planen.

Samler underskrifter ind for at få det store moseområde fredet

Fredningsgruppen opfordrer til protest mod Greve kommunes lokalplan for Karlslunde Mose

Karlslunde-borgere ført bag lyset på kommunalt møde

Blev afskåret fra debat om prekært emne

JAG 11. OKTOBER 1977

Boldfælleden er stadig stridsæble

Socialdemokraten Henning Andersen fastholder beslutningen om nul boldfælled i Karlslunde Mose.

SYDKYSTEN

Solrød

Byrådet er positivt verfor en fredning

...betænkelighed med hensyn til placering af mere ...rædende aktiviteter i det samlede moseområde.

Storm af protester mod rasteplads og boldbaner i mosen

Det er strømmet ind med ... området, som tilkendegiv... i Greve og Solrød kommu...

3.136 protester mod lokalplan for mose

Fredningsgruppen afleverer 3.136 protestunderskrifter vedrørende Greve kommunes lokalplan for Karlslunde mose. Det er Erling Rydahl, der lover revolution og for vicebørgmester Knud Erik Ulbricht

Brødmosen, der tidligere i 70'erne var blevet forsynet med stier af Greve Kommune, blev i 1980 ønsket inddraget i lokalplan i forbindelse med nyt byggeri ud i mosekanten.

Karlstrup Motel

Og Rastepladsen fik tilsyneladende en konkurrent, da Solrød Kommune gik ind for »Karlstrup Motel« i trekanten mellem motorvejen, Tåstrupvej og Cementvej, hvor der med motel, benzintank og p-pladser gives trafikanterne på motorvejen mulighed for en udmærket trafikservice og hvilepause. Og et godt gæt må nu være, at Rastepladsen aldrig vil komme i Karlslunde Mose.

nov. 1984

Sagen om Rastepladsen tog en utrolig vending, da Venstre i Greve pány kastede lodderne i vægtskålen *for* den store internationale Rasteplads under en afstemning ved byrådets godkendelse af Kommuneplanen. *»Forfærdeligt«*, sagde et tidligere byrådsmedlem til Dagbladet.

Karlslunde Skov 1982

På Søndergårdens marker begyndte man at tilplante Karlslunde Skov. Det er Skovstyrelsen, der styrer arealet, og samme statslige myndighed har også fået overdraget Karlslunde Mose ved et mageskifte med Greve Kommune. Herved er en gammel drøm om skov på vor egn så gået i opfyldelse. At det ikke er ganske populært blandt flere af egnens landmænd bør nævnes, da disse finder det helt forkert, at virkelig god og veldrænet landbrugsjord forsvinder.

To og tåge over Karlslunde Mose, hvor de 2 ryttere følger Midtergrøften. Udsigt fra Rastepladsen. Feb. 1982.

Mellem-zonen

I mellemtiden er der sket en heldig udvikling vest for motorvejen i Solrød kommune. Firemilegården og Engstrupgården, også kaldt for Mellemzonetrekanten, er blevet købt af kommunen, med det formål at bruge arealet til rekreative formål.

camping-plads?

I det først fremlagte forslag til kommuneplan åbnede kommunen for en mulig etablering af campingplads og cafeteria ud til Møllebækken ved Ellesmad. I betragtning af den debat, der har været ført om Mosen og Rastepladsen forekommer denne mulighed mere end forbavsende. Senere blev campingpladsen under kommunens rekreative arbejde i Mellemzonen foreslået placeret sydligst på Firemilegårdens marker, men i den vedtagne kommuneplan har man helt droppet campingpladsen. I nær fremtid vil arealet overgå til Skovstyrelsen.

flyt den sti!

I 1981 og 1982 kørte fredningssagen på problemer omkring stierne i Mosen, som fredningsfolkene aldrig har kunnet forlige sig med. Den i lokalplanen 13.02 foreslåede regionale sti langs kommunegrænsen ville efter deres opfattelse være til ubodelig skade for fugle- og dyreliv, og totalt se bort fra landskabets sammenhæng. Den regionale sti (»Lejre-stien«) og de øvrige stier kom atter til debat.

Efter en række møder, og efter besigtigelse i Mosen, har parterne bøjet noget af for hinanden, og en del detaljer er faldet på plads, og den regionale sti trukket ad Engstrupvej.

Skov-styrelsen (Kbh, Skov-distrikt)

I denne sammenhæng er Skovstyrelsen kommet med ind i arbejdet med Mosen, og det kan måske bidrage til at nuancere en nødvendig debat på lokalt plan med beboere og kommuner.

Skovstyrelsens erfaringsgrundlag med skove og rekreative områder kan utvivlsomt medvirke til at skabe en ønskelig og meget bred vifte af naturtilbud øst og vest for motorvejen.

Med Skovstyrelsens indflydelse på udformningen af kommende offentligt tilgængelige arealer i Kalkgraven ved den tidligere Cementfabrik, aner man i horisonten, at Skovstyrelsen kunne blive fremtidens store naturgodsejer i Solrød og Greve.

Natur-fredningen må vige lidt

For at få fredningssagen trukket i hus har Danmarks Naturfredningsforening måttet trække sig lidt tilbage i Rastepladsen og Vase Eng. Ved at opgive Rastepladsen og lade sig nøje med lokalplanen 13.03 spærrer dette foreløbig for udbygning til en egentlig rasteplads, og en fredning kunne måske ikke gennemføres uden større økonomisk erstatning. Da Vejdirektoratet ejer arealet, vil man herfra tillade at Skovstyrelsen tilplanter og vedligeholder skråningerne mod Mosen, indtil noget andet skulle indtræffe.

I Vase Eng har man trukket sig, idet en del af arealet ligger inden for byzone. Pågældende område er nu planlagt tilnærhaver.

erstat-ningen?

I det sidste årstid før fredningen var der kun nogle økonomiske aspekter tilbage. Hvem kunne godtgøre krav på erstatning og hvem kunne få den? Det skulle fredningsnævnet tage stilling til, fordi fredningen kunne indebære visse bindinger i dyrkningsforholdene for de pågældende ejere.

Fredningspåstand er taget til følge

30.-1-84

Fredningsnævnet for Roskilde amt har afsagt kendelse om, at Karlstrup og Karlslunde moser fredes

En påstand fra Danmarks Naturfredningsforening om at frede Karlstrup og Karlslunde moser er taget til følge af Fred- arealer. Reklame- og andre skilte samt hegn, bortset fra kreaturhegn, tillades ikke. denne med det formål at skabe optimale livsbetingelser for flora og fauna.

Fredningen hindrer ikke, at

Lidt om fredningsbestemmelserne

Med denne kendelse fik fredningssagen en foreløbig slutning, som faldt til rette med et fra naturfredningsmæssigt synspunkt gunstigt resultat.

Fredningsgruppens talsmand og nuværende formand for DN i Greve, Erling Rydahl udtaler:

en stor tak

»Vi er lykkelige og glade for, at kendelsen nu endelig er kommet. Det har været en sej sag at komme igennem med, og krævet mange, mange timers arbejde. Det er klart, at uden den vældige opbakning, vi har fået fra borgerne, var det aldrig gået – en stor tak for det«.

formålet

I kendelsen vedgår Fredningsnævnet, at formålet er at sikre naturvidenskabelige værdier og at arealerne skal bevares i deres nuværende tilstand. Om driften indgår tilladelse til juletræsplantning for Engstrupgård. Stier anlægges og udføres i grus, ridestier efter Fredningsnævnets tilladelse. Bygninger, konstruktioner, campingvogne og telte må ikke anbringes i Mosen.

Rastepladsen kan etableres, men dette synes vel kun at være en teoretisk mulighed. Forkøbsret for Solrød Kommune til landzonens sommerhuse på Åvej omtales.

stiforhold

Offentlighedens adgang til de fredede arealer kan foregå efter naturfredningslovens bestemmeler på eksisterende veje og stier (det må også betyde de trådte stier), samt til fods i hele Karlslunde Mose (betyder også græsningsarealerne). Stiforslag er indtegnet på fredningskortet (betyder de regionale stier).

naturpleje

Naturplejen tilsigter at skabe optimale livsbetingelser for flora og fauna. Henkastning af affald forbydes.

Fredningen indebærer en erstatning til 2 lodsejere på ialt 10.000 kr. Fredningskendelsen indeholder en komplet ejerliste over Mosen.

anke

I den foreliggende kendelse er kun enkelte mindre forhold, som DNs lokalkomitéer finder utilfredsstillende og derfor vil anke til Overfredningsnævnet. Det gælder 1) tilladelse til juletræsplantningen i de lavt liggende mosearealer ved Engstrupvej, hvor det landskabelige udsyn spiller en rolle. 2) i fredningen nævnes ikke noget om stilamper og belysning. Dét punkt var tidligere med i fredningspåstanden. 3) Skure eller springstativer til hunde- eller hestetræning må ikke være tilladt. Denne præcisering har baggrund i et nyligt oprettet hundetræningsområde ved Engstrupvej.

konklusion

Sagen om fredningen og Rastepladsen er altså ikke definitiv afsluttet, men det må konstateres, at fredningens idé ikke led nogen væsentlig skade med mange offentlige myndigheders inddragelse, ligesom forhalingen af fredningen nok har gavnet debatten og sagligheden. Det var så fredningen – nu er fremtiden begyndt.

EFTERSKRIFT

I Overfredningsnævnets afgørelse 18. dec. 1984 stadfæstede man fredningens formål og indhold, samt uddybede og præciserede landskabsplejen med tanke på fremtiden. Problemet med Rastepladsen sluttede med en blød landing. Arealet forblev under fredningsområdet, men ved ny lokalplan kunne det imidlertid inddrages til et anlæg, der "begrænses til det for trafikken absolut nødvendige og udformes med mest mulig hensyntagen til fredningen". Det er jo ret elegant formuleret, og kan vel stille alle parter tilfredse foreløbig. Kort sagt - en varm kartoffel på vågeblus.
Solrød Kommune fremhævede sin interesse for et stisystem, og tilladelse til juletræsbeplantning ved Engstrupvej bortfaldt. Belysning langs kommende stier forudsætter Fredningsnævnets tilladelse efter Naturfredningslovens § 34. Forhåbentlig bliver dét aldrig et debatemne.
Overfredningsnævnet forhøjede erstatningerne, og tilkendte lodsejerne 38.000 kr.

Efter et par års forhandlinger overtog Miljøministeriet Mellemzonetrekanten og Solrød Kommunes arealer i Engstrup og Karlstrup Mose efteråret 1984. I praksis er det nu Skovstyrelsen, der dermed står for driften gennem deres repræsentant i Københavns-området: Københavns Skovdistrikt.

Tanker om Mosens fremtid

Når mosesagen er afsluttet, er der en lang række problemer, der – i alt fald foreløbig – har fundet sin løsning. Fremover vil naturplejen, som f.eks. er udmærket angivet i lokalplanen for Karlslunde Mose, være af betydning. Den fastsætter f.eks. hvilke områder, der må græsses, gødes og pløjes.

én Mose – én naturpleje

De beskrevne plejeforslag er en overordnet ramme, som kommunen skal administrere, også i detaljer. Det er altså i virkeligheden kommunens indsigt i og fortolkning af lokalplanen, der i sidste ende er afgørende for Mosens fremtid som naturområde. Nu er Karlslunde Mose ejet af Statsskovvæsenet, der i praksis står for driften inden for lokalplanernes rammer gennem Skovstyrelsen.

Helt så let er det ikke syd for kommunegrænsen, hvor Mosen både er på private hænder med mange ejere, og med enkelte større offentligt ejede arealer (Solrød Kommune og Miljøministeriet).

Det må værdsættes, at se Solrød Kommune fortsætter med at erhverve arealer ved køb eller mageskifte, sådan som kommunen tidligere har tilkendegivet.

Men måske er det ikke heldigst, at en kommune på én gang både står som ejer og forvalter af et stykke fredet natur. Fra kommunen selv eller efter opfordringer fra interessegrupper kunne man forestille sig forslag om at *bruge* disse arealer på en anderledes måde end det angivne i fredningens formål, hvor bl.a. udtrykket »rekreativ« nok kunne tolkes på en alt for vidtgående måde.

MOSE-RÅD? – et grønt forum

Kommunerne plejer jo at tage kontakt til grundejerforeninger og bylaug, når der skal klares nogle lokale problemer. Kunne man derfor tænke sig – omend det er lidt utraditionelt – et MOSE-RÅD, dvs et grønt forum for kommuner, foreninger, ejere og andre interesserede, hvor man arbejdede sammen og informerede hinanden?

Tværs over Karlslunde Mose, set fra S-banen i retning af Søndergård. Sep. 1983.

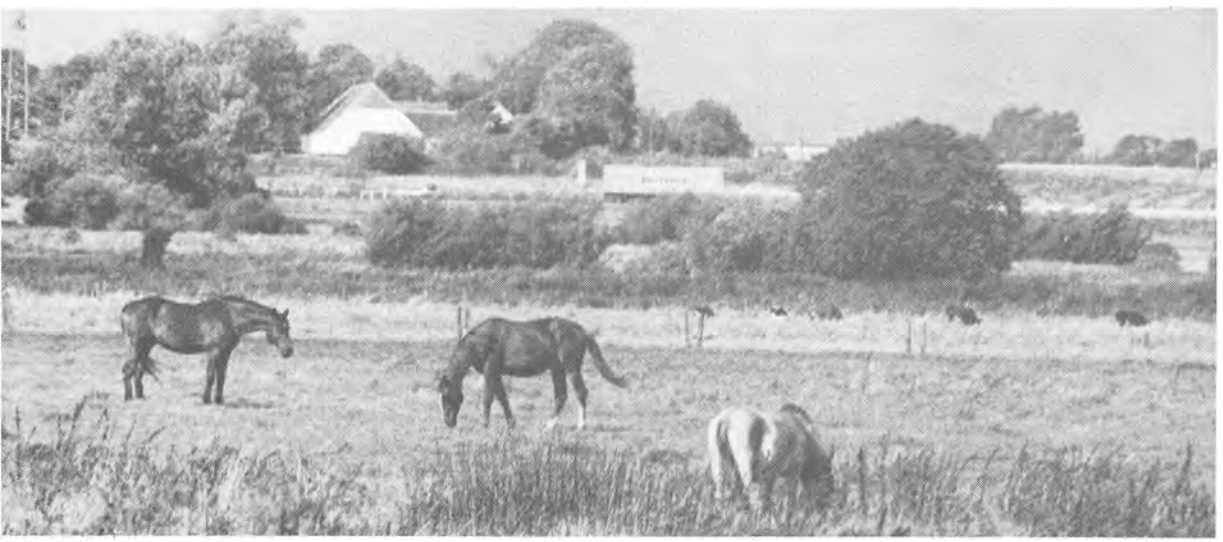

Ellers er det i høj grad ønskeligt at få en løbende debat om mere langsigtede retningslinier som målsætning inden for fredningens natur- og landbrugsmæssige rammer, og det ville afbøde konfrontationsprægede modsætninger mellem naturinteresserede brugere og offentlige myndigheder.

En fælles strategi for Mosens pleje og struktur kunne herved udvikles og formuleres – gerne med muligheder for at prøve flere forskellige plejeforslag, evt. med områder af forskellige græsningsintensitet eller med udvalgte arealer, der med års mellemrum ryddes for trævækst, hvor »naturen« så begynder forfra. Her synes dele af Engstrup Mose at være velegnet.

Måske en opgave at tage op for Statsskovvæsenet eller Hovedstadsrådet? Under alle omstændigheder åbner fredningskendelsen mulighed for naturpleje af arealerne.

sti-systemet

Der kan ikke være tvivl om, at der fra forskellig side vil være interesse for at stisystemet kan bringes i overensstemmelse med de forslag, som fredningen indebærer. Her tænkes også på amtets hovedsti fra Lejre. Denne sti vil, men måske flere andre også, blive tilgængelig for cyklister og knallertkørere. Sidstnævnte har i de senere år været debatteret i kommunerne i almindelighed, uden ellers at have været inddraget i mosesagen.

asfalt på stien

Det kunne medføre et fremtidigt ønske om at få asfalteret stierne! En mulighed, der allerede har været udtrykt i debatten. Hvis trafikken nødvendiggør det, og kommunerne afgør rimeligheden af. Det er altid kommunerne, der har fat i den lange ende.

salami

Salami-taktisk spil kan på længere sigt beskære fredningsforholdene, fordi kommunerne har den lokale myndighed i området, og de naturpolitiske forhold og kommunale administration heraf vil være præget af befolkningsmæssige, økonomiske, politiske og enkelte personers relationer til Mosens natur, landbrug og fredning.

de trådte spor

Det er mit indtryk efter mange samtaler med lokale beboere, at der ikke er noget ønske om parkstier i gængs forstand. *»Skal man nu til at lave om på det?«* har jeg hørt gennem flere år. Jeg tror, og kan se det ved selvsyn, at det primitive, trådte spor opfylder et behov hos de fleste naturgæster i Mosen.

Det frie land mere værd end parker

»Det frie Land mere værd end Parker«.
Hvem sagde det? Lokale miljøaktivister? Nej, skudt forbi. Det var såmænd forfatterne til Københavnsegnens grønne Områder fra 1936, og som deres grundholdning demonstrerer en indsigt, der ikke nødvendigvis er udødelig og går i arv til kommende slægter.

Enkelte gange har jeg i mere uforpligtende samtaler mødt den holdning hos kommunale personer, at når Mosen er fredet, så har en lille flok fuglevenner fået deres. Hvorefter samme personer nødvendigvis må være talsmænd for de mange mennesker, der måske ikke ligefrem interesserer sig for naturen, men snarere har brug for et sted at spadsere. Og det skal man kunne overalt i Mosen. Det må nødvendigvis foregå på pæne stier alle steder, for man skal jo rundt og beskue herlighederne.

fælledpark-syndromet

Lokaliseringen af sådanne stier udpeges let på skrivebordet, hvor det kommunale motto, når alle velformulerede fraser pilles fra, måske egentlig siger: *»parker er mere værd end det frie land«.* I dette tilfælde drejer det sig om fredning af en naturperle med en rig kulturhistorie bag sig, der netop uden kommunale falbelader med stier, stibelysning, parkbænke, hængepil og berberis i veldresserede bede tilbyder hele befolkningen en mere spændende fritid. De stier, vi selv træder, er en del af naturen og derfor mere oplevelsesrige, man kan sagtens klare sig uden alt for meget kommunalt formynderi, men man får det indtryk, at folk undertiden har et yderst ambivalent forhold til naturen, og i virkeligheden lider af naturskræk.

Kreaturer fra Karlslundegd. i Karlslunde Mose sensommer 1983.

Jeg tænker på

Må jeg til sidst bidrage med en række betragtninger og idéer, der muligvis kunne bibringe Mosen flere landskabelige oplevelser, og som falder i tråd med fredningskendelsens formål: At sikre de naturvidenskabelige og rekreative værdier?

I skovens dybe stille ro

Først og fremmest er det uheldigt, at netop Mosen, Mellemzonetrekanten og Karlslunde Skov ligger ubeskyttet hen mod støjforureningen fra motorvejen. Det er så én af omkostningerne ved at have bekvemme trafikforhold.

Man må alligevel være på vagt overfor motorvejens fysiske påvirkning af Mosen. Det er nok en mangel, at støj- og synsvirkningen aldrig har været inde i fredningsbilledet, men man kan f.eks. gå nogle år tilbage i tiden.

Ved motorvejens anlæg blev der på en klar og overbevisende måde i »Støjafskærmning langs Vestmotorvejen« gjort rede for støjvolde og beplantning, der kunne tilgodese miljøet i byområderne.
Der er også idag anlagt udmærkede støjvolde, lidt kedeligt udformede ganske vist, men som med deres beplantning opfylder formålet. Forfatteren er inde på støjvoldenes udformning og placering set fra forskellige synsvinkler.

Desværre har der aldrig fra det offentliges side været udtrykt interesse for støjdæmpning af rekreative områder. Jeg ser her helt bort fra lokalplan 13.02, idet jeg ikke anser skov som nogen løsning alene (mod S-toget). Forfatterens forslag i Vase Eng og en smule nordligere kunne der nok bygges videre på.

For netop her forekommer motorvejen fatal, i bedste fald kun generende. Mosen mangler her en tilpas intimitet. Bare man dog kunne slippe for at se motorvejen.

Sylebakken

Men det gøres bedst ved at udbygge de jordbunker, der fra vejanlæggets tid blev smidt her, og nu ligger hen som tilgroede småhøje.

Når Vasegården og Jernvejsgården bebygges kunne man af overskudsjorden anlægge støjvolde langs motorvejen næsten helt op til Engstrupbroen. På det højeste sted nord for Vase Eng kunne man så give plads til en kælkebakke og fra toppen have et fortrinligt udsigtspunkt.

Længere nordpå langs motorvejen, i Karlslunde og Karlstrup Moser, er vejen enten skjult af krat, eller ligger så højt, at støjvolde ikke kan anlægges. Andre steder langs motorveje ser man betonvægge eller plantevægge, som måske med fordel kunne opstilles også her.

nærhaver langs motorvejen!

Solrød Kommune går i kommuneplanen ind for at kunne anlægge nærhaver i Vase Eng. Hvordan støjvold og haver skal placeres på området, er ikke angivet, men haver *uden* støjafskærmning kan man dårligt forestille sig langs en motorvej, selv om det faktisk er set andre steder.

brug for spange

Det er rart at kunne gå sine egne veje i Mosen. Men for at undgå alt for store omveje, må der flere overgange over bække og grøfter. Det hører til i den økonomiske småtingsafdeling. For spange i en enkel og bastant udførelse med et par sveller, stolper, flækkede træstammer eller lignende, som placeres solidt og diskret i landskabet må uden videre kunne udlægges.

Det er helt unødvendigt med så fine og arkitekttegnede spange som gangbroen under motorvejsbroen. Den er sat op i bedste hensigt og det rigtige sted. Denne konstruktionstype kunne måske bedre bruges ved fodgængerbroer over Midtergrøften.

hunden er løs

Det kunne være et godt påskud til ikke at lade familiens hund strejfe løst omkring i Mosen, hvis der var indhegnet små friarealer ud mod fredningsområdet, så hunden kunne få rørt sig dér. Det ville give mindre gener for fuglelivet i Mosen. Her kunne foreslås 2 velegnede og velbeliggende steder, lige nord for Cementvejen og ved rastepladsen med tilkørsel fra Karlslunde Mosevej.

skån floraen

Hen på sommeren er det iøjnefaldende på en tur langs Midtergrøften, at den yppige og overdådige vilde flora skjuler det ellers lidt triste kanalagtige præg, – indtil man krydser kommunegrænsen. Her har nabokommunen været tidligt ude. Man fortsætter så langs en græsrabat så kortklippet som var det på en villavej.

Vedligeholdelse af bækken, slåning af grøftekanter og oprensning af bundslam må selvsagt til for at sikre vandløbets passage gennem Mosen, men bevoksningen i og langs grøften har ud over at være en værdifuld biotop for insekter, fugle- og dyreliv også en vandrensende effekt. Hvis kommunerne ville foretage plejen så sent som muligt på året, ville det være en gavnlig disposition.

De kulturhistoriske værdier, som bække, grøfter, hegn og græsningsforhold, sikres ved en fredning, men den omfatter ingen detaljer.

vis mose-lodderne

Mosens opdeling i lodder kunne ud over de eksisterende steder anskueliggøres langt bedre. F.eks. kunne man ved enkelte stolper sat i hjørnerne af enkelte matriklers arealer, bibringe beskueren indsigt i en del af Mosens kulturhistorie. Dette ville være oplagt i Karlslunde Moses frie overskuelige områder, hvor stolperne kan bruges som sigtelinier i landskabet, og give oplysning om loddernes udstrækning.

Man må være opmærksom på, at enkelte lodder er ændret siden 1800-tallet ved sammenlægning og lign., så matriklen måske ikke mere svarer til den oprindelige.

Det må dog ikke forstås sådan, at Mosen ønskes oversvømmet med pædagogiske indfald og skiltning for dette og hint. Så hellere undvære. Men stilfærdigt i landskabet uden formynderi – så alligevel en støtte til naturgæsten.

Moselodden matr. 18c i Karlstrup Mose må holdes intakt i landskabet.

fugletårn

Centralt i Mosen, i området nord for Stejlepladsen, kunne jeg forestille mig opstilling af et fugletårn, hvorfra man ville få et fortrinligt udsyn over Mosens kratskove og græsenge. Med kikkert ville man have en velegnet udsigtspost for iagttagelse af trækfugle og foruragerende rovfugle. En passende beplantning rundt om tårnet ville få det til at falde ind i Mosens silhouet. Går jeg for vidt?

ornitologerne vil informere

Man har også talt om det ønskelige med opstilling af tavler over Mosens fugle. Også her ville enkelte tavler, anbragt diskret og let tilgængeligt, være overkommeligt. Et udmærket sted ville f.eks. være ved Stejlepladsen ud til Holmevej.

Andre tavler i miljøpasset design kunne man udmærket forestille sig ved større indfaldsstier til Mosen, med evt kort orientering om natur, fredning, færdsel og jagt.

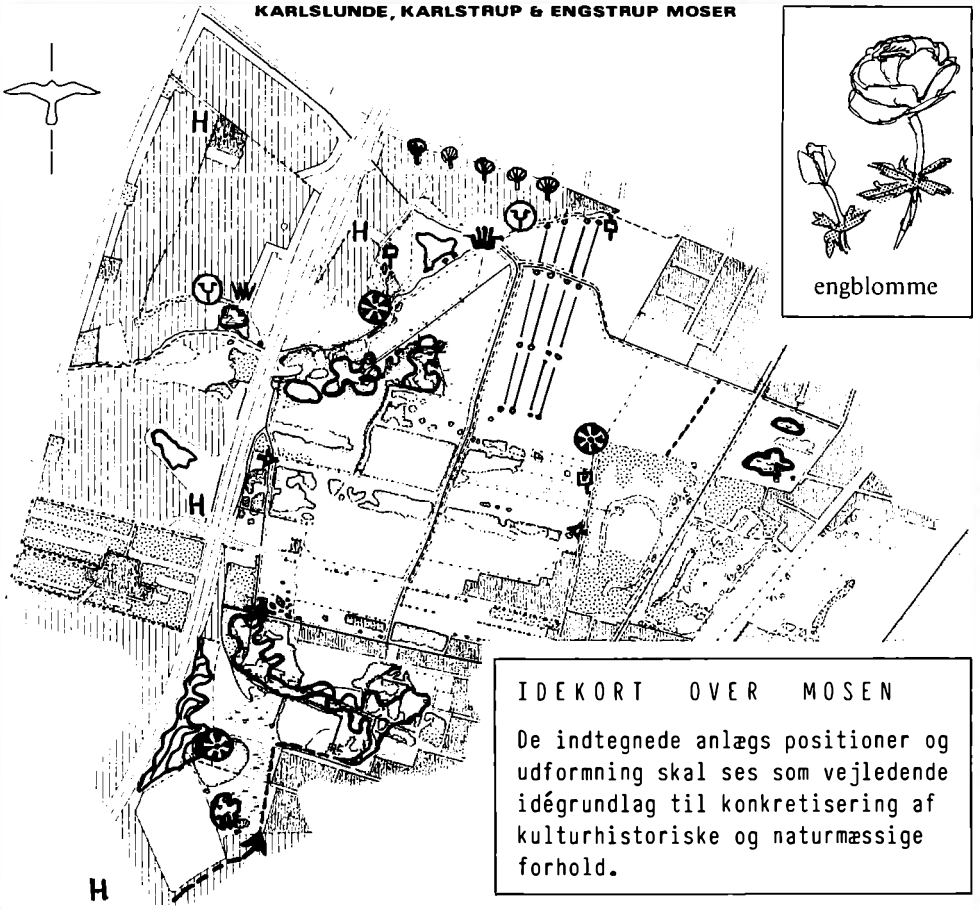

IDEKORT OVER MOSEN

De indtegnede anlægs positioner og udformning skal ses som vejledende idégrundlag til konkretisering af kulturhistoriske og naturmæssige forhold.

 markering for anlæg fra 1. verdenskrig

 rekonstruktion af ulvegrav ved Silkemad

 kilde markeres

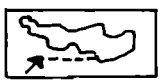 vand fra Cementgraven til sø i Engstrup Mose

 nye søer opgraves i gamle tørvegrave

 indhegnet friareal til hunde

 rest af afvandingsgrøft fra ca 1800

 informationsformidling med kulturhistorie og fugleliv

 piletræer langs Karlslunde Mosevej

 moselod matr. 18 i Karlstrup Mose vedligeholdes

 støjvolde langs motorvejen i Engstrup Mose- kælkebakker

 udsigtspunkter. fugletårn i Karlstrup Mose

 pælemarkering af gamle moselodder

spange i Mosen savnes, men er ikke indtegnede her

nye søer

Nye søer i de gamle tørvegrave til fordel for fuglelivet og Mosens mangfoldighed var en af Fredningsgruppens gode gamle kæpheste. Ud over en »gummiged« vil det næppe kræve nogen større arbejdsindsats. Her har været foreslået søer i Silkemad, vestlige del af Karlslunde Mose og i Engstrup Mose.

For Engstrup Mose er der et yderst interessant perspektiv. Vandspejlet i Cementfabrikkens store kalkgrav holdes kunstigt nede på dets nuværende niveau ved konstant bortpumpning af grundvand. Derved sikres en mulighed for, at man altid kan færdes tørskoet på vejen rundt om søen, hvor lystfiskeren venter på, at ørreden napper. Det bortpumpede vand, vel det reneste grundvand i Danmark, sendes ved en underjordisk rørledning via Vasegården og Jernvejsgården til Karlstrup Møllebæk, hvor denne drejer ind under Karlstrup Strand, inden bækken når sit udløb i bugten. Unødvendigt vandspild.

ja til reneste sø i Danmark

Dette vandspild må begrænses ved at lede vandet op gennem Engstrup Mose, så der her bliver mulighed for at genskabe enkelte søer med et stabilt vandspejl. Overskydende vand burde ledes nordpå til en sidegrøft til Møllebækken, så denne på en længere strækning så fik renere vand end det nuværende. De lokale grundejere har utallige gange klaget over det snavsede og ildelugtende vand, der til tider passerer gennem *»Brown River«*.
Amtets miljøkonsulent tænker lidt i samme retning (1983), idet han kommenterer overfladevandet fra området øst for Karlstrup:

»Forureningsgraden er vanskelig at bedømme nederst i Karlstrup Mosebæk, men er vurderet til II-III. Givetvis er det gavnligt for vandløbet at få tilledt det overskydende kildevand fra Karlstrup kalkgrav, men en udledning af dette højere oppe vil forbedre tilstanden endnu mere«.

Rent vand til naturpleje er et tilbud af de sjældne, og det er forståeligt, at Hovedstadsrådet blander sig, og pålægger Solrød Kommune at undersøge, om der oppumpede vand kan benyttes til noget fornuftigere.

Det ville ej heller være en ringe idé at lede vandet til Møllebækken vest for Møllegården, hvorved hele bækforløbet fik gavn af det oppumpede vand. Ville der være mulighed for en ny vandmølledam ved Møllegården?

kilden i Silkemad

Den vigtigste kilde i Mosen bør markeres eller søges genskabt efter arkæologisk sondering af museet.

ny kilde i Ellesmad

Bækkehældet fra Karlslunde Skov mod Ellesmad udgør et potentielt område for kilder, hvoraf der tidligere har været mindst én. Ved enten at fange drænrørerne eller ved grundvandsboringer kunne der fremskaffes vand til nye småhuller i Ellesmad. Som det er nu bortledes vandet fra drænrørerne uden at komme dalen til gode. Eller hvorfor ikke en større sø i Ellesmad, med vand fra Møllebækken og grundvand fra skoven?

En af de ting, der gør Mosen tiltalende er de landskabelige udsyn. Udsigtsstedet fra den lille bro over motorvejen ved Engstrupvej er godt på vej til at forsvinde, da brodæmningens elletræer vokser til og snart vil skjule stedet. Fra Mosen vil det tage sig udmærket ud, men der forsvinder en udsigt.

Fra kanten af rastepladsen mod Karlslunde Mose ligger enkelte små bunker, der stammer fra motorvejsanlægget. Herfra har man et ganske dejligt udsyn, der især fremhæver landskabet, når den lave aftensol i ryggen accentuerer Mosens konturer.

Desværre foregår der en vis tilgroning ud til Mosen, så denne udsigt efterhånden forsvinder.

udsigtshøj!

Det må derfor foreslås, at etablere en udsigtshøj på 6-8 m med overskudsjord fra området eller fra opgravning til nye søer.

ulvegrav

Endnu i 1940-50'erne fandtes et hul, en ulvegrav fra Tunestillingen, nær mosekanten af Rådhusgrunden. Den sidste af sikkert flere rækker af dem. Denne stormhindring med tilspidsede pæle kunne man håbe at få penge til, så den kunne rekonstrueres, nævner Klavs Becker-Larsen, der gennem flere år har forsket i den militære stilling. Fin idé.

Udover den nuværende vegetation i Mosen synes der ikke at være behov for nyplantning. Nordligst mod boldfælleden vokser en række af høje piletræer, der giver en passende synsmæssig afgrænsning mod parcelhusene, men uden at lukke for udsigten fra disse.

piletræer langs Karlslunde Mosevej

Det ville give en behagelig rumopdeling mellem natur og by, hvis dette landskabstræk fortsatte mod vest langs Karlslunde Mosevej. At der bør beplantes her ud til Prinsesseparken, der alligevel ikke mere ved havernes hække og træer har nogen udsigt til Mosen, udtrykkes også i kommunens Dispositionsplan for Karlslunde Mose.

Brødmosen

En grøn perle, hvoromkring fortidens sognerådsmedlemmer tillod en yderst pågående byudvikling uden fornemmelse for dette særligt kvalificerede landskabsområde med kraftige bakker og lave mosedrag. Denne mose er desværre uden forbindelse med resten af Mosen. I kommunens grønne område blev for få år siden anlagt flere stier, der vakte en del kritik. Med nogen ret.

Idag forekommer den lidt tilfældige og forholdsvis uplejede natur at være ganske tiltalende og meget lidt »parkagtig«. Med lidt sans for at holde grundvandsspejlet så højt som praktisk muligt, med lidt rydning og opgravning af tilvoksede tørvegrave og evt omlægning af midtgående stier, så kunne Brødmosen sikkert opnå en optimal værdi som dagligt fritidslandskab og dejlig natur med et rigt fugleliv og botaniske interesser.

jægersprog

De beboere, der har mødt jægere i Mosen, fortæller, at det er meget ubehageligt at tale med en mand, der står med et jagtgevær i hånden. Situationen kan så multipliceres med antallet af jægere, og selv om jægerne har en lovlig ret til at gå på jagt, er det ikke altid let at komme på talefod med hinanden.

klar tale

I et fredet område må der for fremtiden kunne skabes klarhed over hvilken jagt, der er relevant og lovlig. Det kunne ske som et tillæg til fredningsbestemmelser og lokalplaner.

Beboerne må kræve at vide, hvem der har ret til at udøve jagt, og på hvilken måde, der skal adviseres. Kun herved kan beboerne og deres børn færdes mere trygt i området, samt medvirke til at beskytte Mosens fugle- og dyreliv mod uretmæssig eller urimelig jagt..

tænk grønt

Få skoler i Danmark vil som Vasegårdsskolen ad åre have en så utrolig gunstig beliggenhed for natur- og biologiiagttagelse. Ved denne skoles planlægning burde Kommunen tænke i »grønne« baner og medvirke til at inddrage naturen i skolens udformning.

håb for fremtiden?

Skulle det stadig ikke være muligt at få støtte til fredningen hos lokalbefolkningen? Det måtte man forvente, når man ser Naturfredningsforeningens medlemstal i Greve og Solrød – ca. 2800.

Det giver et håb for fremtiden. Hvis man er optimist.

Afslutning

Når man samler materiale til en lokalhistorisk beskrivelse som denne, kan det ikke undgås, at der trækkes veksler på folks tålmodighed, når der over en meget lang periode bliver stillet dem spørgsmål på spørgsmål.

Derfor må rettes en særlig tak for hjælp og tålmodighed til mine naboer, Erna og Carl Peter Andersen på Karlstrup Strand, Gunner Borgstrøm fra Grundejerforeningen Trylleskoven og Inge Lørup, Bent Nielsen, Inge og Erling Rydahl fra Karlslunde.

For mange spændende oplysninger om lokalhistorien iøvrigt takker jeg også Wilhelm Andersen, Ivan Becker-Larsen, Henry Dahl Christensen, Kirsten From Christensen, Svend Hansen, Mary og Thorkild Kruse, Laura Larsen, Christiane og Morten Madsen, Johannes Mortensen, Else Møller, Aage Nielsen, Olaf Olsen, Ib Arne Rahr, samt Georg Gregersen og Steen Rosendahl fra de lokalhistoriske arkiver.

Ligeledes tak til Det danske Hedeselskab, Husmændenes Grundforbedringsudvalg i Roskilde, Karlslunde Oldermandslav, Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, Byplanlaboratoriet, Greve Rådhus og Solrød Rådhus, hvor jeg har haft lejlighed til at gennemse sagsakter.

Ønsker vor læser at vide mere om egnens historie, eller at bidrage med materiale hertil, kan det anbefales at rette henvendelse til de lokalhistoriske arkiver. Medlemskab til de lokalhistoriske foreninger for et beskedent beløb giver 7-8 medlemsblade årligt med lokalt stof.
Greve lokalhistoriske Arkiv, Jerismosevej 95, tlf. 02-90 10 60
Solrød lokalhistoriske Arkiv, Solrød Center 4, tlf. 03-14 11 80

Med Bent Nielsen på lokalhistorisk besøg hos Christiane og Morten Madsen i Karlslunde. August 83.

Kilder og henvisninger

Ved arbejdet med bogen er et meget omfattende kildemateriale gennemset, hvor omfanget har nødvendiggjort at samle dette i et særligt tillæg:

Mosen i Karlslunde og Karlstrup, REGISTER.
Tillægget indeholder en registrering på mere end 700 publikationer, aviser, breve, kendelser, landkort osv., der på meget forskellig vis og med forskellig tyngde belyser Mosens historie eller giver den perspektiv. Adskellige kilder udgør i sig selv et betydeligt materiale.

Lokalaviserne Sydkysten og Dagbladet bør ligeledes fremhæves, eftersom aviserne gennem det seneste årti har belyst og formidlet en debat omkring lokaliteten. Mængden af avisartikler er en væsentlig del af registeret.

Kilderne omfatter såvel lokalhistoriske som politiske og miljømæssige aspekter. Til hvert af denne bogs emner er der i dette REGISTER noteret hvilke kilder, der har medvirket til at belyse emnet. Kilderne foreligger nummererede.

Denne bogs liste over kilder og henvisninger udgør kun en beskeden del af registreringen, der her skal ses som en hurtig pejling af Mosens facetter.

Karlslunde Sogn, V. Mortensen årbog 1938-39
Karlstrup Sogn, V. Mortensen årbog 1950
Trylleskoven, Kjeld Ejdorf 1978
Ekskursion til Trylleskoven/Karlstrup Mose
Amtscentralen i Roskilde 1982 K. Ejdorf
Ekskursioner i Roskilde Amt
Grundejerforeningen HOVGÅRDEN, Karlstrup Strand, 25 års jubilæum, aug. 1977.
Køge Bugts Historie, arkitekt P.E. Skriver 1984
Botaniske lokaliteter, Sjælland, Fredningsstyrelsen 1976
Fuglelokaliteter i Hovedstadsområdet, lokalitet nr. 210
Danmarks Naturfredningsfor. 1933-34 Friluftsarealer ved Køge Bugt.
Alternativplan for Mosen, Fredningsgrp. 1977
Frdningsnævnets kendelse for Karlstrup og Karlslunde moser sag 173/178, 16/1-84
Tørvegravning i Danmark, Th. Hove 1983
Trap, Topografisk opslagsværk, 1-5. udg.
Dispositionsplan for Køge Bugt Området, 1968
Regionplanen 1973
Hovedstadsrådet, vådområdeundersøgelse i Engstrup, Karlstrup og Karlslunde 8/5-80
Vandløbenes forureningstilstand 1974-79, Roskilde Amtskommune
Lokalplan for Hovgården 606.1 Solrød K.
Lokalplan for Karlslunde Mose 13.02 Greve K.

Der foreligger nu godkendte kommuneplaner for Greve og Solrød kommuner.

Fredningsgruppen fra 1977 bestod af:
Kontaktudvalget for grundejere i Karlslunde og Mosede
Fællesrepræsentationen for grundejere ved Køge Bugt
Karlslunde Bylaug
Kunstforeningen Køge Bugt's Kul-gruppe
Danmarks Naturfredningsforenings Lokalkomité

Forfatteren har bogstavelig talt vendt hver eneste tørv for at aflokke Mosen dens spændende historie. Det er et utroligt gravearbejde, der er udført for at få sat Mosen ind i et kultur- og naturhistorisk perspektiv.

Som læser lokkes man til at opsøge og opleve Mosen og dens natur. Og Bogen forsyner én med en indsigt, der både forøger oplevelsen og giver den baggrund.

Bent Skar
Byrådsmedlem. Formand for Solrød Strands Grundejerforening.

En beskrivelse så levende og engageret som Kjeld Ejdorfs, vil kunne give områdets beboere bedre forståelse for egnens kulturhistoriske særpræg og kvaliteter.

Helge Nielsen. Museumsinspektør Køge Museum

Forfatteren har valgt en lidt utraditionel fremgangsmåde ved at arbejde i bredden og i én beskrivelse at give en skildring af et områdes geologiske, naturhistoriske og kulturhistoriske forhold.

Fremgangsmåden har vist sig idéel, fordi det derved er blevet muligt for forfatteren, at gengive læserne sin dybtgående forståelse af samspillet mellem de i bredeste forstand natur- og kulturhistoriske faktorer i et kulturlandskab. Det er i højeste grad lykkedes at skildre den intime samhørighed mellem natur og kultur. Man får et klart indtryk af Mosens betydning og skiftende tiders mennesker og deres indflydelse på dennes dyre- og planteliv, med den fredede mose som rekreativ oase i storbysamfundets udkant som den naturlige afslutning.

Bent Gottfredsen
Medlem af forretningsudvalget, Danmarks naturfredningsforening.
Formand for DNs Samråd, Roskilde Amt.

Stor mængde kildemateriale kædet sammen til en flydende fremstilling af lokalhistorisk interesse.

De lokalhistoriske Arkiver i
Greve og Solrød kommuner.

For alle naturvenner og lokalhistorisk interesserede må denne bog være den idéelle naturfører, når besøget gælder Karlslunde, Karlstrup og Engstrup moser.

En alsidig og gennemført beskrivelse af denne dejlige natur, der nu ligger som en oase mellem de hastigt bebyggede områder.

Det er vort håb, at mange andre end os der har Mosen som nabo, vil få endnu større glæde af besøget, når turen går til disse områder med denne naturfører i bagagen.

Gunnar Borgstrøm
Formand for Grundejerforeningen Trylleskoven.

ISBN 87-981753-0-0